

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЗБОРНИК РАДОВА
ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА

КЊ. 8

БЕОГРАД
1976.

INSTITUT ETHNOGRAPHIQUE
DE L'ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

ЗБОРНИК РАДОВА
ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА

КЊ. 8

ТOME 8

Милана Радовац
Београд

Милана Радовац
Београд

Београд

Београд
1976

INSTITUT ETHNOGRAPHIQUE
DE L'ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

RECUEIL DES TRAVAUX
DE L'INSTITUT ETHNOGRAPHIQUE

TOME 8.

Rédacteur
MIRKO R. BARJAKTAROVIC

Comité de rédaction
MIRKO R. BARJAKTAROVIC, BREDI VLAHOVIC, DUSAN DRLJACA,
MILJANA RADOVANOVIC

Accepté à la séance du Conseil scientifique de l'Institut le 15. VI 1976.

BEOGRAD
1976.

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЗБОРНИК РАДОВА
ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА

КЊ. 8

Уредник
МИРКО Р. БАРЈАКТАРОВИЋ

Редакциони одбор
МИРКО Р. БАРЈАКТАРОВИЋ, БРЕДА ВЛАХОВИЋ, ДУШАН ДРЉАЧА,
МИЉАНА РАДОВАНОВИЋ

Примљено на седници Научног већа Института, 15. VI 1976.

БЕОГРАД
1976.

Лектор: Лепосава Жунић

*Издаје: Етнографски институт
Српске академије наука и уметности*

Тираж: 1000 примерака

*Штампа: „Слободан Јовић“
Београд, Стојана Протића 52*

*Штампано уз учешће средстава Републичке
заједнице науке Србије*

ГЛАВА VI

Увод	3
Збор с. Милоша, Загорје	5
Милош в. Триглавских планинских dolina	11
Горска Mestica: Mestica в. Ljubanjski dolina, Mestica в. Trzinjski dolina	15
Милош в. Ljubanjski dolina, Mestica в. Trzinjski dolina	17
Милош в. Trzinjski dolina, Mestica в. Ljubanjski dolina	19
Милош в. Mestica в. Trzinjski dolina, Mestica в. Ljubanjski dolina	21
ETNOLOŠKA PROUČAVANJA BERDAPSKIH NASELJA	
Mestica в. Trzinjski dolina, Mestica в. Ljubanjski dolina	25

III

Збор с. Милоша, Загорје	101
Горска Mestica: Mestica в. Ljubanjski dolina, Mestica в. Trzinjski dolina	103

TABLES DES MATIÈRES

Introduction	3
Zbornica s. Miloša, Zagorje	5
Miloš v. Triglavskih planinskih dolin	11
Gorska Mestica: Mestica v. Ljubanjski dolina, Mestica v. Trzinjski dolina	15
Miloš v. Ljubanjski dolina, Mestica v. Trzinjski dolina	17
Miloš v. Trzinjski dolina, Mestica v. Ljubanjski dolina	19
Miloš v. Mestica v. Trzinjski dolina, Mestica v. Ljubanjski dolina	21
ETNOLOGIJA BERDAPSKIH NASELJ	
Mestica v. Trzinjski dolina, Mestica v. Ljubanjski dolina	25
Zbornica s. Miloša, Zagorje	101

Историческое общество

ИСТОРИЧЕСКОЕ ОБОЗРЕНИЕ
ИСТОРИИ ИСКУССТВА

Том III
Часть I
С. 1-100

Издательство "Искусство" Москва 1980

САДРЖАЈ

<i>Уместо предговора</i>	9
Душан Дрљача, <i>Сип у Кључу</i>	11
Јован Ф. Трифуноски, <i>Текија на Дунаву</i>	43
Бреда Влаховић, <i>Неки етнoлошки проблеми старе и нове Текије</i>	63
Душан Дрљача, <i>Голубиње у Поречу</i>	79
Мирко Р. Барјактаровић, <i>Мосна</i>	99
Миљана Радовановић, <i>Запажања о насељу и становништву Доњег Милановца</i>	107
Миљана Радовановић, <i>Добра и њено становништво у прошлости и данас</i>	117
Душан Дрљача, <i>Брњица</i>	141
Бреда Влаховић, <i>Промене у народној култури у неким насељима низводно од Хидроелектране „Бердан“</i>	151

TABLES DES MATIERES

<i>Quelques mots en guise de préface</i>	10
Dušan Drljača, <i>Sip dans la région de Ključ</i>	11
Jovan F. Trifunoski, <i>Tekija sur le Danube</i>	43
Breda Vlahović, <i>Quelques problèmes ethnologiques de l'ancienne et de la nouvelle Tekija</i>	63
Dušan Drljača, <i>Golubinje dans la région de Poreč</i>	79
Mirko R. Barjaktarović, <i>Mosna</i>	99
Miljana Radovanović, <i>Some observations concerning the settlement and population of Donji Milanovac</i>	109
Miljana Radovanović, <i>Dobra et sa population autrefois et aujourd'hui</i>	117
Dušan Drljača, <i>Brnjica</i>	141
Breda Vlahović, <i>Changements survenus dans la culture populaire de certains habitats situés en aval de la centrale hydroélectrique des Portes de Fer</i>	151

C A T A L O G

9	Tableau des matières
11	Tableau des matières, tome I
43	Tableau des matières, tome II
45	Tableau des matières, tome III
59	Tableau des matières, tome IV
60	Tableau des matières, tome V
107	Tableau des matières, tome VI
117	Tableau des matières, tome VII
141	Tableau des matières, tome VIII
151	Tableau des matières, tome IX

TABLES DES MATIÈRES

10	Tableau des matières, tome I
17	Tableau des matières, tome II
42	Tableau des matières, tome III
67	Tableau des matières, tome IV
79	Tableau des matières, tome V
99	Tableau des matières, tome VI
103	Tableau des matières, tome VII
117	Tableau des matières, tome VIII
121	Tableau des matières, tome IX

Уместо предговора

Садржај ове свеске Зборника Ђердапских истраживања састоји се од прилога о појединим насељима која су измештена или била највише угрожена изградњом ХЕ, за разлику од претходне две свеске, у којима су нашле места тематске обраде појединих етнолошких питања, као и преостала грађа која због природе претходних обрада није нашла своје место у прве две свеске.

Промена коте успора Дунава условила је да се Брњица не проучава потпуније, као и да се сасвим напусти проучавање Голупца, Винца и Усја, а низводно Давидовца, Кладушнице и Кладова. Било је планирано да се уз свако насеље које се измешта проуче и по два села ширег залеђа, како би се стекла што потпунија слика о карактеристикама угрожених насеља. Остварено је то само делимично проучавањем Петрова Села и Бољетина. Контролна испитивања у новим насељима, предвиђена да се врше после 1970, обављена су само у Добри, у оквиру другог пројекта.

У Сипу је радило, поред Д. Дрљаче, више сарадника на прикупљању грађе (М. Барјактаровић, С. Зечевић, Б. Влаховић). Део њихових података ушао је у прилог Д. Дрљаче. За Текију су припремљена два прилога. У Голубињу је, уз Дрљачу, радио и Н. Павковић (у два маха), чији је део података обухваћен Дрљачиним прилогом. Проучавање Доњег Милановца започела је група сарадника, али то није наставила. Податке тих рекогносцирања сажела је и објединила М. Радовановић. Нешто грађе из почетних проучавања Давидовца, Кладушнице и Кладова средила је Б. Влаховић, која је тамо радила са Д. Зечевић.

Објављивање и овакве грађе, за коју смо свесни да није потпуна, сматрамо ипак корисним, јер се овако етнолошка монографија о Ђердапским насељима у одређеном смислу заокружује.

Етнолошка проучавања Ђердапских насеља сигурно би била потпунија и студиознија да је Институт могао више да се ангажује у теренским испитивањима, да су средства била већа и да се у међувремену нису осули неки сарадници (Д. Зечевић умрла, Д. Антонијевић напустио Институт, Ж. Влаховић одселио из Београда).

Као и у претходна два Зборника, влашки термини се доносе једноставно ћирилицом, онако како су их забележили теренски истраживачи.

М. Барјактаровић

Quelques mots en guise de préface

Le contenu du présent volume du Recueil de travaux sur les recherches relatives aux Portes de Fer est composé de contributions sur les localités particulières qui ont été déplacées ou le plus fortement l'étude des localités de Golubac, Vince et Usje, ainsi que de à la différence de deux volumes précédents dans lesquels ont été rassemblées les traitements thématiques des questions ethnologiques individuelles, ainsi que les matériaux restants qui, à cause du caractère préliminaire du traitement, n'ont pas été insérés dans les deux premiers volumes.

Le changement de la cote de crue du Danube a été la cause pour laquelle la localité de Brnjica n'a pas été étudiée plus complètement et il a également amené les chercheurs à abandonner entièrement l'étude des localités de Golubac, Vince et Usje, ainsi que de celles, situées en aval: Davidovac, Kladašnica et Kladovo. Le plan prévoyait qu'à côté de chaque agglomération qui serait déplacée on étudiait également deux villages de leurs arrière-pays respectifs en vue d'obtenir une idée aussi complète que possible sur les caractéristiques des habitats menacés. Cette tâche n'a été réalisée que partiellement, par l'étude de Petrovo Selo et de Boljetin, les recherches de contrôle qui devaient être effectuées après 1970 dans les nouvelles localités, ont été faite uniquement à Dobra, dans le cadre d'un autre projet.

A Sip, outre D. Drljača, ont travaillé plusieurs collaborateurs qui rassemblaient les matériaux (M. Barjatarović, S. Zečević, B. Vlahović). Une partie de données qu'ils avaient recueillies ont été insérées dans la contribution de D. Drljača. Pour la localité de Tekija ont été préparées deux contributions. A Golubinje, à côté de D. Drljača, a travaillé aussi N. Pavković (à deux reprises) et une partie de ses résultats est englobée dans la contribution de Drljača. Les recherches se rapportant à Donji Milanovac ont été inaugurées par un groupe de chercheurs, mais elles ne furent pas continuées. Les données recueillies au cours de ces travaux de reconnaissance ont été résumées et réunies en un tout par M. Radovanović. Une certaine quantité de matériaux provenant des recherches initiales faites dans les localités de Davidovac, de Kladašnica et de Kladovo ont été rangés par B. Vlahović qui y avait travaillé avec D. Zečević.

A notre avis, la publication de tels matériaux dont nous n'ignorons pas le caractère incomplet, peut tout de même être utile, car de cette façon il devient possible d'arrondir d'une certaine façon la monographie sur les habitats dans la région des Portes de Fer.

Les études ethnologiques des localités des Portes de Fer auraient été certainement plus complètes et plus studieuses si l'Institut avait pu s'engager davantage dans les recherches faites sur le terrain, si les moyens disponibles avaient été plus abondants et si, dans l'entre-temps quelques collaborateurs ne s'étaient pas dispersés (D. Zečević est morte, D. Antonijević a abandonné l'Institut, Ž. Vlahović a quitté Belgrade).

De même qu'en deux Recueils de travaux précédents, les termes valaques sont présentés tout simplement en caractères cyrilliques, ainsi qu'ils ont été notés par les collaborateurs sur le terrain.

M. R. Barjaktarović

Душан ДРЉАЧА

СИП У КЉУЧУ

Насеље Сип се налазило на утоку Косовице у Дунав. Река је делила насеље на два краја: Горњи крај и Доњи крај. Село је било збијеног типа и заузимало површину од приближно 13 ha. Име Сипа свакако је настало у вези с његовим положајем — за-сипањем и насипањем пловног пута — и речним песком.

Године 1734. насеље Косовица имало је 18 домаћинстава и 128 становника, а село Сип се помиње две године касније, на Лангеровој карти Темишварског Баната.¹ Године 1833. влашка имена у Сипу (260 душа) указују на влашко етничко порекло мештана. У то доба, главне пољопривредне површине у селу су биле: оранице, ливаде, виногради и воћњаци (154 само шљивових стабала), а становници су живели у породицама од 4 до 5, ретко 6 и 7 чланова. Годину дана касније предузимани су и значајнији радови на регулсању пловног пута код Сипа.² И у матичним књигама из 1840. и касније Сипљани имају влашка имена: Думитрашко Скалуш, Петру Кленцов, Борђе Карбон и др., а по занимању су „землоделци“ и „думенцибаше“. Од 1846. њиховој деци свештеник почиње да „надева“ презимена по очевом имену. Тако син Николе Грабовићана постаје Петар Николић, а син Борђа Збрковића — Атанасије Борђевић.³ Године 1852. и 1857. Сип помиње Илија Гавриловић као насеље са 76 кућа. Према Милићевићу, у селу је 1871. било 95 пореских глава, док Карић помиње у овом месту велике гарде за лов моруне и друге крупније рибе.⁴

1 Споменик XLII, 152.

К. Јовановић, *Неготинска крајина и Кључ*, Српски етнографски зборник, књига LV, Београд 1940.

2 Протокол Главне коншикрипције Капетаније кључке из 1834.

В. Стојанчевић, *Књаз Милош и источна Србија, 1833 — 1878*, Београд 1957, с. 170.

Сип је тада имао 40 кућа. Касније се тај број смањио, односно податак није довољно поуздан. Повећање броја становника може да се прати за последњих 130 година, тј. од године 1846, када је у селу било 63 домаћинства. Као ретко где, тај пораст био је сталан и зачуђујуће равномеран: сваке деценије село је добијало просечно десет кућа. Знатније повећање уследило је само после првог и другог светског рата.

3 *Написание крешћанских*, 1840 — 1883. и 1891 — 1899.

4 Јован Гавриловић (Илија Печар), *Прилог за географију и статистику Србије*, Гласник Друштва србске словесности, св. IV, Београд 1852.

Исти, *Окружје Краинско*, Гласник Друштва србске словесности, св. IX, Београд 1857, с. 213.

М. Б. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд 1876, с. 986.

В. Карић, *Србија*, Београд 1887, с. 902.

Као тужна успомена на изградњу Сипског канала, остало је, на улазу у село, са текијске стране, „талијанско” гробље.⁵

У Сипу је 1736. било 40 кућа, 1846 — 63 куће, 1924 — 134 куће. После рата се повећао број домаћинстава у Сипу: 1948 — 162 куће, 1953 — 159 кућа, 1962 — 179 кућа,⁶ док истовремено број некадашњег становништва опада.⁷ За разлику од већине села у доњем Подунављу, Сипљани претежно живе у селу а не на салашима. Са изузетком 2 рода, број кућа осталих родова насељених у XVIII веку опада, док су се родови досељени у XIX веку повећали углавном за по 2 — 3 куће.

Овадашње становништво Немци су за време окупације најпре превели на румунску страну, у Оршаву, па затим разместили по селима у залећу Бердапа.

5 На уласку у Сипски канал, код „Балона”, налази се „талијанско” гробље. То је управо на заравни, у висини „Балона”, с друге стране старог пута. Сачуван је само један преломљен споменик с натписом, ћирилицом. Може се прочитати: леже(и); ... најев; живе; 1895(3) год. и Ане.

Из разговора са Живојином И. Јовановићем (62 год.), ноћним чуваром „Хидротехнике”, дознао сам да је ту некада било много више споменика, али да су их деца развукла. Његови стари су му причали како су ту сахрањивани само Талијани који су радили на Каналу, од којих су многи гинули услед одрона камена, од вагонета, итд., док су домаће људе у то време сахрањивали на тзв. старом гробљу, поред Дунава, које је данас под водом.

6 Село се за непуних 40 година повећало за 45 нових кућа. Нови родови су: Збркићи (Збркешћи, 9 к., св. Никола), Петровићи (Ђујкањешћи, 6 к. славе св. Николу, а један од браће је примио тастову славу с. Аранђела), Николићи (Лулул, 4 к., св. Петка), Борђевићи (4 к. св. Параскева, доселили се из атара Вињера маре), Петровићи (Лондрешћи, 3 к., св. Никола), Васиљевићи (2 к. Митровдан), Бребуловићи (из Бановјана, тј. Душановца, код Неготина, 2к., Митровдан), Кузмановићи (Георгешићи, 2 к., св. Аранђео); Киломовић (1 к., досељен из Давидовца, примио тастову славу св. Николу), Мићевић (1 к., бродарац, родом из околине Ужица, оженио се од Зрбновљевића и примио тастову славу св. Јована), Мокић (из Оградена, у околини Текије, „Мока”, 1 к., св. Аранђео), Лазаревић (Јовјешћи, 1 к., св. Аранђео), Константиновић (Треилешћи, 1 к., св. Аранђео, из Румуније), Илић (1 к., св. Петка, насељен из Штубика), Ивановић (1 к., Митровдан, ожењен од Мијушића, досељен из Грабовице), Живановић (1 к., св. Аранђео) и Антонијевић (1 к., Бурђошчица). Најновији досељеници, осим једног насељеника из Румуније и једног из околине Ужица, долазе углавном са сеоских салаша и из села на линији Текија — Неготин. У већини случајева то су зетови, који најчешће примају тастову славу.

7 Анализом броја кућа појединих родова, насељених у Сип у XVIII веку, утврђујемо да се број кућа повећао само у неколико родова, док код већине најстаријих родова тај број опада. Број кућа Кленцовљевића се повећао за 2, тако да их сада у селу има 10, а број кућа најбројнијег рода Скалушевића за 3, тако да их сада има 19 кућа. Међутим, родовима досељеним у XIX веку заједничко је повећање за 2 — 3 куће за сваки род, са изузетком два рода (Јовановића и Куркановића) чији број кућа је остао исти у односу на попис који је извршио К. Јовановић 1924. године. Потребно је, такође, додати да се казивачи тешко присећају влашке форме презимена, која преовлађује код Јовановића, и да се то нарочито односи на млађе родове.

Убрајајући јавне објекте (школа, продавница, кафана, црква и др.), у Сипу је било 190 зграда. Највећи размак између кућа је 10 m, а неким домовима су се чак и стрехе додиривале.

Шездесетих година овог века, један број Сипљана преселио се у околна насеља: Кладово, Текију, Давидовац.⁸

Године 1964, за потребе изградње бране, удаљене свега око 1,5 km од старог села, подигнут је насип („напер“). Његовом изградњом, вода која је и иначе плавила Скопљанску улицу у селу, још више је надлазила, те је потреба пресељења десетак домаћинстава из тога краја била веома хитна.

У вези са интензивним радовима и сталним проласком теренских возила кроз насеље, неподесно за развијенији саобраћај, у сипским уским улицама дизали су се облаци прашине и опасност од саобраћајних несрећа била је стална. Инвеститор је покушао да отклони праšину на тај начин што су три пута дневно ауто-прскалице поливале саобраћајнице. Међутим, саобраћајни удеси су били чести — од превртања камиона на куће и гажења стоке — до несрећа у којима је било и људских жртава (на пример, на Караташу).

Значајније промене у структури становништва села Сип запајају се скоро од првих радова на припреми градње. У етничком погледу, ови Власи, српског и влашког говора, одликују се веома развијеном свешћу о припадности српском народу.

У Сипу су још од 1961. привремено становали радници титовградског предузеће „Истражно“, већином Црногорци. Међутим, у јесен 1964. године у селу је становало 33 радника са члановима породица и 68 самаца, тако да се може претпоставити да је у Сипу живело најмање 150 лица са стране.⁹ Довршавањем раднич-

8 Од 1962. године један број Сипљана је прешао у Кладово, и то:

1) Велимир Б. Керебић направио је кућу у Кладову јер је у Сипу становао под кирију; одселио се 1963;

2) Драгутин Грабовићановић, купио 1959. кућу у Кладову и прешао јер је у Сипу становао под кирију;

Има, затим, оних који су живели са оцем у селу, добили стан у Кладову и преселили се.

3) Велимир Збркић, машиновођа СЛВ, отишао 1961. с породицом од оца;

4) Љубомир Бугариновић, књиговођа Дирекције СЛВ, одвојио се 1961. године од оца и прешао у Кладово;

5) Јован Михајловић, радио на парним колима СЛВ, становао у селу код таште, одселио се у Кладово 1963. године.

У међувремену је један Сипљанин добио стан на Каналу и тамо се одселио, и један у Бердапској речној управи, у Текији.

Један Сипљанин је купио кућу у Неготину: Михаило Савић, машиновођа СЛВ, становао на Каналу, под кирију, јер је кућу коју је имао у Сипу продао 1961. године.

Никола Бугариновић купио је 1964. године кућу у Давидовцу, у делу ближе Караташу.

9 Из „Истражног“ — 10, „Хидротехнике“ — 12, „Мостоградње“ — 10 (од чега 1 породица под шатором), „Инвеститора“ — 1, — укупно 33.

ког насеља на Караташу тај се број 1965. године унеколико смањио, али је и даље остао велики.

Осим пољопривредних занимања, становници Сипа су, по традицији, били запослени у рибарству и, у већој мери, у саобраћају. Па и поред тога, а донекле и због покретљивости изазване радом у речном бродарству, Сип се у читавом приобалном делу одликовао најјачим исељавањем, а у односу на остала сеоска насеља угроженог Подунавља, домаћинства Сипљана имају најмањи број чланова. Већ претходни, а затим припремни и најобимнији главни радови на ХЕ „Бердап“ донели су, у почетку постепено, а касније корениту измену: миграције из села су престале,¹⁰ а Сип је постао центар привремених усељавања. Што се, пак, тиче уситњавања породице, није се ни могло очекивати неко знатније повећање броја домаћинства, јер је то у Сипу сталан процес, чија се равномерност може следити у току последњих 120 година.

У почетку је долазило и до неспоразума између Сипљана и досељених радника; касније су се ти односи смиривали и постајали приснији. Присуство радника у селу, а још више њихових породица, утицало је да се почну мењати и извесна устаљена схватања и погледи.

Оријентисани у склапању брачних веза скоро искључиво на своје село и околна насеља, тј. углавном на припаднике своје говорне групе, Сипљани од почетка радова на брани показују спремност да склапањем етнички мешовитих бракова превазиђу оквире групне учаурености.

На крају треба истаћи да су са почетком главних радова на хидроелектрани створени повољнији услови за даље школовање деце из овог насеља, па се могло претпоставити да ће се то непосредно или посредно одразити на обележја становништва поменутога у овом раду.

Породице су плаћале од 6000 до 12000, зависно од постељине; они који су имали своју постељину плаћали су мање. Самцима је наплаћивано 2500 динара.

Самаца је: из „Истражног“ — 26, „Хидротехнике“ — 13, „Мостоградње“ — 20, „ПИМ“ — 4, „Енергопројекта“ — 4, „Инвеститора“ — 1, укупно 68.

Најпре су се у селу настанили службеници „Енергопројекта“, па радници „Истражног“ — од 1961. године, претежно Црногорци. Већина осталих је од јуна 1964, и то пре него што су подинуте бараке на Караташу. Радници су се преселили у бараке на Караташ, али су се убрзо многи оданде вратили у село, јер су их „драли они у мензи“ — како су говорили.

¹⁰ Двојица Сипљана пренели су своје салаше с Грабћења на Мали појењ: Васа Мијучић је градио тако да доње просторије буду за стоку, а горње за чланове породице, којих је имао 5. Живојин Љ. Крћобић поправио је свој салаш и има намеру да се тамо пресели.

На Миљској има салаш Михајло Добрић, који има и кућу у селу, али више се задржава на салашу.

1.

Године 1962. Сип је имао 102 запослена лица¹¹ и 21 пензионера, већином инвалида ЈРБ који су због малих прихода били укључени у рибарство. Почетак радова на брани и изградњи пута донео је преокрет у запошљавању. Запослили су се сви за рад способни мушкарци, дотад пољопривредници, и 4 — 5 жена.¹² Сви они су углавном радили као неквалификовани радници.

До почетка радова на брани, укупна површина сеоског атара износила је 755 ха. Од те површине обрадиво је било нешто мање од половине, тј. 346 ха (оранице и баште 212 — највише под пшеницом и кукурузом,¹³ нешто мало било је засејано овсом, 11 ха поврћа и ливаде 133 ха). Већи део сеоског атара заузимају пашњаци — 66 ха, шуме 337 ха, и неплодно земљиште 6 ха. Ратарство је било развијено у потесу Селиште, у уском приобалном појасу поред Дунава, а затим на Караташу, Драћењу и Појењу; у прва три потеса земљиште је II, III и IV класе, а у осталим V — VII. У воћарству,¹⁴ већи значај имало је око 8000 чокота винове лозе. Винограда је највише било на Караташу (6), испод Караташа 2, у Драћењу и Лунки по 4, док у Грабћењу и у потесу Краманаре само по 1 домаћин има виноград.¹⁵

У Сипу није било људи који поседују максимум земље. Претежни део оних који су због експропријације губили земљиште у атарима Селиште, Драћењ и Караташ, имају укупно до

11 ЈРБ	25 Дунавски „Доја”, Осиејек	2
ББП	23 Предузеће „Иван Милутиновић” — Београд	2
Сипски канал	24 Секција за путеве	2
Шлемерашки	10 „Мостоградња” — Београд	1
„Истражно” — Титоград	9 Дом здравља — Кладово	1
Месна канцеларија	12 Основна школа	1

12 У Сипу су 1964. тражили посао само следећи радници: 1) Димитрије Збркић (72 г.) није могао да добије посао; 2) Душан Николић (70), очекивао је лекарско уверење; 3) Борђе П. Грабовићановић, добио посао у Кладушници али није могао свакодневно да путује, 4) Јован Јаносевић (70) очекивао је лекарско уверење.

Од млађих још тројица, који нису били на време уписани: Димитрије В. Мијушић (22) радник, радио код ХЕ; Драгутин В. Мијушић, (24) радник, Часлав Николић, Србијанац, ожењен Сипљанком, ХЕ, зидар.

Од жена запослиле су се махом неударе: Драгица Кленцовљевић (24) у мензи на Караташу; Роса Борђевић (24) у мензи на Караташу; Лепосава Барбуловић, куварица у мензи „Мостоградње”, у Сипу, Олга В. Скалушевић (24) у „Трикотажи”, у Кладову.

13 Пшеница 86 ха, овас — 22, кукуруз — 82, укупно 190; кромпир — 5, црни лук — 1, пасуљ — 5 ха.

14 Воће — стабала: јабука — 67, крушака — 160, дуња — 35, брескви — 20, ораха — 40, трешања — 21, вишања — 65, кајсија — 25, чокота лозе — 8000.

15 Грожђе је било углавном хибрид, а не стоно и претежно су га користили за прераду, а извесну количину и сушили на „финдама”.

3 ha имања. Сви су, по правилу, куповали житарице. Па ипак, земљорадња је била веома важно занимање.

У сточарству највише је било оваца (372), затим говеда (181), свиња (88), коња (32) и живине (678). До педесетих година, свако домаћинство гајило је 10 — 15 коза.

Људи у селу користили су различите изворе прихода: од сталног запошљавања у ратарству (пшеница, кукуруз, винова лоза), гајења коза а касније оваца и говеда, коришћења шума и експлоатације камена на Косовици, рибарства на Дунаву, итд. Радили су и по 10 — 12 часова дневно, непрестано нешто чепркајући око лозе или цвећа и сл. Сталним запошљавањем мушкараца и смањењем обрадивих површина,¹⁶ ратарство у селу било је препуштено скоро искључиво женама.¹⁷

Према мишљењу Сипљана, њихови први суседи из Кладушнице мање су од њих оштећени током градње хидроелектране. Земљиште њиховог атара није експроприсано, а сами Кладушничани добили су посао на брани, готово исти број колико и Сипљана.

У ратарству, посебно у обради земље — све до сетве, сачувано је доста старина. У Сипу, житом сматрају пшеницу, коју називају „гру“. И раж је житарица која се сеје од старине, а и у време наших испитивања сејали су је у вишим деловима атара. Хлеб од суражице јели су за време окупације, а и у наше време месили су га они који раж сеју.

Од справа за орање, у Сипу се за гвоздени плуг зна још од почетка овога века. Уз овај плуг је дуго постојао и дрвени плуг, а ралица се и у време испитивања употребљавала у обради винове лозе и кукуруза. У Петровом Селу и Текији, као и на околним салашима, било је у то време плугова праметњака („обртач“). Делови плуга су: ручице, плаз је „рало“ („фјер ће плуг“), док се даска између ручица назива „блан“ итд.

Уобичајено је да се у Сипу једне године оре на тај начин што у средини њиве остане острвце земље — „ар ла марбина“, а следеће године остају меће — „разора“. По старом начину, неки Сипљани ору и два пута у току године. То се назива „ар ће дуори“. После другог орања сеје се кукуруз на стрњишту — „миришће“. За рало се у селу каже „раљиц' ће љем“, ако је дрвено, а „раљиц' ће фјер“, ако је од гвожђа. Приликом орања, рало се

16 За један део земљишта општина је обећала да ће га узети у закуп и да ту људи не сеју. Многи су посејали, па су им 1963. за посејано жито проценили могући принос од 1 400 — 1 800 kg по 1 ha. Многи људи су се жалили на инвеститора који им је узео земљиште под закуп од 3 месеца, а, у ствари, оштетио их за целу годину.

17 Занимљиво је истаћи да су Сипљани 1965, за разлику од ранијих година, у току сетвене сезоне засејали веома мали број својих имања. Примера ради наводимо да је од укупно 180 домаћинстава 1966. године, вршидбу жита обавило свега 17 домаћинстава, а да је до октобра 1966. сетву обавило свега 4 домаћинства. Из овога се види у ком је степену дошло до преоријентације у привређивању, односно напуштању земљорадње.

не нагиње на страну, већ се држи само право да земља не би падала, у већој мери, ни на леву ни на десну страну.

Осим тога што се земља мрви ушицама мотике, за мрвљење служи и брана, од грубог дрвета — „грапа ће љем“, гвоздена — „грапа ће фјер“ са зубима („гинц“). Величина бране је $1,2 \times 1,8$ m. За бранање — „грапат“ упрежу се волови или краве. Ако је после орања ноћу киша, онда се брана и други пут, а друго бранање је увек после сетве.

За копање се употребљавају: мотика („лопата), ашов („аршов“) и пијук („садој“, или „крамп“). Проширење на мотици у које се ставља дршка назива се „мукија“.

Њиве у Сипу ђубрили су, у време испитивања, једанпут годишње стајским ђубривом („Кар баљега ла лок“ — „Возим ђубре на њиву“). На њиви која је лежала необрађена запали се растиње — коров („угар“). На салашима изнад села њиве су се гнојиле повременим постављањем и премештањем торова. Баште су ђубрили као и њиве, за винограде — око чокота — ђубриво су доносили у корпи, кориту, сандуку, а воћњаке не ђубре. Понеко је гнојио њиве сваке године, а сиромашнији ређе.

По обичају, жито сеје мушкарац („да буде јако, право, као он“), а жене сасвим ретко. Жене, међутим, сеју пасуљ, кромпир, кукуруз. Жито се сеје из торбе, чаршава, корпе или кофе која се држи на руци. Лук саде и жене и мушкарци. За сејање кукuruза нема никакве помоћне алатке. Кукуруз се сеје на размаку 1, 2 или 3 корака, зависно од земље, а откако су се појавиле ралице и на 1 — 2 корака. Зрно су стављали у бразду, а не под бразду, јер је дубоко, па не изникне. При сејању се помажу мотиком, правећи кућицу („кујб“, гнездо), у коју стављају 3 — 4 зрна („ла три пашур“).

Кромпир саде понекад и расечен, али секу само веће кромпире и у земљу стављају онај део који има клице („колц“).

Жито се пре сејања веје да би се ослободило кукоља („мазарје“, „његина“, „тесуњ“), а затим се прска плавим каменом. У овом послу води се рачуна да сејач буде чист, чисто обучен и да претходне ноћи не спава са женом.

Пре почетка рада, сејач се крсти и изговара следеће речи:

Домње, жута домње
Кубиње шку санатаће
Дм домње мна ће зина
Ш пор ће албина
Ш спореск, ш лукру
Сел исправјеск.

Боже, помози, боже,
Добром и здрављем
Дај ми, боже, вилинску руку
Да започето урадим као пчела
Да посао унапредим
И приведем крају.

Када заврши, сејач захваљује:

Хвала ти, боже, што си ми помогао
Да овај посао ваљано обавим.

Погодно време за сетву је кад месец расте, „кад иде напред“; особито погодни дани за сетву су понедељак, среда, четвртак.

Већина сипских винограда била је на Караташу, јер је ту било најпогодније земљиште за гајење лозе. Врста лозе која је овде гајена је „ербомента“, „бифранк“ и „отело“. У винограду, осим мале дрвене колибе покривене сламом или тулузином, није било других зграда. Посуде и оруђе за обраду лозе и прераду грозђа држали су код куће, у подруму.

Током године овдашње становништво није много радило у винограду. Винограде су ретко прскали (неки су чак тврдили да је вино много боље ако грозђе није прскано). Лозу су ретко везивали и резали. Једини посао, а који им је био и најтежи, било је окопавање винограда. Виноград би прекопали два пута у току године. За обрезивање винограда употребљавали су „макази за виногради“. Осим копања винограда, најтежи посао је берба грозђа. У бербу су позивали рођаке и суседе. Као плату добијали су корпу грозђа и један „вез“. Грозд су откидали перорезом и бацали у чабар. Ту су га гњечили „стирком“ (штап са три роња). Изгњечено грозђе сипали би у кацу па га потом возили кући. Грозђе је остајало у каци око 20 дана. На врх каце, односно док сеже комина, стављао се „пс“. То је округли поклопац исплетен од прућа. На њега би стављали тежи камен да притисне комину, а затим дрвени поклопац и преко њега ћебе. После двадесет дана „ширбер“, како се назива вино у том стању врења, претакало се у буре. Комина која остаје у каци не пресује се него се од ње пече ракија. Само три домаћинства у селу имала су казане за печење ракије, а остали су позајмљивали. Онај ко је желео да пече ракију договарао се са власником казана када може да дотера комину. Од једног казана власник је узимао накнаду два и по литра љуте ракије.

У децембру, о св. Николи, сматра се да је вино „зрело“, па су га први пут претакали. Мање количине уопште нису претакали него би оставили на комини док се не попије.

Према оцени већине казивача, најважнија привредна грана до изгласавања Закона о заштити шума било је гајење коза. Није готово било куће да није имала по десетак, а било је домаћина и са по 80 коза.

Од говеда, 141 су упрезали, а само 40 изостављали. Мале, бр-ске краве су и музли и користили као теглећу марву. У селу је било 18 кола, од чега 14 чега. Само нека домаћинства имала су коња, углавном по једног. Сточарство и иначе није било интензивно. Овце су држали на салашима удаљеним од села, а чували су их старци или дечаци, који су само повремено долазили у село.

Приликом експропријације земљишта, село је изгубило и најближе ливаде, а преостали пашњаци су били удаљени, што је (уз заузетост на другим пословима) као последицу имало смањивање сточног фонда (7 — 8 домаћина), највише продајом. Осим тога, стоку су продавали и да би покрили увећане трошкове градње нових кућа на Караташу.

У већини домаћинстава у селу држали су и пчеле: по 4 — 10 кошница („бугарки“).

У Сипу су доскора биле две заједничке ортачке воденице: једна породица Добрића и Кленцова од по пет кућа. Користили су је на смену седмично. Она је била испод пута, у самоме селу. Поточара у селу користила се јазом чија је вода покретала точкове на Косовици. Друга је била нешто изнад села, на Косовици. Припадала је породицама Јовановић (са два удела — две седмице) и Скалушевић (са једним уделом — седмицом). Удео у воденици могао се продати. По праву првокупа најпре се нудило ортаку, па робацима.

Воденица на Косовици имала је гвоздене точкове, купљене у Београду. „Јаруга“, дуга око 1000 m, наводила је Косовицу (које у летњим месецима у кориту није било) на „јаз“, а с „јаза“ на велики точак с „кофама“ (кофицама). Точак се ослањао на „пањ“. Воденица је имала само 1 кош и 1 пар каменова. Унутра, воденица се састојала од 4 преносна точка: велики (око 1,5 m), један тзв. „фењер“ (вел. 15 cm) и још 2 који су покретали камен — од којих је један дрвени. Каменове су куповали од дунавских воденичара (код Кладушнице) кад им се истроши, јер они овде могу да користе и мањи точак. Кад је велика вода (у јесен и у пролеће) воденица је могла да самеље и 400 — 500 kg жита дневно, а у време суше није млела више од 60 kg. Вода је 3 пута односила воденицу и сваки пут је поправљана; последњи пут било је то пре 30 година. За време воде дешава се да воденица и по месец дана не ради. Пре рата више се млео кукуруз (за мамаљигу, проју), а последњих година, било је то углавном за стоку, јер се јео претежно пшенични хлеб.

У рибарству је педесетих година радило више људи, а већ шездесетих година око 20 радника је било запослено на Сипском каналу као сезонски радници, а само 5 као стални радници Рибарског газдинства. Поменута двадесеторица, од 1960. године нису социјално осигурани. Норма им је 200 kg рибе годишње, а оно што им недостаје до норме морали су да плате. Године 1962. су испунили норму, а претходне — нису. Рибу у Сипском каналу ловили су „гелберијом“ („’оди ’вамо“), која личи на мрежу за хватање лептира. Рибари су ишли обалом Канала узводно и на сваких неколико метара бацали мрежу и извлачили. „Доле“ су силазили по реду, „као у млину“. Гелберија има следеће делове: липову дршку, две јасенове ручице и одоздо јасенов ногар, који их подржава; на крајевима је каиш и „пово(а)ра“, конопац који затежу. Гелберијама могу да се лове и рибе тешке по 50 — 70 kg. Лети се највише лове сабљарке, шарани и одовице (младице), које су пловиле узводно. Гргеча је било мало, а лети их нико није ловио. Шарана у Сипу називају „шаран“, а у осталим селима „кrap“; кечигу називају „носвица“, сабљарку „бршја“, белу рибу „буцуј“, смућа „салеу“, а мрену „мрена“. У малој води ретко улове сома.

На изласку из Канала, Рибарско газдинство имало је укотвљен чамац на коме је радило 5 сталних радника са мрежом, званом „крсташ“, или „арадар“.¹⁸ Велики стуб на који је арадар причвршћен назива се „слу“, а конопац којим је с чамца причвршћен арадар — „штрик“ (влашки!).

Поменуто место назива се „набој“ јер је ту вода обично надолазила односно „бујала“. Петорица рибара су се даноноћно смењивала радећи по 2 часа; за то време сваки је могао да улови по 5 — 10 kg рибе. До септембра месеца 1962, њих петорица дали су газдинству 6000 kg, највише ситне рибе. За своје потребе задржавали су само најситнију рибу. Заједнички су делили све што се улови. Године 1961. на овом месту радило је 10 радника. Газдинство им је обезбедило чамац, мрежу и остали инвентар. Преко дана су ловили „арадарем“, а ноћу и „великим крсташем“, јер тада је наилазила и већа риба која због мрака не види мрежу. Укотвљени чамац рибари називају „шкљице“, а мали чамац, у који су остављали уловљену рибу, „барка“. Мању мрежу којом ваде улов из арадара називају „лешја“.

Године 1964. риболов је углавном престао. Услед радова на брани (миниранање!), било је све мање рибе поред села. Зато је Рибарско газдинство престало да плаћа осигурање за рибаре и они су могли само као приватници, уз уговор, да лове на Дунаву.

За становнике шумарство, после рата, има много мањи значај. Међутим, значајнија је била експлоатација камена и његов превоз, јер село Сип, које припада горњем Кључу, у ствари је снабдевало каменом цео доњи Кључ (села Корбово, Давидовац, Кладушница, Ргково, Велика и Мала Врбица, Костол и Кладово). Камен су Сипљани вадиле из реке Косовице, која се у селу уливала у Дунав, и то на месту удаљеном свега неколико стотина метара од моста у селу. Код самог моста камен су „хватирали“, тј. слагали у хрпе, димензија 2×4×1 m. Један „хват“ садржи 8 кубика и добро се продавао. Свожење камена до моста вршили су обично воловским колима с лотрама („кар“) у која су упрегнуте краве. Тај посао често су радили дечаци који су завршили 4 разреда основне школе и нису продужили школовање. Један хват камена се најчешће спремао за 4 дана, а месечно су понеки припремали и по 4 хвата, кад је већа потражња. Један од дечака чији сам рад посматрао и описивао, за 5 преподневних часова (до 10,30) довезао је троја кола, а и по подне би могао довести двоја (а хват чине 13 кола). Камен — углавном за градњу куће — сељаци из околних села превозили су својим колима или трактором. Из оближње Кладушнице, на пример, долазили су мобом. Сипљани, међутим, превозили су камен углавном дереглијама, за шта им се посебно плаћало. У селу су биле две ортачке дереглије; на већој (10 t) радила су четворица, а на мањој је било 5 ортака. Сву добит од превоза делили су, али су камен посебно

18 И Румуни с друге стране Дунава лове рибу „арадарима“.

спремали. Пре рата дереглијом су превозили и дрво, затим другу робу (нпр. со) и, најзад, грађу за борски рудник.

Године 1964. престало је и искоришћавање камена, и то скоро сасвим; канал је затворен за пролаз и риболов, а дереглије су растављене. И шуму (на Црквишту), мање су секли, јер су људи били заузети другим пословима.

Као што је већ речено, до почетка радова на брани, Сип се одликовао коришћењем разних извора привређивања, почевши од сточарства, земљорадње (кукуруз и винова лоза), експлоатације шума и камена на реци Косовици, рибарства на Каналу и релативно великим бројем запослених у бродарству. Радови на изградњи ХЕ система донели су и веома значајне промене: најплодније земљиште сипског атара поред Дунава постало је део оперативне обале, а на Караташу, где су Сипљани имали винограде, подигнуто је радничко насеље. Мало винограда и земљорадничких површина остало је на узвишењима Драћењ, Грађењ и Велико поље. Престала је експлоатација камена, а са ловом риба на каналу је настављено после краћег прекида (због минирања). Међутим, већ први радови на припреми градње донели су запослење двадесеторици Сипљана, а од 1964. године у радове на брани укључило се још 70 лица.

По сећању неких информатора, пре изградње Сипског канала радило се с дереглијама, којима је превожена роба до Београда. Роба је истоварана код Сипа, па су је даље превозили колима до Цеврина, Видина и Калафата.

Пре рата у Сипу је бакалску радњу и кафану држао Л. Скалушевић. Био је сналажљив трговац и држао је робу за коју је био сигуран да ће је брзо продати. Познавао је сеоске потребе и набављао је све оно што је Сипљанима потребно.¹⁹

Сипљани су често прелазили и на румунску страну. Мушкарци су ишли у Орашаву због зараде (радили су „на ђумуру“), а жене су одлазиле у куповину. Најважнија пијаца била је суботом у Кладову, док се у Текију ишло ређе, недељом. Кладово је било база пољопривредних производа; тамо се продаје и дрво, а у њему је и општина. Текија је Сипљанима била добра пијаца за куповину стоке, нарочито прасади.

Село се снабдевало са две стране. Становници Петровог Села доносили су сир, јаја, живину, а сељаци из доњег Кључа су довозили поврће, које су продавали и у Сипу (паприка, лук, купус). Осим поменутих производа, из Петровог Села су довозили у Сип, са оближњих салаша, и млеко, ракију (шљивовицу) и кромпир. У вези са боравком радника у Сипу формирало се нешто као пијаца у селу, преко пута Месне канцеларије. Повећане су и цене пољопривредних производа.

Свако домаћинство припрема себи храну, и то на огњишту. Од почетка овог столећа има и зиданих штедњака. Између два

¹⁹ Опанке је набављао од „Бате“ из Борова, а за неку робу путовао је у Словенију.

светска рата, а особито после другог светског рата, све више се употребљавају куповни штедњаци (најпре црни, а потом и емајлирани). Последњих година јављају се и електрични штедњаци.

Хлеб је печен, а то се делимично (само ретко) и сада ради, под сачем, у црепуљи. Хлеб и качамак се припремају од кукурузног брашна. Пшенични хлеб је све до после другог светског рата ретко употребљаван — само о слави и другим свечанијим приликама.

Месо се сразмерно ретко користило у исхрани, осим код градског становништва (и оних који су запослени у предузећима и установама). Додуше, за зиму настоји свака кућа да спреми пастрму (свињско месо). Још ређе се једе месо дивљачи (патке, зечеви), и то само у кућама из којих има ловаца.

Риба је сразмерно заступљена у исхрани.

Поврће и вариво (лук, кромпир, купус, пасуљ, паприке и парадајз) једе се али не у довољним количинама. Паприке, крас-тавице и парадајз спремају за зиму (стављају их у тегле или качице и преливају их сланом водом). Од пре четрдесетак година за зиму кувају парадајз и остављају га у боцама. Купус стављају у каце да се кисели за зиму.

Када се кува сладак купус, као зачин и додатак ставља се помало пројиног брашна и паприке. Кисео купус и „држе“ (подварак). Кисели купус се обично кува са месом. Пасуљ се запржи оним што имају (маст, зејтин, риба). Боранији као зачин додају зелене шљиве или умућено јаје.

Воће се једе свеже, кувано, суво или се од њега спрема пекмез. Од свежих шљива, пошто се скувају, изгњече и уз додатак пројиног брашна, прави се присмока (киселица). Грожђе се оставља и за зиму (вешалке). Понекад га држе и у вину да би се на тај начин конзервирало.

Дивљи плодови се сабирају и једу (јагоде, купине, крушке). Дивље крушке стављају се и у туршију.

Печурке (свеже или сушене) сабирају се и од њих се справља чорба.

Постове су до другог светског рата држали, особито старије особе. И за славе и друге гозбе, ако су падале у посте или посни дан, спремало се посно јело. Исто тако и за подушја.²⁰

²⁰ Тако је, на пример, Цвета Јовановић, стара 55 година, давала себи поману после св. Николе 1965. За ту прилику спремила је само посну храну: чорба од парадајза, сарма, риба, колачи. Било је и пића. Храну је поставила на два стола: на једном за мртве, а на другом себи за душу. Она је том приликом служила госте и званице. На одласку, њени тадашњи гости говорили су: „Бог да прости грехове, Бог да прими, и да јој се види на оном свету“. Одлуку о давању своје помане Цвета је донела зато што је била болесна и што се прибојавала смрти. Није веровала да ће, ако умре, син и снаха да јој дају помен, па је сама хтела за живота то да уради.

Боља храна се спрема болеснику, госту, породиљи, деци, чобанима. За празнике, помане и свадбе такође се спрема боља и обилатија храна.

Промене у начину исхране почињу од времена изградње Сипског канала, после првог и, посебно, другог светског рата. Те промене су се огледале како у побољшању исхране, тако и у разноврсности јела, као и у начину њиховог припремања. Страни радници и стручњаци, особито у време изградње Сипског канала, као и они који су били запослени на пловним објектима, доносили су одређене новине и у погледу исхране (на пример, спремање „слатког“ од купина). Лоцови су доносили и страна пића. После другог светског рата побољшању и рационализацији исхране допринели су на изванредан начин домаћички и други течајеви, који су одржавани и у овим насељима, као и продужавањем четворогодишњих основних школа на осмогодишње у неким насељима. Овome је допринело и веће укључивање у новчану привреду. Било је посредних утицаја и услед доношења неких административних прописа (на пример забране употребљавања отворених огњишта). У програмирању obroка и самим јелима, одржавању судова, постављању, самом обедовању, дакле уопште у начину исхране запажа се утицај дугогодишњег живота (и мушкараца и жена) на шлеповима, додиром са разним срединама, итд.

Обедују у одређено време (доручак — рано ујутро; ручак око 12, 12,30, вечера у 18h и касније). Сто се поставља на „ћинди“; једу из тањира; пази се да читава породица обедује у исто време (можда — утицај уредног живота на бродовима). Пије се црна кафа у знатним количинама, у неким кућама житна јер је права скупа.²¹

Као што је већ поменуто, у селу има 179 кућа, а село се дели на 3 рејона: I рејон — најважнији Пиџинџал, или Пеџал (Главна улица, друм); II рејон, или Пимвал (Доња улица) и III рејон Подлаџал, или Пљоша (забачен терен, јер је тамо некад била општинска утринна). После рата у I и II рејону подигнуто је по 6 нових кућа, а у III рејону 4, тј. укупно 16 нових кућа. Од 1960. нико није градио, а у саграђеним објектима нису постављали инсталације („да се цабе не троши“). Међутим, сала-

21 Из анкете о народној исхрани, коју смо уз помоћ учитеља извршили октобра месеца у IV разреду основне школе у Сипу, може се закључити да се за доручак једе углавном следећа храна: млеко, чај, бела кафа (према броју одговора), а уз то јаја — на разне начине или сир, па најчешће хлеб с маргарином, паштетом, ајваром, мармеладом или слатком. За ручак је највише деце навело: супу, сарму и колаче, а затим печење; тек после тих јела, помињу се рибља чорба, пржена или печена риба, воће и др. Међутим, треба нагласити да је анкета изведена крајем октобра кад је у селу највише свечара (св. Петка). Што се тиче вечере, слика је већ много реалнија. Ту испред свих јела долазе: пржена риба и пржен кромпир, а затим остаци јела од ручка: пасуљ, сарма, паприкаш и печене паприке: само неколико деце поменуло је млеко.

ше су и даље подизали, тако да је и 1962. године саграђено неколико салаша на околним потесима: Мали појењ, Драћењ, Грабћењ, Миљиска, Велико поље, Братски брег (Краку врлуи) и Фаца маре. После поделе породице, већина одељених је најпре одлазила на салаш, па касније, кад „заимају“, куповали су куће по селу, али се у њих нису пресељавали. Неки су их, на пример, издали под кирију („Истражном“ предузећу Титоград, неким мештанима) целу зграду или половину зграде, а другу половину су задржавали за себе, за прилику кад силазе у село.²²

Основно обележје стамбене архитектуре је кућа моравског типа, с развијеним тремом с предње стране („ћинда“), који је делимично ограђен и издигнут изнад подрумског улаза („кревет“ — „патафар“). На новијим кућама, трем је са олепшеним лажним аркадама. Тамо где је било више места приликом грађења, „ћинде“ су целом дужином окренуте улици.²³ Над кровом од ћерамиде уздижу се декоративно обрађени димњаци, с кружним отворима са стране.

Куће су правоугаоне основе, троделне; из трема се улази у средњу просторију са огњиштем („ватра“)²⁴, а са обе стране су собе. Просечна површина таквих кућа износи око 60 m². Ту је урачуната и површина трема — „ћинде“.

22 На Великом пољу било је тако имућних као што је, на пример, Светозар (Заре) Скалушевић, који су имали по 80 оваца, а покуповали су земљу од осталих, па су у село ретко и долазили.

23 У селу је укупно 85 кућа с дрвеном „ћиндом“; од тога у Првом рејону (Главна улица) — 31, у Другом рејону (од моста према Текији) — 17, и у Трећем рејону (Скопљанска улица, у којој је Месна канцеларија) — 37.

Изузетно лепе биле су куће Илије Наумовића, Керебића, Божицара Крћобића — све у Доњој улици.

Кућа Маринковића спадала је у старе куће са ћиндом. Имала је три просторије: кухињу и две собе. Кухиња је прерађена. Избачен је зид који је делио отворено огњиште од осталог дела „касе“. Тако је кухиња постала већа, а уместо отвореног огњишта стављен је метални штедњак. Поред њега, у кухињи је још била полица за лонце и друго посуђе, креденац старијег типа, са стакленим горњим делом, сто и столица и један „рафт“ за чаше. У соби, лево од улаза, био је постављен сто. На десној страни од улаза налазио се кауч и „фуруна („краљица пећи“), а до левог зида је бели кревет од метала. То је била соба за дневни боравак а ту је спавало и дете. По зидовима су биле извешене породичне фотографије као и у другим сеоским кућама. Десно од улаза била је спаваћа соба. Намештај за ту собу купили су у Кладову од неког официра који се одселио. То је комплетна спаваћа соба: два кревета, два двокрилна ормара и огледало. Кревети су били прекривени свиленим прекривачима који су били у последње време у моди, а доносили су их из Италије. У кухињи, као и у собама био је земљани под, сав застрт крпама.

У дворишту су имали једну малу зградицу, коју су 1965. изнајмили станарима из Прокупља.

24 Отворена огњишта — „ватра“ могу се наћи још у многим кућама, а још чешће поред кућа, у дворишту.

Над огњиштем је оцак — „кош“; његов почетак се назива „корлат“.

Темељи кућа су од ломљеног камена, са укопаним делом за подрум; преовлађују куће од чатме и ћерпича, олепљене блатом и окречене. Осим тога, налази се и на већи број старијих, примитивније рађених стамбених зграда, подигнутих од брвана, односно тањих облица које су исто тако махом олепљене и окречене и код којих су угаоне везе („ћертови“) видљиве на спољним деловима куће.

Пред други светски рат у селу је подигнута неколико зиданих, спратних кућа, касније обојених у сиво, које су партеру имале 2 просторије, а спољним степеницама, преко увучене терасе улазило се, из предсобља, у 2 собе. Било је и других, нетипичних зграда.²⁵

Уз куће су често имали малу зградицу — летњу кухињу са отвореним огњиштем. Већина кућа била је офарбана светлоплавом бојом. По двориштима су се нарочито истицале велике штале, чији кров је представљао и надстрешницу за кош за кукуруз.

Кућиште се формирало зависно од тога да ли је домаћинство било пољопривредног типа или није. Површина кућишта пољопривредника износила је око 0,6 ha и делила се на кућно и стајско двориште, са посебним улазима у једно и друго (стаја, штала и свињац нису довољно удаљени од куће). Непољопривредно кућиште је било упола мање и није се делило.

Жене су највећи део године, од раног послеподнева до касне вечери, проводиле пред кућама, са „фурком“ и „фусом“ (преслицом и вретеном). Жене су се углавном вибале и са обрамцом „кобиалком“, којом су преносиле воду, а у јеку бербе — велике гроздове.

Подаци о народној ношњи у селу нису бележени. Записано је само да су женској деци у селу, скоро по правилу, бушили уши тако што би им ресицу најпре натрљали копривом.

25 Кућа Скалушевића била је највећа у селу. То је спратна кућа и по облику одступа од уобичајеног типа куће у Сипу. У приземљу је прерата била кафана и трговина. Шездесетих година је у једном делу тог приземља била кафана, а други део је био преуређен у стамбени простор. У њему је живео Лазар Скалушевић са својом женом. Скалушевић је због те функције кућу и подигао усред села. Улаз на спрат је са дворишне стране. Просторије за становање су простране. У средини је предсобље, из кога се улази у кухињу, а из кухиње у собу. Са друге стране предсобља је још једна просторија коју изнајмљују станарима.

У кухињи је био зидани штедњак, сто, столице и креденац. Из кухиње се улази у собу. У соби су се налазила, са леве и десне стране од врата, два кревета (поред бочних зидова). Између кревета, усред собе, био је постављен сто, око кога су столице. Између кревета и стола налазили су се радио и грамофон. У другом делу собе, поред врата, била је смештена шиваћа машина. Поред кревета, са десне стране, налазио се још један мали сточић, на коме је о слави било постављено јело „за бога и покојника“. По зиду су биле извешене урамљене породичне фотографије.

У дворишту су имали летњу кухињу, са отвореним огњиштем. То је новији тип огњишта, који се појавио некако истовремено са зиданим штедњаком. Огњиште на коме се ложи ватра уздигнуто је око 80 см. Наткривено је зиданом куполом.

2.

Негде до првог светског рата села су била ограђена једним или два појаса плота (царине), према томе где се налазила радна земља сељана. Свака кућа била је дужна да постави и одржава свој део ограде. Ако би стока провалила ограду и направила потру, штету је сносио онај на чијем је делу ограде стока прошла.

Село је све до последњих година имало по једног или више пољака. Сип је, на пример, педесетих година имао 3 пољака (једног за Велико поље — нешто изнад села — око Косовице, другог за Кулмја појење, трећег за крајеве: Лунка, Драћењ и Караташ). Пољаци, ако их је било више, чували су поља истовремено или на смену. Пољачину („пндурат“) деле. Свој део пољачине могао се и продати. Пољаку је припадало 2 до 100 снопова пшенице или од 2 до 100 килограма овршена жита; 2 литра вина од чабра (чабар је износио око 60 литара), а од кукуруза и бундева узимало се од кола. Од кола кукуруза, која би се довлачила у село, узимана је „котарица“ (до 5 kg у клипу).

Када је било потребе, раније је постојао и сеоски кравар („вакар“) или свињар. Гледало се да онај који је прве године бивао кравар наредне године буде пољак.

Село је правило и оправљало своје локалне путеве.

Заједнички се и бранило од сточних епидемија. Пре балканских ратова Сипљани су правили тунел кроз који су протеривали козе да би стала болест која се била појавила код коза.

Воћка на мећи могла је бити заједнички коришћена.

Риболов на Дунаву био је свачији, осим на вировима. Сипљани су риболов на вировима (Крст, Косовица, Иљане, Бук, Гура гардули) лицитацијом издавали појединцима у закуп, а приход је припадао општини.

Села су заједнички одржавала и сеоске заветине.

У селу су празноване две заветине („жоавјерђ“), и то велика на Петровдан, а мала на Спасовдан. На заветину долази свештеник из Манастирице. И године 1965. жене су ишле и носиле ручак у порту. Били су присутни свирачи, 2—3 партије из Кладова, и „бандаши“ из Манастирице. Литија са обиласцима око села, на Богојављење и Бурђевдан — више нема. Последњи пут су ношене 1947. „Запис“ дрво се том приликом бушило, у отвор се стављало мало хлеба, сипало мало вина и отвор се потом затварао.

Мада је у Сипу било породица са великим бројем деце, ипак је преовладала фамилија са малим бројем чланова. Није био у питању укоренени обичај рабања једног или два детета, већ је томе узрок у знатној смртности деце до 2 године (према резултатима наше анкете, у даљој прошлости је око 40% деце умирало у раним годинама). Раније је било уобичајено да нај-

млађи син са својом породицом остаје уз родитеље, док су се остали разилазили.

Улога домаћина пренета је у Сипу, већ деценијама, на жену, због запослености мушкарца у речном бродарству и његовог вишемесечног одсуствовања из села и живота породице. До почетка радова на брани ту улогу имале су само супруге бродараца, а од тога доба жене готово свих Сипљана. Жена се тако бринула за обраду преосталог дела пољопривредних површина, о стоци, о одржавању домаћег култа.

Занимљива је влашка терминологија сродства у селу, у којој нема посебних назива за прадеду и прабабу, затим не постоје разлике у терминима стриц, стрина према ујак — ујна, нити таст, ташта према свекар — свекрва.²⁶

У забављању младих било је познато „стрицање“, али је оно шездесетих година имало друго значење. Наиме, на августовском вашару (панабуру) у Кладову момак је куповао поклон девојци и после јој га уручивао трудећи се да је пољуби. Она се извијала на различите начине, али и дозвољавала да је пољуби, јер су и њени родитељи били радосни ако је њиховој кћери пришло више кандидата и ако је добила више поклона.

26

Терминологија сродства

Српски	Влашки	Румунски
мајка	мама, мума	màma, mùma
отац	тата	tàta
сестра	суора	
брат	фраће	fràte
баба	баба, мујка	bàba, mùica
деда	деда	
син	копил	copil (дете, младић, момак)
кћи	фата	fàta
унук	њпот	
унука	њпо(а)га	
стриц	унк (ују)	ùnchi
стрина	матуша	
тетка, теча	ћта	
ујак	ујка	ùnchi
ујна	ујна	ùina
таст	сокру	sòcru, sòcru mare (св.)
ташта	со(а)кра	soàcra
заова	кумната	cumnàta (заова, снаха, јетрва)
јетрва	кумната	cumnàt (зет, шурак,
шурак	куманту	девер)
снаха	нора	nòra
кум	наш	naş
кума	наша	naşa
кумићи	фину, фина	fin, fina
стари сват	мошпу	moasa = бабица, стара
жена старог свата	моаша	maosa = бабица, стара жена

У целини узевши, у Сипу су од почетка овога века године за женидбу биле углавном 22—25, а за удају 19—22; девојке су, међутим, стално тежиле да се удају и пре пунолетства.²⁷ Што се тиче порекла супружника, највећи број младожења и млади је из Сипа, и из околних насеља: Манастирице, Петровог Села и Костола.²⁸ Такозваних „отмица”, у ствари пребегавања девојка, било је и пре првог светског рата, између ратова, а и у најновије време, а мотиви су различити — разноврсне сметње.²⁹ Девојка је најчешће доносила као мираз њиву или виноград, величине 30—60 ари, 1 — 2 овце (пре рата 1 — 4 козе), теле, свињу и сл., затим постељину. Осим тога, имућније девојке су добијале и спаваћу собу, шиваћу машину, новац или дукате. Млади брачни парови су почињали нови живот најчешће у кући младожењиних родитеља и тамо само изузетно остајали.

Од 1958 — 1967. у Сипу се склапало 5 — 9 бракова годишње, најчешће 7 у току године. Од тога броја 1/3 бракова је склопљена у фебруару, а исто толико у јесен. У овом периоду је склопљен само 1 брак у првој декади јануара, али тај младожења није био мештанин. Сипљани се по правилу нису женили у време од св. Николе (ту славу слави више од половине села, посни светац) до св. Јована, тј. до „водице”.

Свадба је у Сипу, како истичу казивачи, била увек богата и скупа. Док су се до 1962. године Сипљани женили искључиво девојкама из места и оближњих насеља: Манастирице, Петровог Села и Костола, а девојке удавале за мештане и сељаке из околне, доласком већег броја радника у село, дошло је до коренисте промене. У периоду од 1962 — 1967. удао се 12 девојака за раднике из удаљенијих места, и то: 4 за Ере, 3 за Босанце (Србе), 2 за Црногорце, 2 за Далматинце, и 1 за Кордунаша (Србин).

И дошљаци, најчешће земљаци, склапали су између себе бракове у Сипу. Често је међу таквим супружницима већа разлика у годинама или су већ пре тога били у браку. Посебни назив за младожењу који долази у кућу немају, називају га просто зет („жињерере”). Одлазећи у женину кућу, младожења је примао и тастову славу, али је славио и своју као споредну.

До 1953. године у Сипу није било развода. Тада је разведен први брак, а као разлог истакнута је чињеница да је жена нероткиња. Године 1962, међутим, разведена су 3 брака.³⁰

27 Има и неколико случајева када је жена млађа и по 7 — 9 година. Само је од девојке из Петровог Села муж био 5 млађи. Регистровано је и неколико случајева за које је тражено да се одобри превремено ступање у брак девојака, којима је недостајало 1 — 3 месеца до пунолетства.

28 Девојке из Сипа се нерадо удају за Давидовчане, док су чешћи бракови између Сипљана и Давидовчанки.

29 Пребегавале су сасвим младе девојке, од 14 — 15 година, које не би лако добиле дозволу за превремени брак, због чега су младожење кажњаване. Сада је све мање оних које желе да пређу у младожењину кућу пре него што он одслужи војни рок.

30 У два случаја је муж био склон алкохолизму, што је било доста често у селу, па су због тога занемаривали кућу и децу.

У селу се, у периоду од 1954—1956, рађало 13 — 15 деце годишње. Касније око половине укупног броја рађало се у Дому здравља у Кладову, али су то родитељи избегавали због извесних, каснијих административних тешкоћа око вађења извода из Матичне књиге рођених. Велика је била и смртност новорођенчади (1 — 2 годишње). У једном случају годишње отац је признавао очинство детету, и то углавном када је девојка доведена из суседног села и брак још није био склопљен. У време од 1954 — 1967. у селу су била „у моди“ ова имена за новорођенчад: Љубица, Милица, Анкица, Ружица, Катица, Верица, Драгица, Даница (женска) и Лазар, Драгутин, Љубомир, Божидар, Васа, Илија (мушка).

У друштвеном и обичајном животу кумство се веома цени. На пример, фамилија Крћобића има једног кума који свој мушкој деци даје своје име, тако да у селу већ постоје два Живојина Крћобића, које чак ни по средњем слову не могу разликовати. Вероватно због тога, а и из других разлога, многи Сипљани имају мало чудне надимке, по животињама и друге. Тако Душана Николића зову „Дупу“ (вук) јер далеко станује; Драгутина Партебунџића називају „Пацов“, Драгутина Радуловића — „Зеџ“, Васу Кузмановића — „Гргеч“, Љубомира Живановића — „Мајмун“ (мајмун); остали су надимци: Борђе Грабовићановић „Вранћа“, његов брат Васа Грабовићановић „Гуша“, Илија Јовановић „Петришан“, Јован Савић „Гјуља“ (Ђуле, артиљеријска кугла), Живојин Радуловић „Пјаре“ (крушка), Живојин Борђевић „Журбја“, Најдан Наумовић, брица „Шјут“ (шут), Божа Крћобић „Муњу“ (мало говори). У село је годишње умирало просечно 6 — 7 лица, са изузетком 1963. и 1966 (година масовног преласка у ново насеље!) када је у селу умрло по 12 особа. Анализом података из Матичне књиге умрлих може се закључити да, осим релативно велике смртности одојчади, људи живе дуже него што је просечни век Југословена.³¹

„Барјак“ — као обавештење о смрти задржавају на кућном зиду од 1—3 године.

Гробље је на коси изнад старог села и воде акумулационог језера само су га делимично захватиле. Пре него што су се преселили, из села су возили мртваца на воловским колима, често са три пара упрегнутих волова, узаним сеоским путељком или су покојника носили на носилима. У случају смрти млађе особе, сандук су носили на рукама, тј. на конопцима око којих су они што носе обавијали марамнице. Млађима су ретко кад позивали свештеника.

На свежим гробовима су вретена, забодена у хумку, грнета, стativi за венце од вештачког цвећа („Палма“ — Загреб), крепо-

31 На 73 умрлих у периоду од 1959 — 1967. седморо је деце до годину дана. Просек година за осталих 66 умрлих особа је — 70 (за жене 78), а умрле су и три особе од по 92 године. Заједно са овим лицима нестају и таква имена као што су: Дона, Лападата и Барбул.

ви и свеће, бели лук, понегде бочица за уље, крст. На каменим споменицима крст је увек урезан. Поједини гробови су ограђени дрвеном или гвозденим оградом. Вретена се забадају у хумку старијих лица оба пола.³²

У току прве године после смрти одлазе сваке недеље да окаде гроб. О задушницама — поманама окаде гроб, а пријатеље позивају или носе част на гробље. Помане се одржавају оног дана кад неког сахрањују, трећег дана после смрти, после 3 недеље, 6 недеља и годину дана. Они имају много издатака око задушница, али, по њиховом мишљењу, Петросељани имају још више.

За „парастас“ се купују дрвене кашике од Рома из Подвршке и земљане чиније од лончара из Кладова. Месе 40 „колака“ (40 мученика!) а и све остало је у знаку броја 40. Покојнику се ставља кољиво с млеком и вино у земљаној посуди. Све постављено треба однети, ако се није појело. На „парастас“ одлазе углавном жене, а од мушкараца само чланови породице.

Чини се да, бар првих година после пресељења у ново насеље, није било неких значајнијих промена у посмртним обичајима, осим што сада из Кладова долазе у село погребна запрежна кола.

Највећи број породица у Сипу слави св. Николу и св. Петку. Слава се празнује три дана: навечерје — кад позивају суседе и рођаке на вечеру, слава — посвећена покојницима, и патарице — које су за живе и тад се долази само пре подне, на ракију. Гости на славском ручку углавном су рођаци који су, на пример, удајом променили славу и они који су били на навечерју. Од суседа долазе углавном они код којих и домаћини иду. Осим на великој трпези, јело се поставља и на сточићу — као жртва богу и покојницима. На великом столу је троделни колач — „капу“ чији су делови: „литургија“, „алдумједзу“ и „колач“. На врху последњег је коцка шећера и свећа. Сличан колачић, са шећером и свећом, налази се и пред сваким гостом. Пошто се запале свеће и изнесе јело, домаћин или домаћица окаде присутне и храну тамјаном. Присутни се молитвом сете покојника и приступе јелу (живинске супе, кувано месо са реном — „ринфлајш“, сарма од киселог купуса, свињско печење са кромпиром и салата од слатког купуса). Уз јело се служи вино, а после ручка — колачи. Раније су то биле „крофнице“ или, уз

32 Запазио сам забодено вретено у гроб Борба Збрновљевића, који је умро у 92. години живота, а био је по речима мештана „баволски човек“ — свађао се са снахама, итд.

На гробу преминуле Нате бић је дрвени крст; заклон од ветра, пачињен од црепова, за свеће, и, у средини гроба, забодена 2 вретена, једно до другог. Над гробом статив за два венца.

Гроб преминуле Јелене Бораковић: крст, цреп за цвеће, 3 вретена и то: чело главе, у средини, и код ногу. Код овог трећег и развођена главина белог лука да се „Не прави вампир“ — како кажу мештани.

пост, баклава. Од почетка шездесетих година, све је више колача у обландама и торти. Последњих година, с обзиром на већу запосленост мушкараца, на патарице се пре подне окупљају само жене. Преостали „колачи“ се поставе да их гости касније понесу кућама. Број колача није одређен као за парастос. Кад се сви позвани окупе, запале свеће и све се понавља као на слави, са изузетком што се у понедељак, среду и петак износе посна јела (рибљи бувеч, киселе паприке, итд.).

3.

Од народних знања највише је проучавано народно лечење, како практично тако и празноверно. Народна медицина и иначе је веома развијена услед тога што је било потребе за њом. Болести је било сразмерно доста услед непросвећености људи, оскудне исхране, као и знатног присуства влаге у приобалним насељима. У Сипу има приличан број лица са урођеним манама, разних особа са другим недостацима патолошке природе, што је, делимично, последица ендогамних брачних веза, па и тежих ендемичних обољења у прошлости. Поступци у народном лечењу често се подударају са лечењем у другим нашим крајевима (око сломљене кости стављају се дашчице; од назеба оболели треба што пре да се презноји; на чир се стављају топле каше; туберкулознима се даје да једу мед, итд.).

На чир се привија каша од брашна, сапуна и масти. Каша може да се стави и у кору од црнога лука па се то привије; привија се и размекшани восак. Старији кажу да је добро да се стави и измет.

На оток се привија овчја балега или распорен зеленбаћ. Оток се огради и лаписом („пјатра ладүлуи“). На загнојени оток ставља се лист босиока; раније су стављали и пијавице.

Кад се деца „упали“ гуша, привијају им кашу од кукурузног брашна и ракије (или воде). Старије жене знају отеке крајнике деца да „лече“ и гњечењем прстима. Добро је, кажу, да се око врата привију и комади свеже сланине или овчји лој.

Када боли зуб ставља се тамјан или со, или се споља, на образ, ставља облога од ракије или мокраће.

Када боли уво сипа се у њега зејтин преко врха српа, а може и неколико капи терпентина. Или се овоштана крпа увије као фишек па се тањим крајем стави у уво, а шири се потпали.

Када дете боли око и загноји се, жена намуже мало млека из дојке и то стави на облог.

За лечење бубрега добро је пити чај од петелки вишања. Против кашља, пије се чај од трњина или нане.

Када боли стомак дају чај од нане, или се иситни липов угљен па се ставља у воду и пије.

Када боли глава привијају облоге од кришки свежег кромпира или сирћета, или истуцан бели лук, или по темену стављају лист винове лозе.

На рану се привија подгрејан и машћу, зејтином или маслом намазан лист боквице.

На опекотину стављају лист свежег купуса натопљен у врелу воду и намазан зејтином или фирнајзом. Каткад то раде и слином.

Подбој и жуљеве на рукама мажу ракијом или зејтином или привијају облог од мекиња.

На убој се привија истуцан црни лук.

На место змијиног уједа привија се дуван или глава исте змије која се истуца и натопи зејтином.

Падавичарима се даје крв од корњаче да пију.

Ономе ко има пробаде стављају загрејане чаше на оболела места.

Да богиње деци избију што пре, туца се црвени камен, ставља у воду па даје да пију када добију ватру.

Реуматични делови тела држе се у топлој води у којој је кувана коприва. У Цеврину (место између Текије и Сипа) постоји минерални извор на који реуматичари одлазе да се каљају блатом или бањају. Вода није топла, већ је загревају, или је односе кући да се тамо бањају. Неки је и пију, јер верују да је лековита (опет за реуму). Реуматична места се мажу петролејом, бензином или камфором.

За лечење назеба држе ноге у топлој води. Или се ставља врео камен у канту воде над којом се болесник зноји и „пари“. Када деца имају ватру, привијају им око главе или груди облоге од сирћета.

Да би жена побацила, пари се над водом у коју се убаци усијан камен. Тада се нарочито паре гениталије.

За ишчашени зглоб или сломљену кост у сваком селу има одговарајућих вештака. Око сломљене кости стављају дашчице („ск'ндуре“) или кору од дрвета па лагано увијају.

Ујед пса засипа се прженим и туцаним пасуљем или се на рану ставља прамичак длаке од пса који је повреду нанео.

На свежу рану ставља се дуван или со, или је засипају мокраћом и прахом суве печурке.

Када уједе бесно псето, дају се три пута по три бубице да поједе или попије. Те бубице су „сличне бувама“. Скупљају их у време око Тројица, на простору око Каменице. После таквог „лечења“ уједена особа, тобоже, избаци као неке мале штенце из себе.

Туберкулозне особе једу мед. Неки су узимали и дистол. У Сипу кажу да у три породице има оболелих од туберкулозе.

Кад деца много плачу носе их свештенику да им „чита“ молитву.

И нервне болеснике односе или одводе свештеницима да им читају одговарајуће молитве.

Осим дунавског воденог ђавола, рибље царице и змаја — који су поменути у одељку о рибарству (том I), и суђеница и злих порођајних митских бића — која су наведена уз обичаје о рођењу, овде се у народној религији појављују још многа митска бића, као што су: таласони (бића настала од особа чија је сенка узидана у неку грађевину), мајка шуме (мума падури), чума, водени духови, виле, вампири (морој). Овакво развијен свет замишљених бића указује не само на архаичност неких од ових елемената и процеса асимилације разнородног становништва већ и на утицај саме средине (велике шуме, близина Дунава, разни карсни облици) која је са своје стране доприносила да се овај митски свет не само одржава већ и повећава.

Човек који је за живота чинио зло вампири се. Он дави стоку, децу, прави галаму. Боји се вука и црног пса. Јавља се као и свака особа. Може, наводно, и дуже да досађује. Причају да се Ј. Ј., касапин, који је пред први светски рат умро у Бугарској, јављао затим у Сипу као вампир током петнаестак година. Иначе се мртви вампире „по фамилији”. Да се мртавац не би вампирио, ставља му се (све до саме сахране) срп преко груди.

Од осталих веровања, забележених у Сипу, споменимо неке. Спопашиће одузетост онога који нагази на место где су виле седеле или где су боравиле бајалице.

У време Духова носи се пелин у цепу да не би тој особи нашкодио.

После чешљања, длаке са чешља бацају се у ватру (не ваља да се газе).

Као један од облика поетског и музичког изражавања код деце јавља се велики број и разноликих разбрајалица³³, претежно на влашком али и на српском језику. По свом садржају оне су ласцивног и шаљивог карактера.

33 Од оних у којима преовлађују српске речи, поменимо следеће: Екете, бекете, банда свира; Ен, ден, дини; Ен, ден доре; Еци, пеци, пец; 1, 2, 3 — одакле си ти; 1, 2, 3, 4, 5 — пао клинац у клозет; 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 — изашао бели месец; Од тањира до тањира; Иде патка преко Саве. Влашке и оне у којима преовлађују стране речи су ове: Уни, дони, трини, пини;

Фуај вјерђе, Ђин божор
Пуње тајка само сурор...

Ун кецел, ку пару креп
Фура раца, Ђим кобец...

Ццу, мцу, пјема лај
Буна фи... ну ка тај...

Уну, љику, љику
Ај копилау мику...

Пна деда ла вицеј
Баба фаћа кокошеј...

Фсуј, фсуј, пје пула масуј
Пје кусја м з.....

Уно, дој, три патру, Ђинћ
Мја кумпарат, тата опинш...

Уна раца, дого раца
Соло мита, пото пита...

Од народног стваралаштва највише је заступљено изражавање у игри, прози и песми. Од прозних састава најчешћи су мотиви о Баш-челику, седам влашића, цару Тројану, јарцу — живодарцу. Лирске песме најчешће говоре о љубави и певају се искључиво на влашком. Запажа се у новије време и утицај румунских радио-емисија на ову врсту стваралаштва. Упадљиво је непостојање епског песништва, али је карактеристично за ово становништво да су кухињски зидови сразмерно много украшени везеним комадима платна са текстовима (двостиховима) на српском језику, из разних крајева, што се нарочито види по начину казивања.³⁴

Сипљани наглашавају да је село и пре другог светског рата имало школу са српским наставним језиком. У Сипу, за разлику од суседних села Давидовца и Кладушнице, чак и жене говоре српскохрватски, што није увек случај у поменутим насељима.

Из анализе лексике влашког говора запажа се, а што је и раније наговештено, присуство великог броја словенских речи. Међутим, уопредном анализом ових израза са румунским књижевним терминима, запажа се да они постоје у румунском како говорном тако и књижевном језику. Додуше, у румунским речницима за извесне од ових заједничких речи истиче се да су дијалектског порекла или, ближе одређујући, пореклом из подунавских крајева. То је, свакако, још један доказ о међусобним румунско-словенским додирима и асимилацијама. У новије време осећа се присуство све већег броја српских речи, које у говор улазе посредством школе, администрације, штампе, служења војног рока, итд. (видети примере на крају чланка). Иначе, људи

- 34 — Добром Богу ја се молим
 да ми даде мужа кога волим
 — Чуј Магдалена, не љубим те више ја,
 варала си ме, сад ћу тебе ја.
 — Свежа вода добро прија
 уми' се ти, па ћу и ја (ћир.)
 — Узет' ћу те, нека знају,
 живјети ћемо као у рају (лат.)
 — Мој муж је такав: не похаба бирт никакав,
 Новце зарађује, женицу задовољује (ћир.)
 — Бијели голуб пепељуги прича
 да ће скоро видјет краљевића
 — Ћути Миле и Милице
 пеће мати кобасице (ћир.)
 — Рука руку мије,
 а образ оба двије
 — Заувек моја бићеш ти,
 нека виде у селу сви (ћир.)
 — Али је лијеп овај свијет,
 ту је поток, тамо цвијет.
 — Наша деца, наша радост
 нека знају шта је младост
 — Ово цвеће нек' ти рече
 да ти желим много среће
 — Где се добро јело спрема,
 тамо мужу места нема.

пишу само ћирилицом, а последњих година родитељи живо настоје да децу најпре уче српском језику, ограничавајући влашки говор у кући.

„Уписивање” је обичај који се врши о Ускрсу. Момци-мештани погађају Роме из Кладова да им свирају сва три, или само прва два дана Ускрса. Да трошак не би пао само на њих, „уписују” девојке које ће учествовати на игранкама и од сваке узимају скроман новчани прилог и 5 јаја. Од тих средстава купе за последњи дан вино за гозбу, на којој једу јаја и пију вино. Момци обезбеђују Ромима преноћиште и исхрану у својим кућама, а они (њих 4 — 5) свирају свакодневно од 14 — 24 h.

За Ускрс жене пеку колаче који се називају „гринџеи”. На сваки колач ставља се јаје.

Сличне колаче пеку и за Нову годину, на које се, за разлику од ускршњих, поред јајета ставља и новчић.

У селу постоји четвороразредна основна школа. Шездесетих година у њој су радиле две учитељице. Број школске деце је у то време опадао. Године 1961. у такозвани припремни разред се уписало тринаесторо, а годину дана касније осморо деце. Због удаљености од Кладова и Текије (приближно по 12 km), слабих саобраћајних веза и релативно великих финансијских накнада за интернатски смештај, многа деца из Сипа нису завршавала законом предвиђено осмогодишње школовање. Па ипак, шездесетих година у кладовске школе ишло је око тридесеторо деце, од које је две трећине живело у интернату а остала су становала код рођака у граду.

У другим школама — у учитељској школи у Неготину, било је 2, у вечерњој осмогодишњој и занатској школи у Бору 1, у машинској средњотехничкој школи у Панчеву 3. У Панчеву су били неки бродарци из Сипа, јер ЈРБ има тамо своју радионицу, па тамо деца станују код рођака и школују се. Најзад, један Сипљанин, који је средњу школу завршио у Београду, студирао је такође у Београду — а отац му је машинист код ББП.

Половина, пак, тек описмењене деце остајала је у Сипу, међу њима и девојчице и дечаки. У време наших првих испитивања, у селу је било 28 деце која су тих година завршила четврти разред основне школе и нису продужила школовање. Била су то деца не само земљорадника већ, у великом броју, и бродараца, службеника Сипске локомотивске вуче, и др. Већина их се пријавила, кад су започели радови на брани, да тамо раде као неквалификована радна снага. Школске 1964/65. дошло је до корените промене: село је добило редовну аутобуску везу са Кладовом (аутобуси су саобраћали неколико пута дневно у оба правца), а ред вожње је прилагођен потребама ученика.

4.

У вези са локацијом за ново насеље, Сипљани су, осим одабраног Караташа, предлагали нешто више положене потесе Драћењ и Појењ, а везивање новог насеља за постојеће село Давидовац су одбацивали. Драћењ, који је од Појења одвојен само потоком Краманаре (значи: везе са салашима и осталим привредним површинама), био је под њивама, мање под ливадама и једним виноградом. Али, овај потес је инвеститор био предвидео за изградњу управних зграда хидроелектране. Појењ није узет у обзир због подводног гла. Тако је преостала локација Караташ, равни део сеоског атара испод бране, са три значајна недостатка, које су Сипљани одмах истицали: слаба вода за пиће, изложеност ветровима, одвојеност од главне саобраћајнице — пута Кладово — Текија.

У току 1965. године на Караташу се приступило подизању Новог Сипа.³⁵ У новом материјалу, а водећи рачуна о традиционалном изгледу куће овога краја, саграђене су 24 нове зграде, у које су се крајем године преселили они становници Сипа чије је куће вода стално плавила, а посебно од подизања загата, завршеног 1964. године.³⁶ Већ следеће године, Сипљани су се споразумели са инвеститором да куће граде у својој режији, тако да је до 1970. подигнуто више од 200 кућа у селу.³⁷

35 Напис на плочи на Дому културе у Новом Сипу:

„На један километар узводно од бране, на старој обали Дунава, постојало је насеље Сип са 192 дома. Због изградње хидроцентралне „Бердап“, село Сип је потопљено, на овом месту изграђено је у времену од 15. V 1966. године до 27. XI 1967. године ново насеље Нови Сип, са 199 домова.“

29. XI 1967.
Нови Сип

Грађани насеља
Нови Сип

- 36 Што се тиче градње у Новом Сипу, могуће је формулисати неколико закључака, и то:
- прве типске зграде су промашај у извођењу (двоводни кров, тесан по-друг, неугледан трем, салонит као кровни покривач), али у њима постоје тремови као замена за „ћинде“;
 - према схватању Сипљана, нова кућа је и неекономична. Кров на две воде, кажу, не може да издржи јаке ветрове и снежне мећаве;
 - други тип зграда је успелији у извођењу (четвороводни кровови, цреп итд.), али је ту већина људи трем зазидала, и то у другом материјалу, тако да је видљива греда и додаци;
 - у новим кућама подруми су уски. У њих се не може сместити веће посуђе. Такође нема тавана, јер су куће грађене са веома ниским крововима, а они не одговарају сељачкој породици.
- 37 Већина пресељеника је у извођењу градње пошла од типских пројеката, са изузетком оних који су у старом насељу имали веће спратне куће и који су их овамо пренели и у целости поставили.
- Многи су грађу својих старих кућа искористили за дизање летњих кухиња или за шталу над којом је „патул“, а они су углавном исти као у старом насељу.
 - Постоји, наравно, и одступање од онога што је у старом селу било уобичајено: на пример, спратне куће с терасом на спрату, као и различити бојени украси.

У Новом Сипу сада живе и досељеници из Давидовца, Манастирице и неки радници из разних крајева земље.

Изузев промена у положају, величини и изгледу насеља, промена у броју чланова домаћинства³⁸ и изворима прихода (масовно запошљавање ван пољопривреде) и с тим у вези промена у структури привређивања, дошло је до значајних промена у стандарду (електрификација, електрични апарати за домаћинство, ново покућство) и у начину живота. Нови распоред кућа у селу и поремећај пређашњих суседских односа није Сипљане баш много погодио.

Сипљани и даље доводе невесте из суседних насеља: Манастирице, Подвршке, Корбова, Текије, али и из Давидовца и Кладушнице. Године 1968. постигнут је рекорд у погледу броја малолетних девојака које су уз одобрење ступиле у брак (5).

У погледу рабања, у новом насељу се раба свега 1 — 3 деце годишње, а истовремено у Кладову и до двадесеторо сипљанске новорођенчади. У моди су имена: Дарко, Зоран, Горан, Озрен, затим Светлана, Снежана, Тања, Дубравка. И 1970. се сипљанској деци накнадно признаје очинство, јер њихови родитељи живе невенчано.

Школске 1969/1970. године, школа је имала велики број деце и у њој су радиле 3 учитељице. Како су, међутим, у току године отишли радници „Хидротехнике“ с децом, ученика је сада мање.

Број умрлих у прве три године живота у предвојеном, а затим у новом насељу знатно је порастао: 1967 — 11, 1968 — 10 (несрећни случај — струја, саобраћајна несрећа итд.), а 1969. чак 16 лица. Већ 1970. број је мањи и своди се на бројке из претходног периода, јер се и број становника у Сипу смањује одласком радника са стране, у вези са завршетком радова на брани.

Пренесене су и неке старе традиције — црне заставе као знак жалости за умрлим, које истакну на кућном зиду (умирање на пречац — многе старе особе у јануару — а било је и доста несрећних случајева на градњи и у саобраћају). Жене настављају да, као и у прошлости, испред куће предвече седе и раде ручне радове. Младеж сада још више „корзира“ главном сеоском улицом (асфалтираном). Задржао се бродски уређај кухиња, нарочито начин постављања и утврђивања тањира. Црква у Сипу била је последњих година запуштена и занемарена, а хришћанство је од памтивека имало мањи значај од неких најстаријих, паганских веровања. Па ипак је стари храм пресељен на Караташ, освештен и углавном напуштен.

— У новом насељу никле су телевизијске антене, али су се појавиле тешкоће у снабдевању водом (иако је подигнуто 9 чесми), а истовремено се нежељена вода појавила у подрумима кућа и, сабрана у баре, по селу.

38 Приликом пресељења, многи Сипљани су тражили по два кућна места „да одвоје већ ожењеног сина“.

ПРИЛОЗИ ИЗ ВЛАШКОГ ГОВОРА
Забележени у Сипу (лексика)

Српскохрватски	Влашки	Румунски
<i>Називи воћака — плодова</i>		
трешња	шурјаша	
вишња	виши	visina
шљива	прун	prûna
јабука	мјара	
кајсија	зарзалија	
бресква	пјарск	
грожђе	стругур	strùgure
лубенице	лобениц	
диње	пјепјен	
<i>Називи поврћа</i>		
пасуљ	фсүј	pasüi
боранија	боранија	
кромпир	крупмпјеј	crûmpena ж. р. (дијал.)
спанаћ	дргвјеј	
купус	варзä	varzär = произвођач купуса
кисео купус	вардз акра	acreälä = киселост
краставац	кстрвјеће	
црни лук	шап	
бели лук	устурој	usturöi
мрква	шаргарепа	
першун	миробија	mirödïe (врло стара реч)
коприва	урдзк	
целер	целер	
миробија	миробија	
бундева	довљећ	dovlëac
<i>Називи биљака</i>		
босиљак	бусиок	busuïdç
ружа	трандафир	trandafir
цвеће	флори	flöare, fiöri
саксија	саксија	sacsie (дијал.)
<i>Називи животиња</i>		
мачка	маца	
пас	кња	
миш	шокћ	soärece
пацов	шоболан	sobolän
кокошка	гина	gaina
пиле	пуј	püi
петао	кокош	cocös
ћурка	ћурка, мн. ћурш	
патка	рац	
гуска	гска	gisca

крава	вак	văca
во	боу	bù
теле	вица	vitél
коњ	кал	cal
коза	капр	căpra
овца	вѹј	
јагње	мјл	mià = жен. јагњић miàla = јагњећа торба
свиња	порк	porc
прасе	пуршјел	
птица	пасрј	
врабац	брецјећ	brebète (дијал.) види: vrabète
рода	килибардош	
гавран	арц	
орао	шћирика	
вашка	падуке	padche
стеница	стениц	
бува	пурјек	pùrec i pùrice
мува	муска	mùsca
<i>Глаголи</i>		
умити се	спалће	spalàre
опрати	саспељ	
обући се	бракћ	braće (дијал.) = гаће
скинути	дезбракћ	debàrc = растоварам
чешљати се	сћ пјепћењ	pièptan
бријати се	сћ радз	rasatura = бријање
спавати	дѹорми	dorm
радити	лукри	lucrèz
<i>Још неке именице</i>		
колска капија	порта мар	portàl
тестија	уршјор	
метла	мтѹра	matura
ципела	папук	
сандала	сандаља	sandàla
семе	смнце	semanatŕa
вештачко ђубре	вештачко ђубре	
ученик	ученик	ucenik = чирак, шегрт, али и ученик
лепотица	лепотица	
струја	струја	
време	времја	vreme
шарена-придев	пистрица	pistra = бела овца с цр- ним мрљама; дебело шарено платно (за дѹшеке)

Влашки	Румунски
стилп. ст'лп — стуб	= stilp
праг	= prag
колц — угао, ћоше	= colt
под — таван	= pod
измењ — гаће	= izmène
гард — заграда, ограда	= gard
ладе, — сандук	= lada
оки — око	= ochi
гриндзиди подулуи — венчаница (греда)	= grinda
крову к'шу — кров	
черенг — черен	
опињсј, опинг — опанак	= opinca
ћемја — теме (глава)	= teme (дијал.)
кјор — хорав	= chior
образ —	= obraz
коса —	
сјут — шут	
цице — сиса	
кажипрст —	
живци —	
кот — лакат (кут, угао)	
гркалот — јабучица	
слика —	
стикл — стакло, чаша	
солниц' — сланик	
гребља — грабуља	
сита — сито	
в'р, варница — креч	
дугод — дуд	
скоруш — оскоруша	
воја — воља	
јут — љут	
прашина —	
баџ — бити (тући)	
сесјере — срп	
чокал — чекић	
келшће — клешта	
лок — њива (ваља од лука)	
баљигар — бубре	
бразд —	
арат — орати	
трска —	
извор —	
ћуреш — трешња	
љопец — перо на воденичком колу	
ободу — обод, околиш код млина	
лопат — весло, лопата	
спице — паоци	
осија — осовина	
исток —	
запад —	
рај —	
граб —	
горун — храст	

Résumé

SIP DANS LA RÉGION DE KLJUČ

par

Dušan Drljača

La localité de Sip était située à l'endroit où la rivière de Kosovica se jette dans la Danube. Elle comptait 625 habitants au total. Les changements importants dans la structure de la population du village de Sip ont été observés aussitôt que les travaux préparatoires pour la construction de la centrale hydroélectrique „Đerdap” ont été inaugurés: le village devint, du moins pour un certain temps, centre d'immigration. Les habitants de Sip s'embauchent en masse et par les mariages ethniquement mixtes avec les ouvriers qui y sont venus s'installer à cause des travaux, ils dépassent les cadres autrefois immuables du groupe endogame.

Les gens du village étaient habitués à utiliser diverses sources de revenu: depuis l'occupation permanente à l'agriculture (culture du froment, du maïs, de la vigne), par l'élevage de chèvres et ensuite de moutons et de bovins, l'exploitation des forêts et des carrières à Kosovica, jusqu'à la pêche sur le Danube et la navigation fluviale.

La caractéristique fondamentale de l'architecture de l'habitation est la maison de type moravien avec le porche développé sur la façade — „ćinda”, qui est en partie muni d'une balustrade et élevé au-dessus de l'entrée de la cave — „krevet” — „par a far”.

Bien qu'il y eût à Sip des familles avec un nombre assez grand d'enfants, la famille composée de peu de membres y prédominait. Ce fait n'était pas dû à la coutume invétérée de mettre au monde un ou deux enfants, mais à la mortalité considérable des enfants au passé. Le rôle de la femme dans les familles de Sip a été considérable depuis plusieurs décennies, particulièrement parce que les hommes étaient engagés dans la navigation danubienne, ce qui signifiait leur absence du village pendant plusieurs mois. Intéressante est la terminologie valaque pour désigner les degrés de parenté et d'alliance, notée au village. Le mariage a été célébré, au dire des gens du village, avec une grande pompe et entraînait de grands frais. Jusqu'en 1953 il n'y avait pas de divorce au village. Les rites funéraires complexes sont pratiqués aussi dans la nouvelle localité.

Quant aux connaissances populaires on a étudié le plus la médecine populaire, pratique aussi bien que superstitieuse. Dans la religion populaire on a noté la croyance en nombreux êtres mythiques.

La création populaire se manifeste surtout à travers la danse, les chants et les contes en prose. Parmi ces derniers, les motifs les plus fréquents sont ceux de Baš-čelik, de sept jeunes Valaques (Plé-

iade), de l'empereur Trajan, du bouc-écorché vif. Les chansons lyriques parlent le plus souvent d'amour et elles sont toutes chantées en valaques exclusivement. Ce dernier temps on observe aussi l'influence des émissions de la radio roumaine sur ce genre de création. L'absence des chants épiques est frappante. Pourtant, les maisons y sont relativement beaucoup décorées de chiffons fabriqués sur lesquels sont brodés les distiques en langue serbe.

Au cours de l'année 1965 on a entrepris de construire, dans le cadre du finage, à l'endroit nommé Karataš, le nouveau Sip. La population de cette nouvelle agglomération comprend, outre les habitants de Sip qui y ont été déplacés, aussi les immigrés de Davidovac, de Manastirica et certains ouvriers, venus de différentes régions du pays. Outre les changements dans la situation, les dimensions et l'aspect de l'agglomération, les modifications de la grandeur de ménages et de sources de revenus (embauche en masse en dehors de l'agriculture), ils se sont produits également d'importants changements dans le standard (installation de l'éclairage électrique, introduction des appareils électriques le ménage, nouveau mobilier) et, en rapport avec cela, aussi dans la manière de vivre.

Јован Ф. ТРИФУНОСКИ

ТЕКИЈА НА ДУНАВУ

1. Специфичност географског положаја

Подручје Бердапа налази се у североисточном делу наше земље, на граници према Румунији. Бердап представља највећу клисуру у Европи, дужине 98,5 km.¹ Међутим, то није јединствена клисура, већ је чине четири сутеске: Голубачка, Госпоћин вир, Казан и Сипска сутеска, које раздвајају три мале котлине: Љупковска, Доњомилановачка и Оршавска.

Варошица Текија лежи у североисточном делу Оршавске котлине, непосредно покрај Дунава, на његовој десној страни. Према свом положају, она има функције локалног економског и административног средишта².

Корито Дунава код Текије је прилично сужено, између двеју отпорних обала које су близу једна другој. Стога је на том месту лако прећи преко реке. Осим тога копнени путеви могли су прићи овом прелазу — пут долином Черне — са севера, и пут преко мирочког превоја — са југа³. Тако су наведени прелаз с једне обале Дунава на другу, и путна мрежа правца север-југ у највећој мери допринели да се покрај Дунава појаве два насеља: на левој страни реке данашњи румунски град Оршава, и десно од ње — наше насеље Текија.

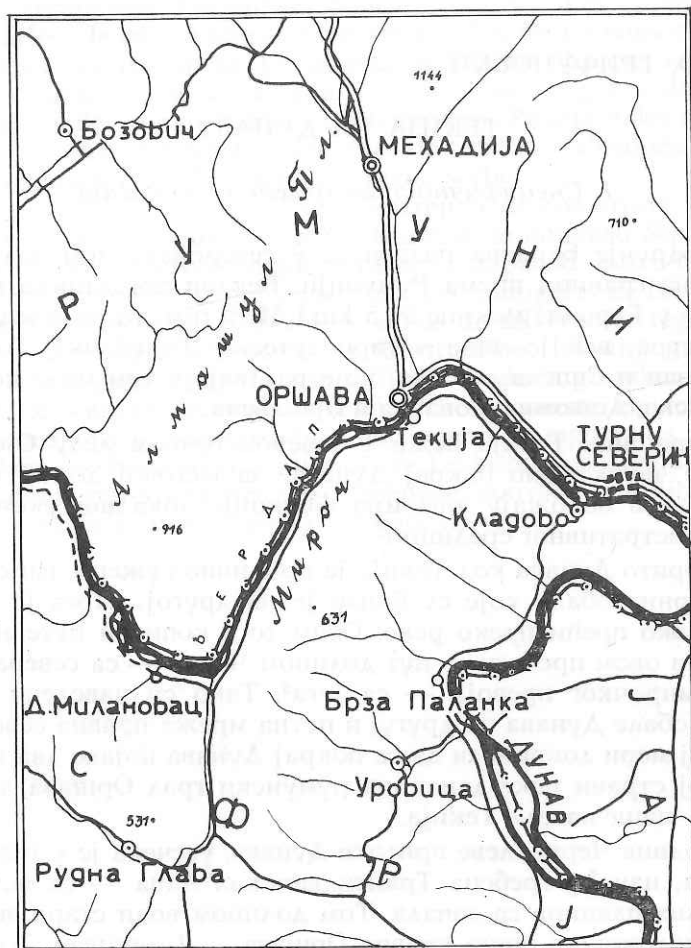
Долина Черне, леве притоке Дунава, усечена је у јужни део Карпата, између гребена Трансилванских Алпа — са истока, и Банатских планина са запада. Том долином води стари значајан пут и железничка пруга правца Оршава — Темишвар. То је најважнија трансилванска комуникација којом се ишло из југоисточне у срењу Европу, и обратно⁴.

1 Упоредити Д. Дуклић, *Бердапска хидроелектрана*, Гласник Српског географског друштва, Београд 1964, стр. 99.

2 Захваљујући новчаној помоћи ЕИ САНУ, у Текији на Дунаву провео сам пет дана крајем августа и почетком септембра 1967. године. Захваљујем и појединцима који су ми указали ма какву помоћ приликом проучавања на терену. Тада сам посетио и ближу околину Текије: Петрово Село — на југу, Голо Брдо — на југозападу, Ада Кале на североистоку.

3 Упоредити Ж. Блаш, *Односи између градских насеља и река у Француској*, Гласник Српског географског друштва, Београд 1959, стр. 5 и 6.

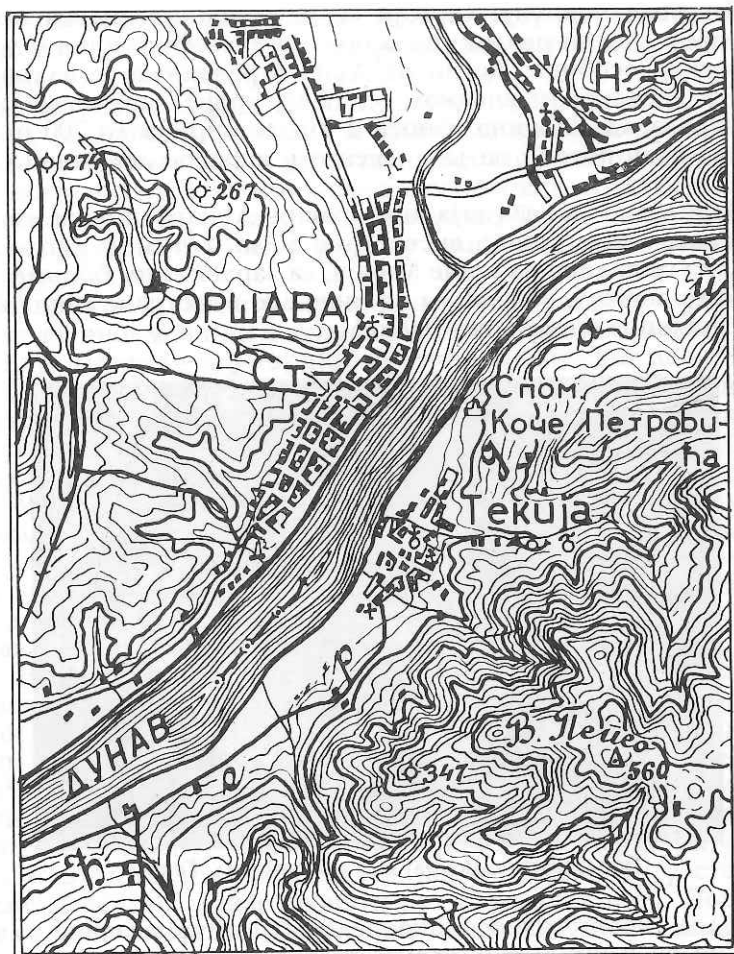
4 Б. Букуров, *Темшвар*, „Земља и људи“, св. 18, Београд 1968, стр. 198.

Текија и околне области

Текија и насеља која су на том месту пре ње постојала, била су на врху свога развитка у оно време када Дунавом у Бердапској клисури није била државна граница па је било лако прећи преко поменутог реке. Тада су се на том месту могли наћи производи из области на обема њеним обалама. Стога је Текија била привлачна не само за трговце већ и за нове досељенике. У тим периодима она баца у засенак наша околна насеља. Међутим, у немирна времена, или када Дунавом води строго затворена граница, Текија стагнира, каткада опада. Уздужни саобраћај за ово насеље има мањи значај.

За постанак и развитак насеља пре Текије значајне су биле још неке споредније околности. На падини Мироча издижу се

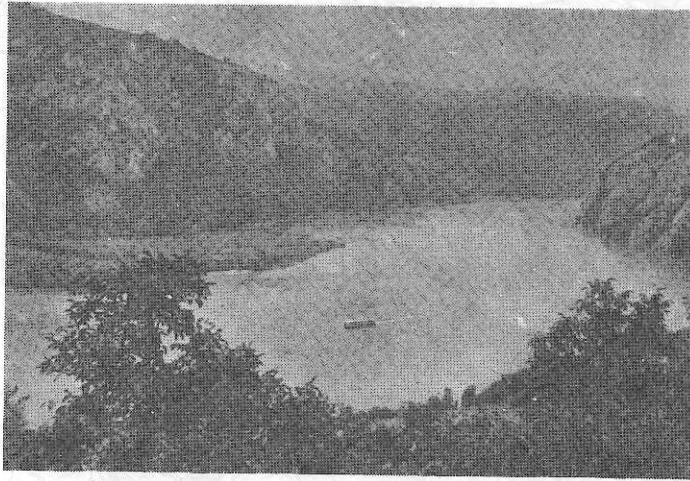
Текија и ближа околина

узвишења Чоку-перган и Чоку-петри. Тим узвишењима, која доминирају на прелазу и пролазу кроз клисуру, може се лако прићи једино са источне стране. Стога је на њима било подигнуто утврђење. А у њиховом подножју, на месту данашње Текије, још за време римске владавине и у средњем веку постојало је подграђе.

Саобраћајне, топографске и економске прилике условиле су постанак подграђа и тврђаве, који су чинили целину. Касније, утврђење је изгубило значај услед измењених услова. Али његово подграђе, данас насеље Текија, одржало се до наших дана захваљујући, осим положају, још и економским условима околног подручја.

Текијско подручје састоји се из неколико делова који се међу собом знатно разликују, особито у рељефу и у погледу биогеографских особина. Десно од Дунава развијена је алувијална раван са апсолутном висином од 72 m, правца пружања југоисток-северозапад. Дужина износи 2 km, а ширина до 700 m. Преко равни теку потоци па је у јесен и у пролеће делимично плањена.

Паралелно са алувијалном равни Дунава пружа се уско теме терасе изнад равни, високе око 50 m. Затим, у истом правцу, пружа се падина планине Мироч, са заравњеним билима. Када се та била повежу, запажа се да чине део простране мирочке површи. Површ је висока око 560 m.⁵

Бердапска клисура, део узводно од Текије

Услед поменутих особина рељефа потичу разлике у привреди. Три су њене главне гране: сточарство, земљорадња и шумарство. Спореднији привредни извор представља Дунав. На тај начин Текија чини потпуну привредну целину.

2. Претходна насеља

Бердапски део Подунавља, по својој природи, доста је повољан за привреду и људски живот. С десне стране Дунава, као што је већ изнето, код данашње Текије, пружа се плодна алувијална раван, а с друге стране — ту су падина и површ Мироча, погодни за сточарство и шумарство. Осим тога, Дунав спаја уз-

⁵ Упоредити Ј. Цвијић, *Флувијалне површи*, Гласник Географског друштва, Београд 1923, стр. 5. Видети и секцију „Кладово“, раз. 1 : 100 000.

дуж и попреко не само ближе крајеве него и удаљене области. Услед ових разлога овде су се развијала насеља од најстаријих времена људске историје.

Међутим, и поред таквих трајних географских услова, насеља су се оснивала, цветала и замирала по више пута. То је зависило од променљивих друштвено-историјских прилика. Тачан број потпуних или делимичних насеобинских страдања не може се утврдити. Зато на подручју данашње Текије има трагова од неколико старијих насеља, која су припадала различитим етничким групама.

Као што је познато, археолошки налази првог људског станишта установљени су узводно од Текије, на локалитету Лепенски Вир. Припада најстаријој култури неолитског доба. И у самој Текији има трагова из праисторијског доба. Већином су налажени на простору између данашње Улице Коче Анђелковића и корита Дунава, код места „Бердапска речна управа“. Тај локалитет лежи изван инундационе равни.

У вези са етничком историјом овог краја, питање о томе ко су били носиоци најстарије културе и шта је било с њима, посебно је интересантно. Познато је да су, у предримском периоду, овај крај насељавали Трачани. Захватили су све области северног дела Балканског полуострва источно од Мораве⁶. Тада је Дунав био познат као саобраћајно-трговачка веза⁷.

На истом месту где је постојало праисторијско насеље, у античко доба основано је римско⁸. У I веку наше ере, на нашој обали Дунава, почела је да се гради римска војна граница, са читавим системом војних логора, који су се одржавали све до VII века⁹. Поред каструма, постојала су и мања градска насеља: Талиата — код данашњег Доњег Милановца, и Трансдиерна, код данашње Текије. А предузимљиви римски императори — Тиберије, Клаудије, Домицијан и Трајан — усекли су у стене Бердапске клисуре и данас познати пут (Трајанов пут). Повезујући насеља код данашње Текије, он је стизао до Кладова и ту, преко моста, водио у римску провинцију Дакију.

Наведено је да се југоисточно од данашње Текије, на падини Мироча, налазе узвишења са ранијом тврђавом. Каква је била њена функција? Вероватно контрола саобраћаја Бердапском клисуром. Али је имала и другу улогу: да штити релативно значајно античко насеље, које је лежало код Текије. Најпре је била основана тврђава, а испод ње развило се поменуто римско

6 Б. Дробњаковић, *Етнологија народа Југославије*, I, Београд 1961, стр. 34 и друга литература на том месту.

7 М. Васић, *Прилози за познавање гвозденог доба у дунавској долини*, „Старинар“, Београд 1907, стр. 30; К. Јовановић, *Неготинска крајина и Кључ*, Насеља и порекло становништва, књ. 29, Београд 1940, стр. 131.

8 Упоредити Ф. Канитц, *Serbien*, Leipzig 1868, стр. 356; В. Карић, *Србија*, Београд 1887, стр. 906.

9 Упоредити: Југословенски историјски часопис, V, Београд 1939, стр. 301.

подграђе. То је био чест случај и у другим крајевима Балканског полуострва¹⁰.

Нема непосредних података о етничком саставу становништва на овој територији у римско доба. Међутим, и за тај период сигурно је да су овде још увек живели Трачани, који се, под утицајем римске културе, почињу романизовати.¹¹

И у средњем веку Ђердапско Подунавље такође је имало динамичан живот. Најранији српски досељеници најпре су енергично рушили античка и византијска насеља да би после тога оснивали своја. Српско насеље поуздано се појавило и на месту данашње Текије. Доказ за то су: трагови средњовековног утврђења на римским основама, поједини стари гробови и темељи старог црквишта. Црквиште је било поштовано као светилиште, па је ту много касније саграђена данашња текијска црква.¹²

После пада Деспотовине, 1459. године, настају вишевековно назадовање и привредна декаденција. Становништво данашње североисточне Србије, услед тешког живота и честих ратова, почиње интензивније да се иселава, и то према северу. Исељавања су водила из Пореча¹³, Хомоља¹⁴, Кључа, Крајине¹⁵ итд. Разумљиво је да у таквим друштвеним приликама није могло бити речи о нормалном животу насеља, још мање о привредном напретку. Ратови и покрети доносили су пустошење северне Србије током читавог XVI и XVII века¹⁶. Зато ново становништво у овом крају наше земље веома мало зна о старијим становницима ових крајева. Област су повремено захватале и епидемије куге.

На опустеле земље, као што је познато, насељавали су се нови досељеници, највише из наших јужних крајева. Процес смене и померања становништва трајао је дуго. Било је периода када је Ђердапска клисура остајала пуста, односно са врло прореденим становништвом. У таквим приликама не може се говорити о непрекидном животу насеља. То се односи и на насеље које се јављало на тлу данашње Текије.

Ипак, главно расељавање становништва овог краја изврше-

10 Упоредити М. С. Филиповић, *Високо*, Гласник Географског друштва, Београд 1925, стр. 71; „Политика“, 10. IX 1970.

11 *Историја народа Југославије*, II, Београд 1960, стр. 47.

12 Текијска црква, посвећена М. Госпођи, саграђена је почетком друге половине XIX века.

13 Ст. Вујадиновић, *Пореч*, Посебна издања САНУ, Београд 1962, стр. 20.

14 Тих. Р. Борђевић, *Економија и еволуција насеља*, Гласник Српског географског друштва, Београд 1912, стр. 27.

15 К. Јовановић, нав. рад, стр. 71.

16 Ј. Цвијић, *Балканско полуострво*, Београд 1966, стр. 178; *Историја народа Југославије*, II, стр. 75; К. Јовановић, нав. рад, стр. 106; Ст. Вујадиновић, *Пореч*, стр. 20; А. Лазић: *Економски центри Хомоља и Звижда*, Гласник Географског друштва, Београд 1928, стр. 122.

но је за време велике сеобе 1690. године. Насеље на месту данашње Текије било је до темеља уништено. Стога је природна вегетација освојила некадашње културне површине и све је зарасло у шуму.

Аустријска окупација затекла је такву североисточну Србију 1718. године. Она је трајала до 1739. године. Неготинска крајина и Кључ тада су били укључени у област темишварске администрације¹⁷. Један аустријски списак насеља из тог доба показује да у области Кључ није постојало насеље Текија¹⁸.

3. Текија пре измештања

Данашња Текија основана је за време обновљене турске владавине, у другој половини XVIII века.¹⁹ Тако је било и са неким другим насељима у областима Кључа и Неготинске крајине²⁰. Први писани помен о Текији (записана као Теке) потиче из 1807 — 1810. године.²¹ Тада је она била мало село.

Оснивачи Текије били су Турци. Она је свакако добила име по њиховој богомољи, тј. дервишкој текији Мискин-баба.²² Зна се да су се Турци после аустријске окупације (1718 — 1739) углавито насељавали у места која су имала административни и војни значај. У овом делу Србије таква насеља била су Кладово, острво Ада-кале, Текија и још нека друга. У Текији је био подесан прелаз преко Дунава. Турска војна посада водила је надзор над околином Текије; десно од реке и на поменутом прелазу преко ње.

Око текијског насеља био је подигнут шанац са рововима. Он је касније постепено затрпаван. У насељу је било неколико ага, који су имали најбоље њиве у атару²³. У близини Текије, на острву Ада-кале, налазило се веће турско насеље.

Око Текије било је и разбацаних неколико хришћанских кућа. Па и ова малобројност указује на поменуто скорашњост насеља. То становништво досељавало се са румунске стране Дунава, углавном из Алмаша. Почело се насељавати после 1750. године. Најважнија привредна грана била је сточарство. Развијао је гајење свих врста стоке, а највише коза.

17 К. Јовановић, нав. рад, стр. 5 и 6.

18 Исто, стр. 54.

19 Текија се не помиње у попису насеља пограничних нахија Србије после Пожаревачког мира (Д. Пантелић, *Попис пограничних нахија Србије после Пожаревачког мира*, Споменик САН, 96, Београд 1948, стр. 19.

20 К. Јовановић, нав. рад, стр. 69.

21 Исто, стр. 56.

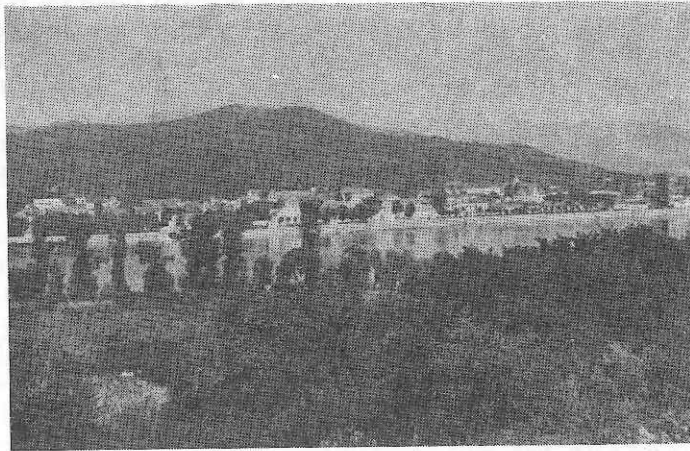
22 Исто, стр. 50; Зукко Џумхур, *Адакале*, НИН, Београд, 29. XII 1968, стр. 11.

23 Сматра се да је текијско турско гробље било на месту званом Мисија.

Према једном предању, Текија је лежала на потесу Ковилово и још на неким другим местима (Лаз и др.), која су око данашње варошице, па је после једног догађаја премештена на данашње место. Међутим, исте старине које се налазе на тим потесима, налазе се и у данашњем насељу. Зато је вероватно да је горње предање настало поводом окупљања разбацаних делова Текије у њен главни део.

Није нам познато шта је све задесило Текију у време аустро-турског рата, 1788 — 1791. године. Историјски извори наводе да је ту издахнуо капетан Коча Анђелковић, са својих шест другова. Турци су их живе на коље набили²⁴.

После тога дошао је први српски устанак и кратковремено ослобођење насеља (1806). Међутим, Турци су поново завладали Неготинском крајином и Кључем. Тек 1833. године ови крајеви су коначно присаједињени Србији²⁵. Управо отада је и започело напредовање данашње Текије. У њу пристижу досељеници из ближих и даљих српских крајева, као и румунски досељеници из јужнокарпатских области. Број становника увећавао се и природним прираштајем. Осим напуштене „турске“, овде је било доста неискрчене земље. Стога је познато како су српске власти тада лако примале досељенике са разних страна²⁶. Године 1846. Текија је имала 162 домаћинства.

Дунав код Текије. На левој страни Оршава у Румунији

24 *Историја народа Југославије*, II, Београд 1960, стр. 1289; Д. Пантелић, *Кочина крајина*, Београд 1930, стр. 113, 114; В. Карић, нав. рад, стр. 902.

25 К. Јовановић, нав. рад, стр. 11.

26 Упоредити М. Барјактаровић — Н. Павковић, *Порекло и кретање становништва Јадра*, Гласник Етнографског музеја, XXII, Београд 1964, стр. 24, 25.

Главна веза са спољним светом одржавала се преко суседне Оршаве, нарочито откако је до Оршаве била спроведена железничка пруга. Текијска трговина јачала је сваке године. И сељаци из околних, углавном мирочких насеља спуштали су се са стоком — говедима, козама, овцама — на текијску пијацу. Свиње су такође биле важан део народног богатства. Тако се варошица по броју кућа и становника непрекидно увећавала. Запаженији пораст настао је од 1840. до 1912. године.

Тако је од половине прошлог века Текија постала привредно средиште и настао је даљи прираштај становништва услед досељавања са стране. Године 1866. она је имала 209 кућа. Скелом и чамцима одржаван је жив саобраћај са градом Оршавом, на левој страни Дунава²⁷. Тада је ово насеље добило претежно градски карактер. Преко њега кретао се знатан део промета из североисточне Србије у Аустрију, односно Аустро-Угарску²⁸.

Текија, црква у средишном делу

Досељеници, који су се окупили у Текији, брзо су се снашли. Одали су се трговини, сточарству и риболову као главнијим занимањима. Трговина је узела највеће размере. Јавио се изванредан број правих грађана. Богатство се огледало у дућанима, кафанама и удобним кућама. У вези с тим створена је чаршијица са 9 кафана, 9 касапница, 5 дућана мешовитом робом, 4 пекаре, 3 ковачке и 5 обућарских и опанчарских радњи²⁹.

27 Становници кажу: „У Оршаву се прелазило и дању и ноћу. Имали смо силну трговину са Аустро-Угарском. Да је то потрајало, Текија би претекла Београд“, итд.

28 Упоредити В. Карић, нав. рад, стр. 903.

29 М. Лутовац, *Негогинска крајина и Кључ*, Зборник радова Географског института, књ. 15, Београд 1959, стр. 70.

Према причању старијих људи, од 1840. године готово сви текијски становници били су имућни, а крајем XIX и почетком XX века било је и доста имућних, на пример: Јован Бузгановић, Никола и Најдан Трифуновићи, Никола Атанацковић, Димитрије Григоријевић, Димитрије Војимировић, Божо Фотић, Јован Радовановић и др.³⁰

Од извозних производа потребно је истаћи живу стоку³¹, ме-со, коже, вуну, маст, рибу и дрвену грађу³². Као гранично место, Текија је тада имала важну улогу посредничке варошице. У њој је било посла за већи број људи. Осим трговаца, било је радника на обали, итд.

Текијски производи су железничком пругом из Оршаве стизали у Темнишвар, тада главни привредни центар јужне Угарске. Потражња стоке била је све већа. Бродови су посебно омогућавали трговину чак са Будимпештом. Осим тога, због непосредне близине Ада-кале, у Текији се развила кријумчарска продаја кафе, шећера и других колонијалних производа, које су Адакалци без царине увозили из Турске и овде продавали јевтиније³³.

Тако је Текија у првој деценији XX века постепено достигла врхунац развитака. Међутим, то је било прекинуто ратовима 1912 — 1918. године. Нагло су престале саобраћајне и трговачке везе са Оршавом. Такво стање је остало и касније. Опадањем поменутог промета, нестало је најважнијег фактора у животу Текије.

Текијанци су морали потражити друге изворе прихода. И делимично су их нашли у разним занимањима. Ипак, те промене измениле су насеље: изгубила се она релативно богата варошица, а живот у њој постао је другачији. После првог светског рата почело се живети повучено, нестаје колективизма у трговини, нема ни одважности, опао је риболов. Уопште, ради се на мање, спорије, смотреније. Приликом пописа становништва 1921. године, варошица је имала 1 128 становника, са 223 куће (1924).

У вези са Текијом потребно је поменути два насеља у њеној најближој околини. На мирочкој површи, источно од варошице, средином XIX века основано је црногорско Петрово Село³⁴. Од оснивања, оно се водило као посебно насеље³⁵. Међутим, западно од Текије — недалеко од места са познатом Трајановом таблом,

30 Упоредити исто, стр. 70.

31 Извозили су већином козе и свиње, затим овце и говеда.

32 В. К а р и ћ, нав. рад, стр. 903; М. Л у т о в а ц, нав. рад, стр. 70.

33 М. Л у т о в а ц, нав. рад, стр. 70.

34 Видети М. Б а р ј а к т а р о в и ћ, *Петрово Село и живот његових становника*, Гласник Етнографског музеја, 22—23, Београд 1960, стр. 124, 125.

35 Само 8 кућа Петровог Села после другог светског рата административно је припало Текији (Упоредити М. Б а р ј а к т а р о в и ћ, нав. рад, стр. 130). Године 1967. оне су бројале 14 домаћинстава.

1903. године започело је оснивање насеља Голо Брдо. Иако удаљено 6 km, оно се до наших дана у администрацији води као део Текије. Сада, међутим, то насеље има 58 домаћинстава, школу, атар и формирало се као посебно насеље³⁶.

4. Становништво

Нема поузданих података који би показивали колико је било становника у Текији до 1846. године. Тек поменуће године се зна да је насеље имало 162 домаћинства, што би укупно износило око 970 становника. Бројно кретање становништва после те године, приказано је на следећој табели.

Година	Број домаћинства	Број становника	Стање
1846.	162	око 970	—
1866.	209	око 1 250	више 280
око 1910.	око 350	око 1 750	више 500
1921.	око 226	1 128	мање 622
1925.	186	око 930	мање 198
1967.	376	око 1 850	више 920 ³⁷

Од прве половине прошлог века до данас Текија је, према броју становника, два пута расла и једном опадала, односно стагнирала.

Први знатнији пораст започео је после ослобођења од Турака 1833. године. И већ је 1846. насеље имало 162 домаћинства, са приближно 970 становника. Број становника се повећавао услед досељавања, што се постепено продужило до почетка ратова 1912 — 1918. Тако се насеље од 1846. до 1910. године, по броју домаћинства и становништва, повећало за два пута. Као што је већ изнето, у овом периоду Текија је обављала живу трговину преко суседне Оршаве. Насеље је доживело знатан замањак и просперитет.

Потом је настао период са осетним губитком. Трајао је у току поменутих ратова и извесно време после њих. У овом раздобљу настају негативне промене у економским функцијама овог места. Стога се од 1912. до 1925. године Текија смањила за око 600 становника.

36 Голо Брдо, сада са 58 кућа, основано је 1903. године. Оснивачи су били досељеници (9 домаћинстава) из села Плавне, на Мирочу.

37 Године 1967. права Текија имала је 376 домаћинстава, са приближно 1 850 становника; заселак Голо Брдо 58 домаћинстава, са 286 становника и заселак Петровог Села (који се административно води са Текијом) 14 домаћинстава, са 95 становника.

Од 1930. године, а нарочито после другог светског рата, Текија је почела поново да расте. Године 1967. у њој је било око 100 становника више него 1910. Прираштај је већи у периоду од 1946. године.

У Текији нема старинаца, тј. становништва коме се не зна порекло ни време доласка. Према проучавањима К. Јовановића, 1925. године насеље је имало највише досељених Румуна и порумуњених Срба — 101 домаћинство (54%). Потицали су из села са падина Јужних Карпата и из поткарпатских насеља. Остали досељеници припадали су инверсној миграцији — 27 домаћинства, моравско-вардарској струји — 15 домаћинстава, косовско-метохијској струји — 15 домаћинстава, шопској струји — 1 домаћинство, и унутрашњим кретањима — 3 домаћинства, а 24 домаћинства чинила су групу досељеника непознатог порекла³⁸.

Укупан број досељеничких домаћинстава тада је у Текији износио 186. Ова домаћинства природним прираштајем, до 1967. године, нарасла су на 324. Међутим, после поменутог проучавања населило се још 48 других домаћинстава, углавном службеничких и радничких. Потичу из разних крајева Србије и из других делова наше земље.

Најстарији период досељавања је у другој половини XVIII века и на почетку XIX века. Из тог доба има мало досељеника у данашњој Текији (око 20%). Главнији је други период досељавања, који је трајао од 1833. до 1912. године. Тада се доселило око 65% од укупног броја становника. Као што се види, у том периоду се вршило интензивније насељавање. Трећи период досељавања захвата време између два светска рата и после другог светског рата. Тада се доселило око 15% укупног броја становништва.

Текија је била привлачна за досељенике. Досељеници су махом били сиромашнији сељаци, који нису могли у свом родном месту да обезбеде егзистенцију себи и својој породици.³⁹ Ради тога, су долазећи у Текију, доводили и своје породице. У мањој мери било је досељеника због женидбе. Тако су настале поједине данашње службеничке и радничке породице.

Доселивши се у Текију, људи су мењали донете сеоске навике, које су се огледале у фолклору, исхрани, разоноди. Али постепеним побољшавањем материјалних услова и подизањем нивоа просвећености, досељеници су се у знатној мери ослобађали донетих навика и прелазили на градски начин живота.

Преглед порекла становништва показао је да је оно мешовито — влашко и српско. Рома је особито мало — свега 4 домаћинства.⁴⁰ Долазећи у Текију, Срби и Власи доносили су, као

38 К. Јовановић, нав. рад, стр. 94 и 95.

39 Упоредити К. Јовановић, нав. рад, стр. 118. Инверсна миграција вратила је део потомака некадашњих српских избеглица.

40 Од Рома потиче род Лапатадови (4 к).

што је поменуто, навике и обичаје крајева из којих су досељавани. Међутим, у новој средини брзо је дошло до додира, мешања и уједначавања. Ипак, неки влашки досељеници дуго чувају поједине специфичности.

Званичне статистике не издвајају Влахе као посебну групу. Ово произлази из чињенице што Власи, не само званично већ и интимно, осећају се припадницима српског народа. Зато се не могу утврдити међусобни бројни односи ове етничке групе. Становништво је данас углавном двојезично. Влашки, као домаћи језик, говори се у породици⁴¹.

Упоредо са досељавањима јављала су се и емиграциона кретања становништва. Потомака појединих Текијанаца данас има у Кладову, Пожаревцу, Смедереву и Београду. Исељавања су се вршила на тај начин што су појединци одлазили као сезонски радници, а затим остајали стално у тим местима. После другог светског рата одлазе у нешто већем броју у службу и на занате изван Текије. Има и родова који су изумрли.

5. Привредне функције

Природно-географска средина, у којој лежи Текија, увек је била наклоњена људима. Постоји плодна земља поред Дунава, има побрђа, као и планинских терена на Мирочу. Стога су становници овог дела Бердапа увек користили ове пределе на разне начине: на плодној земљи у равни Дунава и на побрђу су њиве, на планинском масиву шуме и пашњаци. Дунав пружа могућности за риболов.

Географску конфигурацију употпуњавају и повољни климатски услови, са свим карактеристикама умереноконтиненталне климе. То указује да у Текији влада релативно дуг вегетациони период. Пољопривредни радови почињу у марту. Лето је довољно суво у време када сазревају стрмни усеви. Јесен омогућава успешно сазревање осталих култура. За развој пољопривреде нису мање подесни ни педолошки услови.

На подручју Текије заступљена су индивидуална газдинства, чији поседи у просеку износе 1,5 ха површине. На њима ради око 55% активног становништва. То показује да пољопривреда није више најглавнији извор занимања. Исто потврђује и социјална структура пољопривредних домаћинстава, која су у знатној мери већ деаграризирана: део активних чланова ради у пољопривреди, а део у непољопривредним делатностима.

Земљишни посед је фрагментаран. У просеку једно домаћинство има 3 до 5 катастарских парцела. Ово је одраз породичне традиције: имања се деле на онолико делова колико је и деоника.

41 И близина суседног румунског града Оршаве утицала је на употребу румунског језика.

Извор Појен у југозападном делу Текије

Главне просторе пољопривредног земљишта захватају културе кукуруза и пшенице. Тим културама посвећује се већа пажња. Алувијална равна, на висини од 72 m, главни је појас кукуруза. У малој мери гаји се и поврће. Изнад равни, до висине око 130 m, диже се виши рељеф, односно побрђе. У том појасу доминирају њиве са пшеницом. Пшеница је намењена људској, а кукуруз поглавито сточној исхрани. Воћарство нема већи пољопривредни значај.

Земљишни фонд на атару Текије

Спецификација	Хектара	Од укупног земљишта (у %)
1) Оранице и баште (кукуруз, пшеница, воћњаци)	82	1,4
2) Стално зелене површине (пашњаци, ливаде)	106	1,9
3) Шумски терени	4 787	81,9
4) Остали терени (неплодно и друго земљиште)	851	14,8
С в е г а	5 826	100

Убрзана индустријализација наше земље довела је, према ранијем стању, и у Текији до релативног заостајања пољопривреде. Неповољно је утицао прелазак знатног броја млађих у друге привредне гране. Заостајање пољопривреде још више се јавило у околним сеоским насељима. Депопулација домаћинстава условљена је и извесним опадањем природног прираштаја.

Како је планина Мироч, јужно и југоисточно од Текије, богата шумом и пашњацима, то је она била погодна за сточарство. Зато се становништво Текије у току XIX века добрим делом бавило овом граном привреде. Тада су сточари продавали стоку у суседној Оршави. Међутим, граница између Југославије и Румуније допринела је да је сточарство после првог светског рата знатно опало. Гајењем коза не баве се после другог светског рата.⁴²

Данас су нека друга занимања добила већи значај, али се и сточарство, које је у тесној вези са земљорадњом, такође одржава. Већа стада замењена су мањим. Сточари се крећу са стадима по околном земљишту око салаша.

Текија, ул. Вељка Петровића

Познато је колико су салаши у тесној вези са начином живота овог краја наше земље, па и Текије. Граде се на мирочким пашњацима (места: Пропадеш, Бачи, Фарцараре, Брајтари и др.), који су својина домаћинстава. Готово свака девета породица поседује салаш (свега око 40). Неке породице имају по два салаша: оне премештају стоку са једног на други салаш када нестане паше. Салаши су удаљени један или више часова хода од главног насеља. Немају посебне називе, већ се зову према именима

42 Некада је Текија имала око 17 000 коза.

власника. Један салаш има просечно 5 до 10 граа говеда, 10 до 30 оваца и по 2 свиње⁴³.

Лети на салашима има доста посла: чобани чувају стоку, а најстарија жена сакупља смок. Стока се музе у почетку три пута, а доцније два пута дневно. Зато лети у Текији има мање становништва јер један део борави на салашима. Појединци тамо проводе и зиму. Зима је најтеже доба за сточаре на салашима.

На масиву Мироча знатне су и површине под шумом. На осојним странама је гушћи шумски склоп, а на присојним ређи. То су храстове и букове шуме. Слабог су квалитета: процењује се да је свега 30% технички доброг квалитета.

У прошлости су Текијанци користили шуму за своје потребе и за трговину. И у садашњим условима становници Текије имају од шуме користи. Због непосредне близине, они шуму одржавају и секу по одређеном плану.

Становништво Текије делимично је привредно упућено на Дунав као природну средину риба. Због тога се овде развио риболов. Лове се разне врсте риба. Риболов је заснован на познавању живота и навика риба, на познавању места у којима се она задржава, као и на спретном руковању рибарским алатом. Најбогатији риболови су у априлу и мају⁴⁴.

Рибарство на Дунаву, до почетка овог века, било је значајно за око стотину текијских домаћинстава⁴⁵. Међутим, последњих деценија, оно је у наглом опадању. Риба је све мање у Дунаву, јер су водоплавне површине, подесне за развитак рибљег млађа, сведене на мале просторе. Осим тога, рибе су све више угрожене и отпадним водама⁴⁶.

Југословенски део Бердапске клисуре има два мања тржишна средишта: Доњи Милановац — на западу, и Текију — на истоку. До ратова 1912 — 1918. године, трговина у Текији, као што је изложено, бавила се прикупљањем сточних сировина, поглавито меса и кожа за извоз, затим живе стоке и рибе.

Текија је остала тржиште и после првог светског рата, али веома локалног значаја. Прекинута је веза са суседном Оршавом. Недељом када је пазарни дан, произвођачи из околних села — Голог Брда, Петровог Села, Сипа, Голубиња — доносе на продају млечне производе, живину, јаја. Поврће доносе сељаци из околине Кладова.

43 На салашима становници гаје и живину: просечно 30 до 50 кокошака на сваком салашу. Када се иде са салаша у Текију, обично се каже: „Идем у село“.

44 Упоредити Ст. Вујадиновић, *Пореч*, стр. 25 и 26; Ј. Цвијић, *Балканско полуострво*, стр. 231.

45 Године 1903. у Текији је било око 100 рибарских чамца. Рибари су ловили на Дунаву између Сипа и Голубиња.

46 Упоредити Д. Дукчић, *Бердапска хидроелектрана*, стр. 91.

Сељаци купују у Текији со, шећер, обућу, тканине и друго. За ту потребу у варошици има неколико трговачких радњи. Осталих дана у седмици Текија је особито тихо насеље. Досадашње саобраћајне везе биле су главна кочница већег трговачког развоја Текије.

За ову варошицу се не може рећи ни да је важније занатско насеље: само мали број становника живи од занатског рада. Заступљени су: месарски, ковачки, коларски, пекарски, кројачки и берберски занат, сваки са по једном до две радње — свега 10. Занатство датира од средине прошлог века.

Тржиште у Текији у ул. Коче Анђелковића

Занатске и трговачке радње налазе се у две улице; једна правца северозапад — југоисток (Вељка Петровића) и друга правца југозапад — североисток (Коче Анђелковића). Оне чине текијску чаршијицу. Међутим, и у Текији, као и у другим сличним насељима, постоји полупрофесионално занатство, када занатлије не обављају делатност у радионици.

Занатлије од својих производа имају релативно малу зараду. Зато се узгредно баве земљорадњом и риболовом. Извесну препреку текијском занатству чине и трговачки дућани који продају занатску робу увезену са стране.

Поједини становници Текије баве се и пословима у вези са бродарством. Неколико десетина упуслено је на бродовима и шлеповима. Пловидба се обавља уз знатне тешкоће због местично велике брзине воде и услед подводних стена. Стога је пловидба могућна само дању, док је ноћу искључена.

Омладина делимично напушта насеље; одлазе на занате или на школовање ван Текије. Пошто заврше школовање и занате, они се одсељавају, па се тако врши сталан одлив становништва. Године 1967. око 30 мушкараца радило је у Кладову.

Текија до сада туристички није била привлачна. Била је теже приступачна и стога у овом погледу недовољно познато место.

6. Тип насеља

Основну црту у топографском развоју и типу Текије чини њена издуженост у правцу југозапад — североисток, дуж десне обале Дунава. У том правцу изграђена је Улица Коче Анђелковића, главна улица, чија дужина износи око 800 m. Остале улице су кратки сокаци, махом управни на главну. Тако се простор који захвата Текија одликује знатном дужином, а малом ширином.

Текија представља насеље мешовитог типа. Сеоског је изгледа виши део, који је ближи побрђу. То је такозвани Горњи крај. Варошког је изгледа нижи део насеља, у чаршијици и крај обале Дунава. Текијска чаршијица је сашорена око главног пута. Између ње и Горњег краја нема границе: они један у други прелазе неприметно.

Пословни део Текије, с дућанима и гостионицама, налази се, као што је већ поменуто, у уздужној и једној попречној улици. У осталим улицама су куће за становање. Махом су на спрат, а има и ниских. Грађене су од цигала, покривене црепом. Свака кућа има и повеће двориште.

Везе Текије са суседним областима су слабе. Средином насеља пролази пут правца југозапад — североисток, чија је важност мала. Тим путем до сада је одржавана веза између Текије, Сипа и Кладова.

7. Будућа Текија

Претходни подаци односе се на Текију када сам је посетио 1967. г. Међутим, по завршетку хидроенергетског и пловидбеног система „Бердап”, 1971. године, она више неће бити таква по положају, раду и изгледу. Налазиће се на благој падини изнад вештачког језера. Имаће регулисане улице, новоизграђене куће, дућане, кафане, хотел и кампове.

Вештачко језеро, дужине до 250 km, учиниће да Бердапска клисура више неће представљати уско грло пловидбе. Дубоко у води остаће све стене и брзаци који су ометали нормалну пловидбу. Престаће позната ограничавања у погледу ноћне пловидбе, престижања и укрштања пловила. Пропусна моћ Бердапа повећаће се за више од четири пута. Исто тако, повећаће се тонажа шлепова и осталих пловних возила⁴⁷.

Текија ће имати веома повољан саобраћајно-географски положај и због тога што ће се налазити покрај ауто-пута, на важ-

⁴⁷ Исто, стр. 107.

ној артерији правца Београд — Кладово. Та комуникација такође ће допринети да Бердапом проструји нов живот. Тада ће Текија, покрај поменути водене и копнене комуникације, свакако више напредовати.

Варошица ће имати све погодбе да се развије у туристичко средиште ширег значаја. Не само језеро већ пејзаж готово „недирнуте природе“, затим огромна хидроелектрана у суседном Сипу, представљаће посебну туристичку атракцију. Потом, Текија са околином привлачна је због неких етничких карактеристика становништва, итд.⁴⁸

Уопште, Текија ће бити бердапска ривијера — погодно одмаралиште и летовалиште на дохвату милионског Београда. Као насеље са државно-граничним положајем према Румунији, повезано са Оршавом, она ће у условима добросуседских односа бити од важности и за развитак иностраног туризма.

Организација саобраћаја и привреде свакако ће се одвијати по јединственом плану у целом југословенском делу Бердапа. Раније непроходно клисурско подручје постаће проходно и лепо уређено. Развиће се и друге привредне гране. На тај начин Текија има погодбе да постане средиште ширег значаја.

8. Закључак

Из претходног излагања се види да су положај и природна својства околине предиспонирали развитак Текије, давали јој печат различитих функција, зависно од друштвено-економских прилика.

Најзначајнија су два периода: један, од 1833. до 1912. године, и други, после последњег светског рата. У првом периоду преко Текије се кретао знатан део промета између Србије и Аустрије, односно Аустро-Угарске. Тада је сваке године јачала трговина стоком, сточарским производима, рибом и дрвеном грађом.

У другом периоду Текија ће, по завршетку хидроенергетског и пловидбеног система „Бердап“, добити веома повољан саобраћајно-географски положај. Постаће бердапска ривијера — погодно одмаралиште и летовалиште на дохвату милионског Београда.

Преглед порекла становништва показао је да је Текија мешовито — влашко и српско насеље. Међутим, Власи се не само званично већ и интимно осећају припадницима српског народа. Влашки, као домаћи језик, говори се у породици.

⁴⁸ Суседно острво Ада-кале, познато из историјских догађаја за време првог српског устанка, биће потопљено пре пуштања у рад хидроелектране „Бердап“.

Résumé

TEKIJA SUR LE DANUBE

par

Jovan F. Trifunoski

Dans la contribution on traite: le caractère spécifique de la situation géographique de Tekija, les habitats qui l'ont précédé et l'habitat actuel, la population, les fonctions économiques, on donne la description on du type d'habitat et de la Tekija future et on formule le conclusion.

Le bourg de Tekija est situé dans la partie nord-orientale du bassin d'Orşova, immédiatement au bord du Danube, sur la rive droite de ce fleuve. Grâce à sa situation, elle exerce les fonctions du centre économique et administratif local. Tekija et les localités qui avaient existé en cet endroit avant elle, étaient à l'apogée de leur développement lorsque la frontière d'Etat n'existait pas sur le Danube dans le défilé de Đerdap.

La première mention écrite de Tekija (notée comme Teke) date de 1807—1810. A cette époque-là elle était un petit village. Les fondateurs de Tekija étaient les Turcs. Elle doit, de toute façon, son nom à leur temple, c. à d. l'habitation des derviches (teke) de Mis-kin-baba.

Elle maintenait la principale relation avec le monde extérieur par Orşova voisine, particulièrement depuis que la ligne ferroviaire avait abouti à Orşova. Ainsi, depuis le milieu du dernier siècle, Tekija était devenu centre économique et la population continua de s'accroître à cause des immigrations des autres régions. Parmi les produits d'exportation il faut souligner le bétail, la viande, les cuirs, la laine, la graisse, les poissons et le bois de construction.

En 1846 Tekija comptait 970 habitant qui constituaient 162 ménages et ce chiffre augmentait sans cesse jusqu'à l'année 1925, lorsqu'il a baissé à 930 pour atteindre en 1967 le nombre de 1.850 habitants distribués en 376 ménages. Les habitants de Tekija possédaient environ 40 fermes (salaš) sur les pâturages de Miroč.

Tekija ets restée un marché même après la première guerre mondiale, mais d'importance locale. Les liens qui la rattachaient à Orşova voisine ont été rompus.

Le principal trait caractéristique de l'évolution topographique de Tekija est son allongement dans la direction SO — NE, le long de la rive droite du Danube.

Бреда ВЛАХОВИЋ

НЕКИ ЕТНОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ СТАРЕ И НОВЕ ТЕКИЈЕ

Нека насеља у пределу Бердапа су у току свога постојања, које је забележила историја, у разним историјским условима и моментима, мењала своје локације.¹ Тако је у прошлости пресељен Пореч и уместо њега основано ново насеље, које је добило назив Доњи Милановац. Кладово је некад било на месту на коме се налазило турско утврђење Фетислам. За Текију се зна да је неколико пута у току свога постојања мењала место. Насеље Ковилово, које се сматра једном од фаза постојања Текије, налазило се мало узводно од данас потопљеног градића. Римско насеље Трансдијерна² било је на истом месту као и Текија, која је на његовим темељима основана у XVIII веку, а која је данас под водама Бердапског језера.

Најновије пресељавање Текије у време изградње хидроелектране „Бердап“, када су потопљена и друга насеља у овом делу тока Дунава, за етнологе је било вишеструко занимљиво. Праћено је нестајање старих и ток изградње нових кућа, а то је, без сумње, једно од значајних питања у савременој етнологији.

Циљ овог, макар и кратког делимичног монографског приказа је да на нека од тих питања обрати пажњу и укаже на тај преломни тренутак, који је био посебно значајан за живот људи у старој и новоподигнутој Текији. Као што се могло и очекивати, пресељавање комплетног насеља с једног места на друго изазвало је крупне промене у животу његових житеља. Промењена је, пре

1 У овом прилогу неће бити говора о антропогеографским карактеристикама насеља и историјском развоју јер о томе постоји данас релативно бројна литература. Подаци о Текији налазе се у следећим радовима: М. Б. М и л и ћ е в и ћ, *Кнежевина Србија*, Београд 1876; К. Ј о в а н о в и ћ, *Негогинска крајина и Кључ*, Сазб књ. LV, Насеља 29, Београд 1940; Археолошки гласник, књ. VIII, Београд 1965; *Археолошка истраживања на подручју Бердапа I*, Београд 1965. и IV. 1968; Б. К о ј и ћ, *Варошице у Србији XIX века*, Београд 1970. — Нека питања делимично су обрађена у Зборнику радова Етнографског института САНУ 6, Београд 1973, и 7, Београд 1974, као и у раду Ј. Трифунофског у овом Зборнику. У овом прилогу биће речи, пре свега, о потапању старе Текије, о нестанку њене старе архитектуре, опису кућа и других зграда, изградњи нове Текије и животу становништва у њој. То су само нека од питања која се јављају као последица пресељавања становништва из старог у ново насеље, којима савремена етнологија посвећује посебну пажњу.

2 Археолошка ископавања, која су вршена упоредо са етнолошким проучавањима, водила је др Александрина Цермановић, професор универзитета из Београда. Истраживања су потврдила раније претпоставке да је Текија подигнута на рушевинама римског насеља, о чему су говорили и многа народна предања из овог краја.

свега, архитектура, затим изглед и облик насеља у целини, измењен је тип куће а заједно с њим и култура становања, јер су ново насеље и нови стамбени простор били од утицаја и наметнути нови начин живота.

Када су испитивања вршена (1966 — 1970) атар Текије се простирао у дужини до 30 km. Захватао је простор од поречке области до атара села Сипа, а у ширину је захватао око 12 km, од обала Дунава до Петровог Села и Голог Брда, на Мирочу. Само насеље Текија било је лоцирано некако у средини овог простора, као прислоњено уз обалу Дунава и на падине Мироча.

Текија је једна од ретких варошица у Србији на чије је формирање утицала близина воденог пута.³ На формирање главне улице и трга свакако је утицао Дунав, који је био вишеструко значајан у животу овог насеља. За Дунав је било везано неколико делатности које су чиниле главне основе у привреди Текије. У току постојања насеља, током читаве његове историје, риболов је вековима био и остао значајна грана у привређивању Текијанаца. Велики део становништва бавио се риболовом не само ради домаћих потреба већ и ради продаје рибе. Око тога се развила и временом добро разгранала трговина, која је највише цветала крајем XIX и почетком XX века. У то време трговци из Текије су излазили из локалних оквира и одржавали живе везе не само са суседном Оршавом него и са другим насељима која су имала повољно залеђе а нека од њих су истовремено била приступачна и зими за трговину. Осим рибе, становници Текије су извозили у већим количинама и месо⁴. Побрђа Мироча била су веома погодна за гајење стоке, која се на тржишту повољно продавала као и риба.

Економски процват одразио се и на спољашњем изгледу насеља. Постепено се ствара трговачки део насеља — чаршија — који се очувао у непромењеном облику све до потапања насеља. У то време подигнуте су простране и велике куће. Грађене су по угледу на куће у другим градовима, а пре свега по угледу на куће у Оршави. На сирату су биле просторије за становање, а у приземљу локали за трговину или кафане. Крајем XX века, на пример, у главној улици (Мала море) било је 9 кафана на растојању од 500 m.

Друштвени живот насеља углавном се одвијао у кафанама. Кафане нису служиле само за окупљање друштва на разговор него су се и неки празници, нарочито годишњи, прослављали и одржавали у кафанама. Организован је дочек Нове године, прослављан је Ускрс, одржаване забаве о Покладама. Ово су били само неки дани у години када се цело насеље окупљало и веселило. Знало се у којој кафани се окупља који део насеља. Знало

3 Б. Којић, *Варошице у Србији XIX века*, Београд 1970, с. 26.

4 Н. Павковић, *Трговина и занати у Бердану*, Зборник радова Етнографског института књ. 6, Београд 1973, с. 145 — 160.

се такође где се може окупљати омладина, а где то право припада само старијима. Текија је, на неки начин, била једна велика друштвена заједница у којој су међусобни односи били регулисани на најприкладнији начин, у духу традиционалних норми живота и лепог понашања.

Свој други процват, који је такође заснован на другој специфичности Дунава, Текија је доживела у годинама пред други светски рат и одмах после његовог завршетка. То је била важна грана привреде све до времена потапања. На Дунаву се у то време развио речни саобраћај, за који је иначе речно корито у овом делу тока било веома непогодно. Пошто су људи из Текије били спретни бродари и одлични познаваоци речног корита, прихватили су све суровости праћења и провођења бродова кроз Бердапске теснаце. Текија је временом, заједно с Оршавом, постала центар те службе. У Текији је била администрација и главно пристаниште. У ту сврху подигнута је и посебна зграда Бердапске речне управе, у којој су се, осим бродара из Текије, окупљали и други који су били овлашћени и изучени да спроводе пловне објекте по дунавској површини Бердапског подручја⁵. Ово укључивање у речно бродарство Текијанцима је вешиструко отворило врата у свет. Све више становника Текије се запошљавало у речном бродарству и тако стицало економску сигурност, која се постепено испољавала како у куповној моћи тако и у спољашњем изгледу насеља. С друге стране, ови људи су путовали од Немачке до Црнога мора, упознавали свет и примали новине које су касније примењивали и преносили у своје домове. Међутим, исто тако услед сталног одсуствовања од кућа, у време док се људи били на шлеповима или на бродовима, стагнирале су друге привредне гране. Стагнација је највише захватила пољопривреду. Недостатак мушке радне снаге довео је до тога да пољопривреда и сточарство, гране које су раније биле главна економска база овог насеља, буду сведене на најмању меру. Једва су задовољавале домаће потребе. О извозу и продаји ових производа, који су некада били веома значајни, више није могло бити ни говора као раније. Бродарство је унело у ритам живота неке сасвим нове појмове и вредности које су давале животу Текије посебна обележја. Колико је пољопривреда постепено назадовала потврђује лагано замирање салаша⁶, јер више није имао ко да живи на њима, да тамо гаји стоку и обрађује земљу. Због тога се нису могле развијати ни привредне гране условљене овом делатношћу коју је пољопривреда раније наметала.

5 Видети више о томе у раду Б. Влаховић, *Бродарство као привредна грана у насељима Бердана — са етнолошког становишта*, Зборник радова Етнографског института књ. 6, Београд 1973, с. 129 — 144.

6 Салаша су у ствари саставни део насеља, јер један део чланова породице, обично старији, уколико живе у заједничком домаћинству, готово целу годину проводе на салашима, а само повремено силази у Текију.

Седамдесетих година (1967 — 68), од четрдесетак чисто пољопривредних домаћинства, од укупно 300 кућа, само су 22 домаћинства имала салаше на Прапаћшту. Непосредна теренска истраживања су показала да је у то време на салашима гајен минималан број стоке. Због тога се у послератном периоду није празновао Бурђевдан, нити се бирао бач. Наиме, није било домаћина с већим бројем стоке који би имали рачуна да узимају пастира или да се удруже у чувању оваца или крупне стоке, као што је то било пре другог светског рата, па и у првим послератним годинама. Свако је чувао сам мали број грла крупне и ситне стоке коју је држао на свом имању. Стоку су чували поједини чланови породице који су иначе живели на салашима. У то време салаша нису значили у привреди оно што су били пре другог светског рата, па и у првим послератним годинама, када су пољопривреда и сточарство били једна од главних економских база живота, јер су у то време други извори привређивања били све значајнији.⁷

Текију је затекло пресељавање у стању о коме је било речи. Одлуку о пресељењу насеља Текијанци су примили с великим негодовањем јер су у томе видели своју пропаст. Акумулационим језером ХЕ „Бердап“, кажу Текијанци, „давила“ се обрадива земља, и то она најплоднија равница поред Дунава. То је значило да се пољопривреда не може више сматрати основним извором привреде бар за она домаћинства која су живела од ње, па самим тим ни за велики део породица није стабилна основа. Језером су истовремено отклоњене све оне тешке деонице кроз које су пловне објекте проводили „лоцови“ Бердапске управе. Укидањем Бердапске управе, Текијанци су губили једну од основних могућности запошљавања, јер у Бердапској управи нису радили само „лоцови“ већ је имала и друге пратеће службе, као: службу за одржавање „пруге“, затим радионице у којима је радио велики број Текијанаца, и неке друге у којима се и око којих се окупљала радна снага. Сви ови извори зараде су се гасили, а други, у то време, још нису били на видикју. Индустрија која је постојала у Кладову није могла да прими сву расположиву радну снагу која се у новим условима још више повећала. Због тога су Текијанци у почетку одбијали да им се насеље измешта. Сматрали су да у оваквим условима у њему неће бити могућности за живот. Од инвеститора су захтевали да им подигне куће на неком другом месту. Инвеститор је због тога почео да подиже станишта у Кладову. Учињено је то најпре за оне који су били запослени на изградњи бране, с тим да се овамо касније пресели и већи део становника Текије. Суочени са овом чињеницом, Текијанци су одустали јер је Кладово изложено ветровима на које нису навикли, а и због сталног ривалства између

⁷ Видети рад, Д. Бандића, *Традиционална пољопривреда у бердапским насељима*, Зборник радова Етнографског института књ. 6, Београд 1973, с. 81 — 109.

ова два насеља. Имајући све то у виду, Текијанци су се ипак одлучили за Нову Текију.

Прихваћена је локација Нове Текије, изнад новоизграђеног пута, у деловима атара Царине и Виногради, приближно 1 km узводно од старог насеља. Направљен је детаљан план за изградњу новог насеља. Планом је предвиђена изградња централног дела насеља, у коме се налазе зграде општедруштвеног карактера, угоститељски објекти и куће оних који су и до тада становали у „чаршији”, заправо куће домаћинстава која се нису бавила пољопривредом. Око овог централног дела и по периферији планирано је да се подижу куће пољопривредних домаћинстава.

Приликом додељивања парцела у новом насељу, узимао се у обзир положај куће у старом насељу, односно њен положај према центру, затим жеља појединаца да добију парцелу у близини својих рођака, ако је то било могућно, као и неки други моменти локалног значаја. Свако непољопривредно домаћинство је добило по три ара земље, што је било довољно да се изгради било који тип куће предвиђен планом а да куће не буду збијене као у старом насељу.

Пољопривредна домаћинства су добила по шест ари земље за кућу и објекте који су потребни једном таквом газдинству. У то време у Текији је било 276 кућа, а 76 породица је живело у становима у друштвеној својини. Већ у првом дељењу додељено је више парцела него што је било домаћинстава. Известан број домаћинстава захтевао је да се одсели. То су били они становници који су укидањем Бердапске речне управе били премештени на друга радна места, у друге крајеве, ван Текије, а који су раније у Текију дошли због запослења. Разлике у захтевима за нове парцеле јавиле су се због тога што су се оне породице које су до пресељавања живеле у заједничким домаћинствима овом приликом поделиле. Осим тога, неке породице које су живеле у становима у друштвеној својини (у „блоковима”), односно у изнајмљеним становима, у новом насељу желеле су да изграде сопствене зграде и на тај начин реше стамбени проблем. Било је и случајева да су људи који не живе у Текији, а родом су из ње, молили да им се доделе парцеле ради подизања кућа за одмор, посебно уколико су до тада имали власништво у Текији. Овакви плацеви дељени су на крају насеља, у близини места планираног за изградњу великог хотела.

Приликом процене кућа и имања и свега онога што је долазило под удар потапања било је доста немилих догађаја, а понекад и неприхватљивих решења. Највише су били погођени земљорадници из Текије, који су живели од пољопривредне производње, јер им је потопљена већина обрадивих површина, и то оних најплоднијих, поред Дунава. Овим је већина домаћинстава остала без најбоље, најплодније земље, које је и иначе било мало. Због тога су многи потражили егзистенцију по предузећима и у

другим делатностима ван пољопривреде. Јавила су се и нека, до тада у Текији непозната занимања.

Познато је да је Ђердапски крај, а Текија посебно, један од најзаосталијих предела у Србији, у коме индустрија није била развијена. Због тога је становништво углавном било упућено на традиционална занимања. Међутим, још у току изградње ХЕ „Ђердап”, људи из Текије се запошљавају на градилишту и на изградњи пута. Ту стичу стручне квалификације, које до тада нису имали нити су познавали послове такве врсте. На изградњи бране радила су из Текије четири лица као техничари, двадесетак из Текије и 12 из Голог Брда нашли су се на пословима бетонираца и армирача. Било их је и у другим делатностима везаним за грађевинарство. Око петнаестак Текијанаца запослило се у то време у Кладову, у предузећима која су углавном основана у време изградње Хидроелектране. То су, пре свега, млади који су се на тај начин, кидајући са старим, укључили у нове токове живота, наметнуте новом ситуацијом. Највећи део, међутим, посебно оних који су живели од земље, бавио се рибарством и другим занимањима везаним за Дунав; своју егзистенцију у будућности виде у туризму.

Досадашњи развој Текије показао је да се она налази на прагу трећег великог преокрета. Раније је то било насеље рибара, трговаца („шпекуланата” и „надшпекуланата”, тј. накупаца и прекупаца) и кафенија. Касније је Текија постала центар „пилота”, „лоцова” који су јој дали одређено обележје. Садашњи тренуци показују да ће се овде временом развити ново занимање — туризам, а уз њега домаћа радиност, индустрија или нешто друго. Међутим, за све то је потребно време, и будућност ће показати једино даљу законитост економског и друштвеног развитка становништва овог насеља.

Једна од битних и највиднијих промена које су настале у вези с пресељавањем насеља испољила се на кући, јер је то објект који је у потпуности изменио свој изглед. О овом проблему у досадашњим радовима о Текији, па ни у оном који се штампа у овом Зборнику, није било речи. Због тога је корисно указати и на неке проблеме који се јављају у народној култури, животу и обичајима у условима преобликованог и умногоме измењеног станишта Текијанаца.

У Текији која је потопљена услед изградње ХЕ „Ђердап” могло се запазити више типова кућа. С обзиром на то што је насеље припадало варошком типу, то се одражавало и на спољашњем изгледу куће, као и у њеној функцији, бар у „варошком” делу насеља, оног које се налазило непосредно поред Дунава. Међутим, у Горњем крају преовладале су куће пољопривредних домаћинстава, с нешто друкчијом организацијом дворишта и зграда у њему.

Као најстарији тип куће издваја се стара дрвена кућа, о којој је својевремено писао и Коста Јовановић⁸. Најстарије куће су грађене само од брвана, док наредни ступањ у развоју представља облепљивање, споља и изнутра, дрвене грабе, и кречење, што је за она времена побољшало изолацију а утицало је и на спољашњи и унутрашњи изглед куће. Ове куће су биле и окречене па су због тога деловале светлије.

Тип старе дрвене куће у потопљеној Текији, снимљено 1967.

У хоризонталном пресеку куће су већи или мањи правоугаоници, са два или три простора предвиђена за становање, зависно од имовног стања домаћинства. С једне стране, дуж куће, протеже се наткривен простор. Полеђину му затвара зид куће, а супротна страна је отворена према улици. Кров куће на тој страни, као над тремом, држе дрвени стубови. Овај наткривени простор назива се *ћинда*, која лети једноставно замењује више просторија. Њен један део, леви или десни, уздигнут је за степен или два. На том простору се лети обављају разни кућни послови, често се овде руча а понекад се користи и као летња „спаваћа соба“.

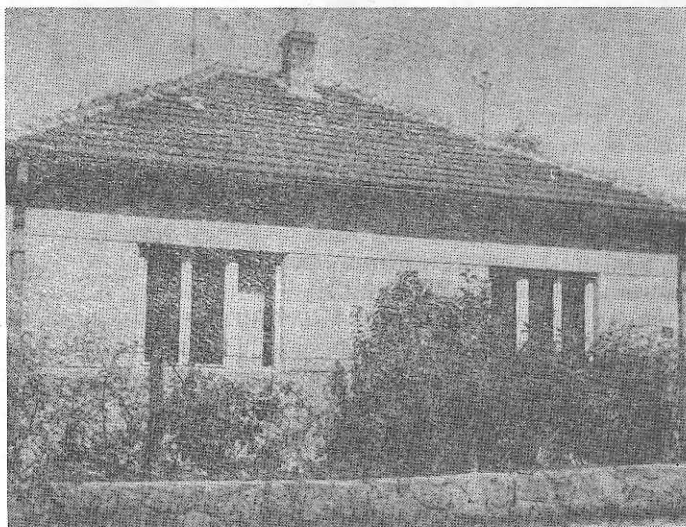
Из „*ћинде*“ се улази у „*куину*“, у којој је раније било отворено огњиште (у време ових испитивања, седамдесетих година, било их је још четири-пет, али ван употребе). Огњиште је иначе било наткривено полукружним зидом који је на средини имао отвор за оцак. Огњиште је било састављено из два дела: простора на коме се кувало и пећи у којој се пекао хлеб. Пећи су касније, када су почели напуштати огњишта и зидати штедњаке, пренете у двориште као самостални архитектонски елементи. У

⁸ К. Јовановић, *Негџинска крајина и Кључ*, Сезб књ. LV, Насеља 29, Београд 1940, с. 35.

даљој еволуцији, зидане штедњаке заменили су гвоздени, а у најновије време био је у употреби и по неки електрични штедњак.

Лево и десно од „куине“ су собе, које су служиле за дневни боравак и спавање. Првобитно су те просторије биле врло скромно опремљене покућством. Поред зидане пећи био је примитивни кревет од дрвене грађе, назван „пат“. На „пату“ је била распрострта слама, прекривена асурама и прекривачима домаће израде, изатканим од вунене пређе. Осим овога, у соби се налазио сто и по која клупа и столица, домаће израде, направљена од дрвета. Овакав намештај се у време испитивања (седамдесетих година) могао видети у само две веома сиромашне куће у Текији. У другим кућама намештај је био домаће израде или куповни. Могли су се најчешће видети кревети, понекад кауч, креденци и ормари. Каткада су то биле класичне спаваће собе, поготову уколико је кућа имала барем две собе.

Други тип чине зидане куће. По угледу на градску архитектуру, становници Текије су почели градити боље куће. Прва кућа у Текији од тврдог материјала подигнута је 1893. године. То

Тип нове зидане куће у старој Текији, снимљено 1967,

је истовремено била једна од највећих кућа у Текији, у којој је после другог светског рата био смештен омладински дом (у просторијама бивше кафане). Овакве куће се подизале најчешће у делу насеља који се називао „варош“, то јест у централном делу, у коме су живела углавном непољопривредна домаћинства.

Прве зидане куће у Текији подизали су трговци, па су оне услед тога биле наменске и веома функционалне. Све овакве куће, које су углавном подизане у првим деценијама XX века, гра-

ћене су на спрат, с тим што су у приземљу били локали за трговину, продавнице рибе или кафане. Просторије за становање налазиле су се на спрату.

Хоризонтални пресек ових кућа био је и даље правоугаоник, само већих размера и у два нивоа. Приземље је имало друкчији распоред просторија. Ако је реч о трговачкој радњи, онда је ту и простор за смештај робе (магацин), а уколико је била кафана, онда је и простор био прилагођен тим потребама. Као новина у стамбеном делу куће запажа се, пре свега, већи број просторија за становање. Њихов распоред, разуме се, више није тако симетричан као у старој двоћеличној или троћеличној кући. Распоред главних стамбених просторија, односно соба, подређен је томе што су у њима сви прозори окренути према улици. Ово даје посебну карактеристику варошком типу куће у старој Текији. Дрвена грађа од које су куће прављене замењена је циглом или тесаним каменом, а кров више није био прекривен ћерамидом већ препом. Фасада се не разликује ни по чему од фасада сличних кућа у другим крајевима Србије, као ни од кућа у суседној румунској Оршави, која је исто тако цветала једно време захваљујући свом повољном географском положају, који јој је омогућавао велики трговачки процват.⁹

Главна карактеристика првих кућа које су у Текији подигнуте у време њеног процвата јесу велике димензије, по којима су се оне истицале и разликовале од старих кућа направљених од дрвене грађе, па и од новије подигнутих, које су грађене под другим околностима. Занимљиво је напоменути да је за прве три куће, које су све до потапања доминирале у Текији, везано предање о непоштено стеченом новцу за њихову градњу. Наиме, становништво ненавикнуто на овакве куће, у томе је видело нешто што се нормалним људским радом и зарадом не може лако постићи. Наравно, ако се ове куће упореде са сличним кућама у другим варошима, оне се ни по чему не разликују нити одуарају од њих.¹⁰

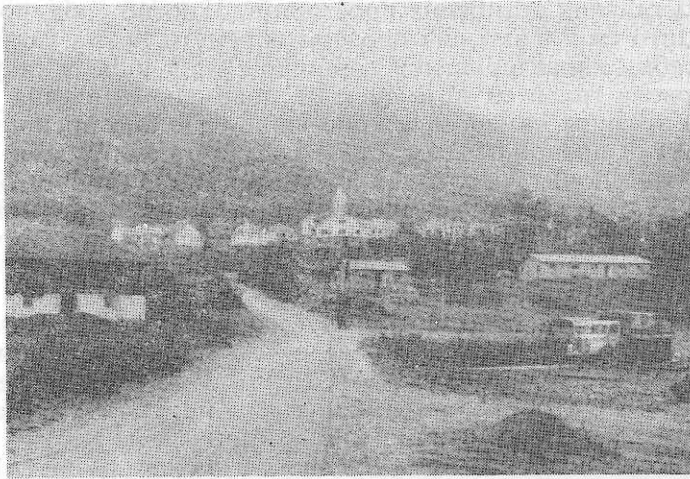
За последњих двадесетак година у Текији се може издвојити и трећи тип куће. Наиме, у послератном периоду, као што је поменуто, развој речног бродарства је захватио и Текију. Све више је било становника којима је бродарство било главно занимање и основни извор прихода за егзистенцију. Ово се одражавало не само у већој куповној моћи већ и у томе што су ови људи хтели да достигну културни развој оних места и крајева које су упознали на својим путовањима. Међутим, како се велики део тога постиже начином становања, поред осталог, пре свега модерном кућом, то се и овде осетила потреба за продором модерне архитектуре. Пошто нове куће, онакве какве су зидане

⁹ Оршава је имала вишеструки утицај на развој Текије, па се он осећа и у архитектури. Чак су се фигуре за украшавање фасада набављале у Оршави.

¹⁰ Б. Којић, *Варошице у Србији XIX века*, Београд 1970, с. 78, 79, 96.

у Текији, по својим функцијама нису одговарале потребама пољопривредног становништва, то су оне подизане у „варошком“ делу насеља, а подизали су их, пре свега, млађи људи, они који су запослени у бродарству.

Новије куће су у хоризонталном пресеку квадратне грађевине. Распоред просторија у њима, за разлику од старе дрвене куће, више није симетричан. У новијој кући, за разлику од старе, кухиња не представља централни (средишни) део, већ се из предсобља улази у друге просторије. У овим кућама новину представља увођење канализације, подизање купатила и других

Нова Текија у изградњи, снимљено 1968.

санитарних просторија које у склопу куће чине целину, а што раније није био случај. Овакве куће су грађене од тврдог материјала: цигле, камена, бетона или њиховом комбинацијом. Прозори су већих димензија и трокрилни. Подигнуте су на високи партер.

У Текији је постојала и посебна „стамбена колонија“. Тип куће у овој колонији је по спољном изгледу модернизовани облик типа „куће с ћиндом“. Хоризонтални пресек ових кућа образује правоугаоник који се приближава квадрату. То су биле породичне зграде, у којима су становале породице службеника Бердапске речне управе, углавном породице лоцова.

За последњих десетак година (око 1965. године) у Текији су била подигнута и два стамбена блока, који су по спољном изгледу и унутрашњем распореду били типични за целу Србију, па и ширу територију. У њима су грађени стамбени простори који су чинили посебан тип модерног станишта.

Од привредних зграда превладавале су оне које су служиле за смештај стоке. Кошаре, како се овде називају такве зграде, по

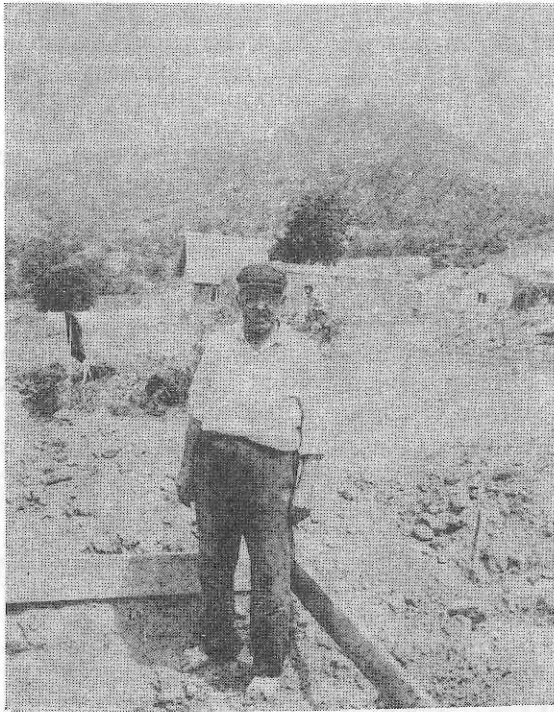
правилу су, после куће, највеће зграде у дворишту. Биле су од брвана. Међутим, за разлику од кућа, нису облепљиване. Брвна су уграђивана „у крст“, тј. укрштана су на угловима. Оваквих штала може бити и више у једном дворишту. Њихов број је зависио од броја и врсте стоке коју је гајило једно домаћинство. Уколико је број стоке мањи, што је у последње време све чешће, уколико је штала подељена на два дела, за крупну и за ситну стоку. Већина пољопривредних домаћинстава, међутим, имала је по две кошаре. Она која је служила као штала имала је и надстрешницу, тј. наткривен простор који служи да се у њему држе каце и бурад за смештај шљива (комине) и ракије. У време када је овде било развијено и виноградарство (на то упућује топоним Виногради, а и у народу се још памти да су овде били виногради) за смештај посуђа и држање вина и ракије служиле су посебне просторије, „магазе“, које су дограђиване уз кућу.

Осим поменутих у дворишту су и друге зграде, као: за држање свиња, направљене од дрвене грађе; затим сушаре за сушење меса и рибе, и друге. Занимљиво је да овде нису подизане зграде за чување стрмних жита и кукуруза.¹¹ У Текији је, на пример, у време потапања било само два или три коша за кукуруз, и то код оних домаћина који су имали велика имања. Разлог због чега нису подизане одвојене зграде са стрмна жита и за кукуруз вероватно треба тражити у релативно скромном приносу и малим количинама ових житарица. Читава годишња жетва жита и берба кукуруза могла се чувати и чувала се у „амбарима“, који нису посебне зграде већ сандуци смештени у кући или на тавану. Мада је сточарство било једна од основних делатности, нису постојале посебне зграде за чување млека и меса.

На салашима су подизане исте зграде као и у Текији. Разликовале су се оне за смештај стоке. На салашима су кошаре знатно веће од оних у насељу, а зграде за становање су знатно мање. Сматрало се, наиме, да је салаш намењен, пре свега, смештају стоке а да чељад на њему борави привремено. Због тога су стамбене зграде на салашима биле скромнијих димензија, без обзира на то што су оне служиле као сталне стамбене просторије бар за неке, посебно старије, чланове домаћинства.

Ово што је речено о кући и привредним зградама у Текији данас је углавном опис онога што се већ налази под водом акумулационог језера ХЕ „Бердап“. Остала је само по нека кућа и зграда у долини Текијанске реке. Већина насеља је пресељена на сасвим нову локацију. Због потапања и сеобе постепено се рађала нова Текија, у новом руху, које јој је дало печат савременог, модерног насеља саграђеног по савременим грађевинским принципима и свим комуналијама које прате једно такво насеље.

¹¹ Раније је у Текији постојао општински кош, у који се могло сместити око 2000 kg кукуруза. С јесени општина је прикупила извесне количине кукуруза, који је зими позајмљивала уз камату.

У углу темеља нове куће закопана је „жртва“, снимљено 1968.

Планом о изградњи новог насеља Текије било је предвиђено да се становницима предложи десет различитих планова кућа. Од тих десет стандардних планова свако је могао да одабере нацрт који највише одговара његовим потребама, а истовремено се уклапа и у план општег изгледа новог насеља. Поучени примером Сипа, инвеститори су за Текију направили планове зграда који су одговарали свим слојевима становништва, како пољопривреднику тако и непољопривреднику. Нове грађевине биле су прилагођене и климатским условима. Водило се рачуна и о томе да се Текија временом постепено развије у туристичко насеље. Због тога је већина одлучила да зида куће мимо својих потреба (како би касније могли да издају собе туристима).

Нове куће су савременог облика и изгледа, какве се данас могу срести у многим развијеним пределима. Због конфигурације и нагиба терена, у Текији је већина кућа саграђена у два нивоа, слично кући на хелици. Доњи ниво, који је с једне стране укопан у земљу, служи за подрумске просторије, а многи су ове просторије искористили и за летње кухиње. Има случајева где се просторије ове врсте користе за неки локал или радионицу, а неки их користе чак и као гараже.

На горњем нивоу су просторије за становање. То је најчешће кухиња, која је комбинована из два дела: једног, који је смештен у ниши, и другог — дневног простора, који се у току дана користи, нарочито у току зиме. Осим овога, на спрату су углавном по две собе, купатило и клозет. Неколико већих кућа има још један спрат на коме је распоред просторија исти као и на спрату ниже.

Приликом подизања зграда примењивани су сви савремени грађевински елементи и материјали. Осим савремених облика и грађевинског материјала, новину чине канализација и водовод. Ово су елементи којих раније није било. То ће у суштини постепено изменити начин живота и хигијену становања, али исто тако допринети ишчезавању познатог окупљања „на чесми“.

Куће о којима је реч подизане су како у централном делу насеља, у коме су само зграде за становање, тако и у делу у коме је било предвиђено грађење кућа за пољопривреднике, уз које су грађене и потребне економске зграде.

Кућа у Новој Текији, снимљено 1970.

У централном делу насеља, поред стамбених кућа, изграђене су и неке зграде општег карактера: школа, амбуланта, дом културе, зграда месне канцеларије и сличне.

Када су етнолошка истраживања о којима је реч била завршена, живот у новом насељу је тек почео да се одвија. С тог становишта, за етнологе је било веома интересантно проучавање Ђердапског региона. Он је све донедавна представљао један од најзаосталијих предела Србије. Дунавом се, поред његових насеља, па и Текије, одвијао велики саобраћај. Запослени у сао-

браћају упознавали су суседне и удаљеније крајеве. Упознавали су живот људи на разним странама и у разним земљама. Упркос свему, овде као да се време зауставило у једном тренутку и на једном одређеном ступњу. Због тога је посебно интересантно праћење прилагођавања новим условима живота, који су настали изградњом ХЕ „Бердап”, пољубали дотадашњу релативно мирну колотечину и наметнули сасвим друге норме понашања. Било је тужно гледати са колико бола људи посматрају одумирање свог насеља, у коме су рођени. Његовим нестајањем под водом одлазило је нешто што је одувек за њих значило извор живота и одређену сигурност. У новом насељу су се рађали нови суседски и други односи. Просто је било неопходно прихватити ново насеље као своје јер им је у почетку изгледало потпуно туђе, нешто што им је пореметило устаљени ритам ранијег живота. Требало је навићи се и прихватити нову кућу као своју. У почетку је изгледало да ће то бити веома тешко. Осећали су да те куће нису продукт њихових жеља и хтења. Нису настале као последица сопственог економског напретка већ им је то наметнуто са стране, због других потреба. Штавише, нису сматрали потребним да наставе вековну традицију и да прихвате славу оних домаћина на чијем су имањима подигнуте нове куће¹². По традиционалним схватањима, међутим, слава је везана за земљу на којој је кућа. Супротно обичају, на новим парцелама задржавали су стару славу јер су сматрали да они нису купили ту земљу и да је та земља на којој су постављени њихови нови домови државна а не њихова. Међутим, и поред оваквих и сличних дилема које су се постављале пред њих, да би, сходно традицији, у новим кућама осигурали мир и благостање, сви су се придржавали традиционалног обичаја и у темеље нове куће полагали жртву у новцу, односно на темељу нове куће клали јагње или што друго, према обичају.

Када је реч о пресељавању Текијанаца у ново насеље, са етнолошког становишта је неопходно указати макар на неке веома карактеристичне моменте из народног живота. У Текији, као и у широј околини, одувек су били развијени обичаји везани за култ покојника и за гробни живот. Многи од ових обичаја изводили су се на за то строго одређеним местима у атару. Видевши да се таква места потапањем Текије „даве“ под водом, многи Текијанци су пре тога на тим местима обавили одређене радње намењене не само покојницима већ и себи за живота. Такав је случај био с познатом радњом из култа мртвих — „пуштањем воде“. Убеђени да им се у новом насељу за то неће пружити прилима, старији Текијанци су желели да се одуже прецима и тиме осигурају сопствени мир. Истина, млађи су преко овога олако прелазили.

¹² Упореди Б. Влаховић, *Обичаји становништва у насељима ћердапског подручја*, Зборник радова Етнографског института књ. 7, Београд 1974, с. 78.

Усељавање у нову кућу обележава се у свим нашим крајевима неком приновом, коју посетиоци доносе „на насеље“. Текијанци такође нису заборавили ово правило. Без обзира на то што је овде пресељавање било масовно, иако су један другом обилазили куће у изградњи, ипак су, када су се уселили у нове домове, један другога церемонијално посећивали и новом дому доносили поклоне. Све ово, као и многи други случајеви који нису поменути, сведочи да се с традицијом није могло лако и брзо прекинути.

Данас је Текија по својим спољним обележјима добила изглед модерног насеља. Међутим, велико је питање да ли се унутрашњи породични живот у том модерном насељу променио у складу с његовом архитектуром. Човек се каткада врло лако прилагоди новој кући, новом начину привређивања. Међутим, по свему судећи, далеко теже мења неке своје навике, обичаје и веровања која су укоренења у његов интиман дух и менталитет. Међутим, без обзира на то, наметнути процес акултурације оставља свој траг и у овом погледу. Да би се све то могло уочити, још увек је кратак период прилагођавања. Мирни и устаљени ток живота, без обзира на његове повремене унутрашње обрте, није нарушен само пресељавањем. Реч је, пре свега, о продору нових друштвених схватања, која ће из основа изменити неке до сада окоштале облике живота. Напуштање традиционалних облика привреде и укључивање у друга занимања, на пример индустрију и грађевинарство, уноси нову животну динамику. Ова нова кретања одражавају се постепено у друштвеним односима, начину становања, исхрани, свим видовима материјалне културе, напуштању старих и обликовању нових друштвених норми понашања, одраженог у целокупном народном стваралаштву. Многи, до недавна очувани и изразити стари и архаични елементи постају прошлост и обележје недавно минулог раздобља, а упоредо с тим ничу други облици који и даље привлаче пажњу истраживача, првенствено етнолога.

Résumé

QUELQUES PROBLÈMES ETHNOLOGIQUES DE L'ANCIENNE ET DE LA NOUVELLE TEKİJA

par

Breda Vlahović

Dans le présent travail on traite de Tekija — localité située sur la rive du Danube dans le défilé des Portes de Fer, qui a été submergée par la construction de la centrale hydroélectrique. On présente la vie de cette agglomération avant la submersion, on met en

relief son évolution sociale et économique, aussi bien sous l'aspect historique qu'au temps du déménagement de sa population dans l'habitat nouvellement construit de Tekija quia été bâti à proximité de l'habitat ancien.

Comme on pouvait s'y attendre, le déménagement d'une localité complète d'un emplacement à l'autre a causé d'importants changements dans la manière de vivre de la population. L'aspect et la forme de l'habitat ont été changés, ensuite son architecture, le type de maison a été modifié et, avec lui, aussi la culture de l'habitation. Le nouvel habitat et le nouvel espace d'habitation ont exercé une certaine influence sur les changements survenus dans la manière de vivre.

Dans le travail sont également présentés quelques types fondamentaux de maison dans l'ancien et dans le nouvel habitat. L'auteur a donné la description des conditions économiques qui, entre autres facteurs, influaient sur l'évolution et les caractéristiques de l'habitat. Dans le travail, en outre, ont été mis en relief certains phénomènes des plus marquants de la vie sociale qui avaient caractérisé la période de déménagement.

Душан ДРЉАЧА

ГОЛУБИЊЕ У ПОРЕЧУ

Голубиње се налази на обали Дунава, поред ушћа Поречке Реке. Године 1932. имало је 268 домова и 1 388 становника. Б. Пејић је записао како старији људи говоре да су се њихови стари доселили са Косова.

Голубињски атар је врло велики. Село се граничи атарима Текије, Брзе Паланке, Мироча, Мосне и Дунавом. Голубиње је састављено од 5 делова: Села и 4 „салаша“: Вртоп, Главица (Главица и Укопана Главица), Штрбац и Мало Голубиње.

Мало Голубиње је старије насеље, али се становништво због поплава преселило 3 km узводно, где је данашње Село — Голубиње. Још и данас претежно сточарски карактер привређивања упућује на закључак да је Село морало настати касније. Формирање Села вероватно је условљено привођењем агркултури уског појаса земљишта поред Дунава. Значај Села је вишеструк: оно је у центру најплодније земљорадничке територије, поред Дунава је, који је и сам значајна привредна површина, на путу је Д. Милановац-Текија, административни је и просветни центар (Месна канцеларија и школа). Осим тога, Село је и центар друштвеног живота: с обзиром на то што су салаши међусобно прилично удаљени, у Селу се, као у жижи, окупља већина становништва насеља, и то суботом и недељом.

Топоними у селу, почевши од Поречке реке, су ови: Пречица, Стрењак, Шупљајка, Косиште, Дрењар, Бара (њиве), Велика њива, Гомниште, Градашница.

На терену Голубиња постоје налази из римског доба.

Према попису од 1961. године, село је имало 473 дома и 2 195 становника. Испод коте 70 налазиле су се 152 куће (од тога броја у самом Селу је 125, у Малом Голубињу 16 и дуж пута према Поречкој реци 11). Од 125 кућа у Селу, само 72 имало је сталне становнике, док су власници остала 53 дома стално боравили на салашима.

Становници у селу су Срби, говори се готово искључиво српски, мада се чује и покоја влашка реч.¹ Према етничком са-

1 С. С. Вујадиновић, *Пореч — привредно-географске одлике и саобраћајне везе*, Посебна издања САНУ, Одељење прир. — мат. наука, 30, Београд 1962. Један од казивача који је почетком овога века похађао основну школу у селу присећа се да им се учитељ звао Гојко, а после њега неки Срета и да су учили само српски. Тек понеко је ишао у припремни разред. Сами се понекад чуде да се овде, поред границе, говори само српски, а даље „на србијанској страни“, у околини Плавне и Неготина, скоро искључиво влашки. Па ипак, у Голубињу је било модерно да међусобно говоре влашки, па је и један од казивача научио влашки од сестре која се у село вратила из Плавне. Као „чисте“ помињу становнике Поповца, који не знају влашки ни да „блекну“.

ставу, у Селу је 120 „чисто” српских домова, 7 влашких (за двојицу се тврди да су Роми) и 25 мешовитих српско-влашких домова. У већини мешовитих бракова досељени брачни друг је влашког порекла из околних села Плавне, Мироча, Мосне и Голог Брда. По народној традицији, српско становништво је пореклом са Косова (као место одакле су доселили помиње се околина Косовске Митровице, а као време друга половина XVI века). Неке породице које су досељене са Косова називају „племићима”, сматрају их најраније досељеним. То су Гавриловићи (2 к., славе св. Николу), Илићи (5 к., славе св. Николу), Митићи (6 к., славе св. Николу), Минићи (сви на салашу Штрбац, славе св. Петку), најзад Богдановићи (од њих је остао само један представник и то женско: Цвета Вељковић; били су врло богати, а славили су св. Петку). Род Рајковића сачувао је предање да су старином из Бугарске, али не знају за место, узроке и време досељавања.

Власи су овде само они скорашњи — „дошлици” из Плавне и околних влашких села, који још увек говоре влашки. Каживач Минић (слави св. Николу) напомиње да му је мајчин деда од Арцала, у Румунији, те да су они, Миџинци, отуда пореклом. За суседе Петровиће, који су се некад звали Пандурелоци (од речи пандур) вели да су дошли с „турске” територије (славе св. Петку).

Док је Голубиње 1961. године имало 473 дома и 2 195 становника, пет година касније, првенствено услед деобе породице (повољније могућности запослења!) и других промена број кућа повећан је на 620, а становника на 2 771. Тако је у међувремену број домова у „доњем” насељу пораслао са 152 на 163, од чега је у самом Селу 131 кућа (1962. године — 125), у Малом Голубињу — 19 (16) и дуж пута према Поречком мосту — 13 (11). Док је 1961. године од 125 кућа у Селу само 72 имало сталне становнике а 53 власника зграда у Селу стално живело на салашу, године 1967. од 131 куће 100 је било стално настањено, а на салашу су становали власници свега 31 куће у „селу”. Значи, у том петогодишњем периоду више од 20 породица „сишло” је и стално се настанило у „доњем” насељу. Са „салаша” је било одсељавања и у друга места, па чак и у удаљеније градове наше земље. У Мајданпек су се одселила четворица, а у Бор двојица, али куће у Голубињу нису продали. Тада су у село долазили месечно, или једанпут у неколико месеци. Две-три породице су се одселиле у Костолац и Смедерево, 5 — 6 у Суботицу, а десетак у Словенију, где по неколико породица Голубинаца живи сада у Велењу, Храстнику и Марибору.

1.

У привредном погледу село је пре измештања располагало са: 929 ха ораница и башта (највећи део тих површина је поред Дунава), 947 ха ливада, 124 ха пашњака, 78 ха воћњака, 948 је

било неплодног земљишта, а под шумом је 70.024 ha. У воћарству највише је орахових стабала — 20 000 и шљива 13 882, затим јабука 664, крушака 590, дуња 200, кајсија 200, трешања 190, бресака 150. У сточарству највише је оваца 4 388 и говеда 1 367, затим свиња — 606 и коња 95. Најважније зрнасте културе су пшеница и кукуруз, па раж и јечам. Повртарством и виноградарством баве се у мањој мери. Развијено је ливадарство и пчеларство, као и риболов на Дунаву. До педесетих година нашег века било је врло развијено гајење коза; сад само понеко има санску („самску“) козу. Допунско занимање је био рабацилук — превозиње камена на „Каналу“. У мањој мери било је и сезонских одлазака за зарадом — у Бор, Мајданшек итд. Од занатлија, у Селу живе 3 кројача, 2 ковача и 1 столар. Два службеника су запослена у Месној канцеларији, 1 у продавници, 1 у кафани „Турист“ и 1 помоћни службеник у општини. Иако се село налази поред самог дунавског пловног пута, само је један сељак отишао у багеристе.

Док није било „талијанке“, па и „румунке“, дотле на пете-су поред Дунава нису сејали пшеницу, највише због влаге (магла), већ кукуруз. Око 1960. године неколико пољопривредника узело је „талијанку“ на пробу, а 1962. године више их је посејало ову врсту пшенице. Може се рећи да им је принос одличан, јер је један од домаћина са 90 ари добио 2 800 kg (1967), а са 60 ари — 1 800 kg (1968).

Уобичајено је да приликом сејања облаче чисту одећу. Жене жању срповима („жњење“ — „ми жњемо“), а некада су жели и мушкарци. Сада тај посао обављају углавном жене, док мушкарци везују снопове. Како је тих година жито на салашима било кратко, па је њиме било тешко везати, правили су везе од овса везивањем класа на клас. Руковет (оно што се једном руком захвати пре одсецања) називају „по једну руку“, а за откосе кажу „бланке“ и „палози“. Простор који у жетви захвати један или више жетелаца једновремено називају „уја“ или „постата“. Група жетелаца најпре обради 2 — 3 „постате“, па доручкује (а то је најважнији оброк), после ручка се мало одмори и у сутон вечера. Снопове слажу у „крташ“. Старији српови били су уски, нешто друкчијег облика него данашњи, и назубљени.

Вршидба се у прошлости обављала вршалицом на ручни погон. Покретало ју је 6 људи, како данас у шали кажу — „шест магарећих снага“. „Гепару“ са зупцима покретао је пар коња. У селу су 1968. године радиле две вршалице на моторни погон: мала, на којој се жито не тријерише, па мора да се „вија“, а где је ујам био 6%; и дреш, за чију је употребу домаћин плаћао сваку 13. канту пшенице, или 7%.

У Голубиње се најчешће виде 4 струка кукуруза уједно („Патру бобе ен куип“). Кукуруз се на влашком каже „порумб“, пшеница — „гру“, раж — „сакара“, јечам — „ордз“, а овас — „овск“. Клип кукуруза је „корен“, а круне га на „груњачу“.

Уобичајено да се „у страни” жање узбрдо (жена која тај посао обавља — „жњершица”), а косе низбрдо. Срп је „сешјере”, мотика — „сапа”, водир — „ћокуш”, мала секира с дугачком дршком — слична карпатским секирама — „топор”, тестера „фириз”.

Последњих година у риболову стално ради осам Голубинаца. Лове углавном на два места: код Пећке баре, на месту званом Пена, где постављају „бубњеве”, јер је „мека” вода, и на Каналу, где стављају удице и „сетке”. Посао организују тако што једна тројка иде на Канал, друга у Пећку бару, па се смењују на седам или месец дана. Најчешће иду рано ујутру да покупе улов. Један од рибара, понекад и двојица, остају да припреме алат, наоштре удице и подмажу. Задруга у Доњем Милановцу примила је ове рибаре, откупила алат и чамце, она их осигурава, даје потрошни материјал, а и чамце ако затреба. Највише рибе улове у мају и јуну, августу и септембру, али лове и зими ако на реци нема леда. У 1968. години у селу је сезонски радио само један чамцац, махом са старијим људима. Они повремено одлазе у лов, а уловљено предају задрузи по истој цени. Углавном бацају „сетку”.

У селу има и доста појединаца који лове „прегребом” („оди вамо”), као и у Сипском каналу. Један од тих риболоваца оде обично предвече, загази једном ногом у воду и алатком гребе до дна. Познате су рибарске изреке:

„У рибара мокре гаће, за вечеру не зна шта ће.

А у гаће, шаран скаће...”

Рибари збијају шале на свој рачун. Пре поласка у риболов кажу жени: „Жено, идем у рибу, али ти пристави пасуљ”. Многи посећују врачаре да им „враже” — бацају зрно кукуруза.²

Један од рибара ухватио је за време окупације моруну тешку 365 kg, па је само за ајвар узео много новаца. Хватању моруне претходио је добар знак: шаран тежак 5 — 6 kg три пута је

2 Док су у риболову говоре ове речи:

„Кун виљ ла дунтриа,
Деш киц лакату опинш ла апа
Сафиа а тт пјешће бе маре
Как ж то бе маре
Ше греу сафиа кк тјо бу маре
Маро г думње зо
См до думње зо
Нарок км вин
Шмантор а каса
Тоца носта тта кукуриа маре
А приз пјешће баал маре (последње речи изговара жена)

Рибина клетва

Ако можеш да ме ухватиш живога (на влашком риба је мушког рода)

На ватру да ме метнеш
Колико крљушти имам на себи
Толико закрпа да имаш на оделу...

узкакао у рибарев чамац. Два пута га је избацио, а трећи пут није.

Код Беловачког острва лове „пушљачу“ — пуха. Слична је веверици, црвенкасте длаке. Ноћу кашље. У потрази за храном сибе с дрвета, па је хватају „у кладу“ или „у торбу“, тако што на врх ставе храну. Месо пуха користе у исхрани као и месо веверица јер је „слатко“ (она је „најчиста“ јер једе лешнике, орахе, жир). Крзно, међутим, не користе.

Старог пчелара у селу наследио је син, који је „крао занат од оца“. Засада има само још један пањ из којег преноси пчеле у кошнице које су индустријски произведене. Највише сакупљају мешани мед — од липе и багрема.

У Голубињу се још каткада обавља размена добара без употребе новца.³

У току изградње хидроелектране „Бердап“ дошло је до значајних промена. У привредном погледу, сеоске површине под шумом смањене су искрчивањем. У сточарству је дошло до наглог опадања броја стоке — нарочито оваца и говеда, чак и до 40%. Разлоге овако наглог опадању треба тражити првенствено у смањењу испаше током протеклих година, у паду цена стоци и променама у породици, што има за последицу и мањи број чланова у фамилији који би могли да се посвете чувању стоке. У међувремену је, међутим, снажно порасла запосленост у индустрији, грађевинарству, рударству и другим делатностима. Претпоставља се да је, крајем шездесетих година, 300 — 350 Голубинаца било запослено ван пољопривреде. Највећи број (134) запослио се 1966. године у предузећу „Партизански пут“, а 1967. године 50 Голубинаца почело је да ради у „Стигу“. Махом су то били неквалификовани радници, мада је међу њима било и десетара — минера из рудника и каменолома. Затим, на Караташу и у Кладову радило је 35 Голубинаца. Од њих су неки долазили у село сваке суботе (они који су имали моторе), а остали — једанпут месечно. Двадесетак Голубинаца, запослених у предузећу „Каменица“ — у Доњем Милановцу, били су дневни мигранти. Некад сезонски радници у Бору и Мајданпеку, постали су стално запослени. Само у Мајданпеку, на копч бакра, радило је 10 Голубинаца. У рибарском погону милановачке земљорадничке задруге „Слога“ радило је 7 Голубинаца, а у задрузи у селу запослен је само 1 радник (откупљивач). Доста значајно рабацијање — превозење камена на Каналу, у поређењу с другим могућностима зараде, постало је тада мање важно.

У оквиру традиционалне исхране, током лета узимају: доручак, у 8 часова, ручак у 12, а вечеру кад заврше послове за тај дан. За доручак се најчешће спрема: качамак, хлеб, проја, кромпир-паприкаш, пасуљ, сир, пржена јаја. Од јела припремају и бе-

3 Тако је један Голубинац био дужан да одради суседу четири дневнице да би одужио прасе тешко 10 kg, које је од њега узео.

ћар паприкаш који овде називају „држен парадајз“. Уместо за-
пршке, у народној исхрани се уобичава да се, на пример у пасуљ,
стави уситњен сир. Иначе једу и тзв. „јесенски сир“, тј. сир у
млеку, који се добија после „мрчења“ оваца, односно после Ми-
тровдана. За време врелих дана и жетве припрема се на салаши-
ма за „жњершице“ ретка салата од краставаца која подсећа на
хладну чорбу. Справља се на следећи начин: неколико крастава-
ца исече се на колутове, прелије са 2 — 3 литра хладне воде у
коју се дода соли и сирћета. Салата се, уз месо и мамаљигу, једе
кашиком. Као освежавајући напитаk употребљава се и „дзара“,
тј. течност која остане кад се млеко измүти у „бадњаци“ „мүти-
цетом“ и из млека извади „масло“.

За зиму припремају киселу паприку, затим насечене купус-
не главице у чабар, купус „резанац“ (у тегле), сиров тј. зелени
парадајз у чабар. „Туршијом“ називају сиров парадајз, целе па-
прике, главице купуса и целер кад се остави у чабар. У зимницу се
убраја и ајвар, пекмези, али и то све ребе (најчешће од јесењих
шљива), затим слатка — од шљива, грожђа, јабука, кајсија, док
од ораха не припремају ову послатицу. Орахе оставе у љусци, али
их не користе за славско жито јер се у жито, по обичају, не став-
љају ораси. Свиње се најчешће кољу око Божића, тј. у децембру
и почетком јануара.

Мада у Селу има и неколико већих и бољих кућа, може се
тврдити да је основни тип куће ниска брвнара (облепљена бла-
том), с ниским кровом на 4 воде, с „ћиндом“ на широј страни
куће; троделна је јер се у највише случајева с ћинде улази у
„кућу“ у којој је ватра а са стране су собе.⁴ Велики број кућа у

4 Описаћемо неке старије куће у селу. 1) Баба—Настина кућа: кров од
4 пада, ћерамида, дводелна, прозори мали — на њима решетке, без
капака, димњак масиван — срушен, трем ширине 1,3 m, мали подзид,
подрума нема, димензије 6×6,4 m (шир.); 2) Кућа Михајла Д. Павло-
вића: на 4 пада, ћерамида, делимично срушена, подзид мали, подрума
нема, ширина трема 1,25 m, димензије 7,4×5,25 m; 3) Швабичина кућа,
дводелна, кров на 4 пада, има подрум, димњак, на равном земљишту,
ширина трема 1,3 m, димензије куће 6,7×4,8 m. 4. Кућа поред школе:
кров на 4 пада, покривен ћерамидом, прозори мали — без капака, по-
друма нема, дводелна, ширина трема 0,85 m, димензије 6,05×4,9 m; 5)
велика кућа, бр. 121, у главној улици: кров на 4 пада, ћерамида, под-
зид, подрум, вишеделна, у дозиданом делу већи прозори, ширина трема
2,2 m, у трему — дрвени кревет („пат а фар“), димензије 10+7 (дужина)
×6 m (ширина); 6) кућа Љубомира (Новаковића): на 4 пада, ћерами-
да, дводелна, 3 прозора с кашцима, димњак срушен, подрума нема, ши-
рина трема 1,25 m, димензије 6,4×5,4 m; 7) кућа Даринке Бубрине —
Борђевић: 4 пада, ћерамида, 4 одељења, димњака нема, „накит“ — пи-
роћански, трем ширине 1,56 m, димензије 9,7×7,4 m, патул у дворишту;
8) кућа Владе Борђевића, код баба-Настине: кров на 4 пада, ћерамида,
димњак, подрум, подзид, ширина трема 1,45 m, димензије 6,6×5,7 m;
9) кућа бр. 168 (баба-Марина, Горња страна): кров на 4 пада, ћера-
мида-нема подзида, нема подрума, 2 прозора с кашцима, ширина трема
1,3 m димензије 5,5×5 m; 10) кућа бр. 176 (деда-Босиока): на 4 пада,

Селу није пред пресељење на нову локацију имао сталне станаре.⁵ Тако на пример, у суседству стално настањеног казивача, који у ограбеном дворишту има и стару кућу и спратни кош за кукуруз, три куће су биле празне: један од власника стално је живео у Малом Голубињу, други на салашу код Штрпца, а трећи је имао имање у потесу Пољанчине одакле је само понекад силазио у Село. За та и таква лица Село је забавни центар (игранке у селу, припреме за одлазак на вапшар у Доњи Милановац) - административно средиште (општина донедавно у Доњем Милановцу, окружни суд у Неготину, после рата месна канцеларија у Селу), привредно средиште (куповало се углавном у Доњем Милановцу, јер је продавница у Селу новијег датума, а затим и износили производи на продају). Од кућа у Селу најкарактеристичније а и најстарије су оне с покривеним тремовима („ћиндама“) с већим бројем отвора — на пример пет — а често и креветом изнад подрумског улаза („пат а фар“). Од 1956 — 1960. године изграђено је у Селу неколико кућа које су међусобно сличне, од тврдог су материјала, имају спрат и подрум, округле стубове и бојене фасаде, најчешће сиве боје с различитим украсима — на пример пауновима.

Само понека кућа у Селу има кош за кукуруз. Већина, пак, има свињац, кокошињац, клозет. Чест привредни објект је „пуншница“, купастог облика, са уским прозорима са стране и кратким чунком на врху. Како многе куће немају уза се и привредних зграда, то ни дворишта често нису ограбена. Понегде је стављена ограда око баштице уз кућу.

У селу постоји још знатан број кућа са огњиштем уз преградни зид, често у углу. На огњишту је црепуља, сач и др. Од посуђа, до пре 50 година, били су у употреби дрвени тањири — „паница“. Иначе нема куће без неколико украсних, везених тзв. „кухињских“ крпа — „куварица“. Мотиви на њима су најчешће

ћерамида, подзид, подрум, 2 прозора без капака, димњака нема, ширина грема 1,25 m, патул у дворишту.

Кућа под редним бројем 1 (баба-Настина) није уопште преправљана нити је граба „претресана“. Градио је њен чукундед, пре 150 — 170 година (деда је служио војску за време владе краља Милана, а отац — за владе Александра Обреновића).

5. Од 125 кућа у Селу, колико их је било шездесетих година, од другог светског рата изграђено је 41 кућа. Од тога броја, куће је подигло 10 сељака који су пре тога живели у туђим кућама у Селу, а тројица — пошто су се оделили од оца или брата; само једну кућу подигао је прилет досељеник, а једну сељак који претходно продао своју па сазидао другу. Међутим, највећи број кућа у селу (26) подигли су становници салаша и то: Вртопа — 10, Малог Голубиња — 6, Штрпца и Главице по 5. Анализа показује да су сељаци настањени на делу од Села ка Поречком мосту имали и куће у Селу. Тако је од укупно 11 тамо настањених, 7 имала куће и у Селу, а од тога броја један је чак имао и 2 куће у Селу. Од наведених 11 сељака, тројица су имала и салаше на Косишту, док их остали нису имали.

паун и пауница. На вашарима их продају мајстори за штампање на текстилу из Уровице, Мајданпека и Зрењанина.⁶

Куће на салашима обично немају ћинду на дужој страни зграде. Уместо ње, подигнут је истурени балкон, величине на пример 3×2 m. Куће на салашима најчешће су троделне, олепљене брвнаре, у већини покривене препом. У средњој просторији, у коју се улази с балкона, налази се огњиште, и то у углу, уз преградни зид до собе. На том преградном зиду је и прозор да светло са огњишта осветли и собу. С друге стране, дим из штедњака у соби одводи се на огњиште. Мали отвор поред огњишта назива се „кушћубар“, а уз њега су „долап“, „маса“ и „софре“. Уз прозор на преградном зиду до собе је „амбар“ а на супротном — „чивилук“. Поред чивилука су мердевине — „стуба“ које воде на таван. Изнад огњишта је „кош“ за одвођење дима. У кухињи су још: лопар на огњишту („фуноу“), вериге („дзалар“), бакрач („калдаре“), мотка, ожег („ватрај“), гвоздени вршник — („цст“), препуља („чериња“) велика каша-

6 Текстови:

„Наша деца, наша радост,
Нека знају шта је младост

„Ко се мије динар да, само свекар не
Јер се свекар потрошио док је мене испросио“.

„Ил' ми драги пиши, ил'немој никада доћи
Тешко ми те је чекати у овој пустој ноћи“.

(забележено у кућама)

„Кад ручак скувам боље
Муж је добре воље“.

„Кад се новац даје
Више љубав траје“.

„За свакога мужа срећа је та
Кад жена добро кухати зна“

„Два јелена, два кошута
Доћи драга љубићу те“.

„Кухарице добро кухај
Али ипак новце чувај“.

„Где се добро јела спрема
Тамо мужу места нема“.

„Тебе, брацо, места нема
Гди ти жена добар ручак спрема“.

(Уровица, код Неготина)

„Слатко спавај“ (два анђела, наспрамно, додирују се главама)
„Како је љубав слатка“ (два голуба)

„Два јелена, две кошуте
Доћи драга љубићу те“ (два јелена)
(Зрењанин)

„Наша деца, наша радост
Нека знају шта је младост“ (двоје деце)

„Где се добро јело спрема
Тамо мужу места нема“ (Он и она)

„Добра деца, добра храна,
То вам кува вредна мама“ (Мајка и двоје деце)

„Кад смо био млаћан ловац ја,
Дјевојка ме једна вољела“ (ловац на коњу, девојка,
два ловачка пса)
(Мајданпек)

ка за вађење жита — („ћоб“), обрамица архаичног облика („кобилка“), а на вратима — дрвена кључаоница с гвозденим кључем, коју овде називају „лоповски кључ“. У соби је ниски зидани штедњак, 2 растављена кревета („паг“), сто и столице под прозором. У другој соби, која служи као остава и у којој је земљани под, налазе се следећи предмети: „разбој“, „чекрк“ за премотавање пређе, вретено на дрвеном постољу — „дарак“, „сноваљка“, велики амбар за пшеницу, мотка за вешање предмета, дрвени чивилуци, клупа, шупљине (шупљи паљеви), „ћбр“ за премине до 100 l, „кад“ и „пучин“ — земљани судови: најзад „бадњиц“ са мутицетом — за „вађење“ масла, „пругла“ лучног облика за сечење мамаљиге. На дрвеним подовима је и „птула“ — поњава.

Поред кућа на салашима је и колац с хоризонталном даском — „комарник“ за сушење сира.

На утоку Голубињске реке, у близини Села било је 9 воденица, и то 5 на левој обали (2+1+1+1) и 4 на десној узводно од њих (2+2). У току летњих месеци воде углавном није било. Осим оне најближе мосту, остале воденице млеле су с пролећа па до Спасовдана. Од четири с десне стране једна је млела током целе године („имала је дугачак скок“). Све воденице су „кашикар“, тј. положеног точка.

У Селу је постојао велики, у земљи укопани трап — „хладник“, „леденица“ за лед у који су зими остављали дунавске санте. Хладник је имао кровну конструкцију покривену сламом.

Алатке за обраду вуне су дрвене. Једна од њих је „ркшипор“ — мотовило за намотавање вуне, од рачвастог дрвета, крстастог облика. Бојење природним бојама још увек је заступљено; кором од јасена, на пример, боји се вуна у црно.

Мушка народна ношња до првог светског рата изгледала је овако: опанци од свињске коже, врпце од козје коже, „капа“, тј. шубара од јагњеће нештављене коже; лети сламни шешир, одело сукнено, тамно, чакшире, „прслук“, капут. Мушка ношња је пре 50 година израђивана претежно од белог сукна („шјориш“), а и сада је делимично таква у Голом Брду. Део старије мушке ношње су „клашње“, од мрког, али и белог сукна, са прорезама са стране и набором („пецајка“) спреда. Такве чакшире, према причању казивача, носи и данас један човек на голубинском салашу Главица.

Ако игранка у селу траје два дана, онда девојке једнога дана обуку народну, а другог — градску ношњу. Претходно се о томе договарају.

2.

Прегледом матичних књига венчаних за период 1957 — 1970. откривају се многе занимљиве појединости.

Малолетничких бракова било је у већем броју (1962, 1965), и то не само оних у којима млада за 1 — 2 месеца треба да поста-

не пунолетна већ и таквих у које млада ступа у 15. или 16. години живота.

До почетка шездесетих година младенци су били углавном истих година, с тим што је младић обично био годину — две дана старији од девојке. Од 1963. године, а нарочито 1966. и 1967. дошло је до корених промена. Од тада је највећи број младића по 7 па и 10 година старији од девојке с којом треба да ступи у брак. Запажено је, међутим, да су то претежно запослена лица (радници) и имућнији земљорадници, па се стекао утисак да су девојке пре свега заинтересоване за припаднике тог социјалног слоја, макар они били и доста старији. Случајеви да је девојка 3 — 5 година старија од момка били су много рећи (нпр. 1963. године).

За младиће из Голубиња се и даље највише удају девојке из Мироча, затим из Мосне, Тополнице, Уровице, Текије, Реке, Петровог Села. И момци који се „прижене“ у Голубиње углавном су били из истих насеља.

Традиција да се грађански бракови у селу не склапају у време божићног поста прекршена је и 1964. године да би се наставила и наредне две године.

У селу постоје брачни парови који су пре ступања у брак били врло близак род (мајка и син, брат и сестра — у Укопаној Главици), па старији људи мисле да „зато и нема кише“.

Памте се случајеви снахачества за време Турака и касније бугарске окупације. У селу је неки П. живео са снахом док му је син био у другом светском рату, па у заробљеништву. Снаха се после удала за другог човека.

У забављању девојке и момка о празницима разликовао се „стрнцу мик“ — када девојка дозвољава да је момак „дира“ до појаса, и „стрнцу маре“ када . . . иду и даље. Иначе, девојке слобондог понашања називају „фрајлама“.

Само свадбено весеље почиње суботом увече, у момковој кући, а сутрадан се иде девојчином дому, где је на врџици везана тиква коју неко од сватова треба да погоди пушком или каменом. Тек потом пуштају свате девојци. Босиоком који умаче у липову ведрицу с водом, млада шкропи сватове. У младиној се кући „доручкује“, док музика свира, а затим се иде до месне канцеларије, где се брак званично закључује. У току последњих петнаестак година скоро нико није ишао у цркву у Милановац.

Домазетство постоји („бињере ин каса“). Ако зет који је дошао у кућу има и своју земљу, онда се, осим женине славе, празнује и мужевљева слава (преслава); ако уопште нема имања, тада славе само женину славу. Слава се, дакле, одржава због имања.

Да би се обезбедио пород, чине се разне магичне радње, али посећују и бабе-врачаре. Тако је нека Косара из села ишла баба-Велики у Доњи Милановац, где ју је ова трљала тако да је

Косара после родила двоје деце. С друге стране, чине се и многе радње да би се спречило зачеће или побацио плод.⁷

Дете коме се не зна отац зову „копилче“. У селу их има више, али их због тога не задиркују. Ако се мајка касније уда за другога, а не за оца, онда „копилче носи славу земљишта које обрађује“.

Из матичне књиге рођених од 1957 — 1970. запажа се да је 1963, а нарочито 1966. и 1967. године био чест случај тзв. „признавања очинства“ приликом уписа, али да то не повлачи за собом и регистровање супружника односно „прављење свадбе“, тако да ти бракови продужују да егзистирају као „дивљи“. Било је, међутим, случајева (1963. и 1964) да се очинство призна и после 3 године од рођења детета, а у току последње две године више је примера да се приликом рођења и уписа детета у матичне књиге обави и венчање родитеља.

Смртност новорођене деце нижа је него пре рата и у првим послератним годинама, па ипак у Голубињу, у првим данима и месецима живота, умире свако десето новорођенче.

У погребним обичајима карактеристично је да место за раку бира девојка, која је претходно премерила мртваца шипковим штапићем. Кад изабере место, она тим истим штапићем преноси мере на земљу и прва почиње да копа раку. Уз мртваца обавезно неко бди (да се не би повампирео!). Млађе особе, умрле у Селу носе на рукама до гробља, а старије и оне чије су куће удаљеније возе на воловским колима.⁸ Жене окаде мртваца на

7 Против зачећа је трава „налба“ коју жена метне у себе; жене, затим пију неку гљиву да би спречиле менструацију, што има разне штетне последице. Побачај се изазива на разне начине: „сас иглу од чарапе се пробуши материца“; особи која је у другом стању нека „вична“ жена „набије прст“, а другом руком је бије по малом стомаку; или кад је већ у 3—4 месеца трудноће набије се сама на кацу од купуса. Да пијење гљиве може да има штетне последице наводе пример жене која је то чинила седам дана (а имала је само једно дете). Од тога „лека“ се надула, добила флеке и после две године умрла.

8 Умрла је старица. Погреб је био сутрадан. Бели сандук, постављен плехом, возе на воловским колима у која су упрегнуте краве. Повремено застајкују. Ђерка, која сада живи у Д. Милановцу, запева:

„Јао мамо, мамо
Дошла си код Марије“ (сестре која је давно умрла)
„Јао мамо, мамо
Јао боже, боже...“

Над раком је сандук отворен. Чланови породице изљубили су мртву старицу. Пре него што су спустили сандук, ђерка се спустила у раку и подигнутом кецељом „окадила“ хошкове, три пута. Приликом копања изваћене су кости неког од умрлих рођака. Те кости ставили су у мараму умрле старице, по коју се неко вратио кући. У гробу је било доста „мртвачких мува“ (на тај начин се често открије злочин!). Крст је прављен у селу, обојен зелено; на њему је полукруг од цвећа и фротирски пешкир. У сандук, уз главу, старици је стављано огледало — с десне стране, а некс и шибица — с леве. Не постоји обичај да се умрли купа, уколико није рањен и окрвављен. Старица је у новим опанцима.

сваком раскршћу. У кућама поред којих погреб пролази излива се вода из свих судова. Сандук отварају на гробљу, умрлог преливају вином, а затим сви перу руке из једне тестије. Руке перу и поред осталих вода на које наилазе у повратку. Гробље је једно за Село и све салаше и само у ретким случајевима (невреме и сл.), некога сахране на удаљеном салашу.

Оркестар свира и старима и младима на сахрани, уколико га рођаци позову. Међутим, чешће то чини младима, јер је туга већа. Ако умре девојка или момак, на погребу се носи „барјак“ од белог платна (1×1 m). На сахрани момка барјак је носила девојка и девојке су ишле две по две. Крст носи онај ко га је направио. Жене доносе цвеће. Цвеће се даје за душу својима а девојчице га плету у венце. Младићима се чело главе посади шљивово дрво, и то неизоставно. То дрво се назива „см влкуи“. Дрво носи неко од пријатеља, мушкарцу мушки, а девојци женско. Кољиво се не припрема. Носе вино, пиво (сандук). Недавно је оркестар из Мироча свирао на погребу умрлог из врло удаљеног салаша. Свирали су готово 4 часа колико је погребна поворка ишла. Догађа се да кад закопају умрлог засвирају „Стару Влајну“. После сахране иде се обично у кућу из које је покојник, на вечеру („пецер“). Мртвачки сандук назива се „ракла“, рака — „гропа“, хумка — „помнта“, а крст — „крушје“. За посао који обавља жена што сиђе у гроб кажу „Мту ре гропа к опрегу“.

Анализом матичне књиге умрлих долази се до закључка да је релативно велика смртност деце до 2 године старости.

Године 1957. умрло је 2 (од укупно 17), 1958—3 (18), 1959 — 5 (26), 1960 — 2 (14) 1961 — 7 (23) и 1962 — 1 (13). Запажа се да овде умире више млађих људи и жена него, на пример, у Сипу. Смрћу старијих особа нестају имена као: Ромањица, Георгина, Петрија, Калина, Султа, Јона, Јелена — женска и Паун, Јон, Николаја, Завиша у Бурђица — мушка имена.

После смрти, напомињу, следеју четири помане: две посне и две „блажне“. Код човек умире, жене бају да се не повампире — да не буде „морој“. „Морој“ може да постане и онај ко умире „изједанпут“, тј. напрасно, нагло, на пример од срчане мане, онај кога убију, ко се удави („кога убију с пушку, мот-

Кад се сандук положи у раку, сипају земљу са стране, али не и на поклопац. После тога ставе две попречне греде на око пола метра изнад поклопаца и преко њих дрвени патос, по томе сипају земљу („Да може да изађе“). Прут којим је мерен сандук (мера) и боца вина, пошто је претходно разбију, бацају се у гроб. Сва ископана земља треба да се стави на гроб, како умрла не би морала да се диже да је сакупља. Читав обред одвија се без свештеника. Кад је хумка направљена, ставља се око 40 свећа, које се запале. При крају, породица поклања лицима ангажованим око сахране — „Да се види... од њене стране“ — пешкир, мараму марамицу. Сви учесници погребна перу руке; грнета с ватром се разбијају, а такође и боца за воду („Да се разбије зло“).

ку“). Изузетно је тврђење да се млад човек најчешће повампире, „јак је“. Морој се јавља у различитим видовима, на пример као куче, и то црно с белим пегама — како силази с дудовог дрвета.

Неко из породице умрлог (унука, праунука), почевши од првог дана после смрти па до 6 седмица, носи свим рођачким кућама три пута дневно по канту воде. У сваку канту наспе најпре 3 „чаше“ (тиква, црпка), а потом пусти да се канта напуни. То је „премеравање“ воде. Овом разношењу претходи одлазак реком узводно где разастру платно, на платно конач са 6 чворова, „чашу“, тамјан и почну да изливају воду. После 6 седмица одлазе на исто место, захвате воду, у њу спуште конач и нагло га раздреше.

Традиционални друштвени живот становника Голубиња веома је жив и разноврстан. Голубинци одлазе на вашар у Доњи Миловац (Видовдан), на заветину у Мироч (Петровдан) и у друга места.

Народно стваралаштво Голубинаца веома је разноврсно — од усменог до музичког, од лирских песама до прича о суђењима. Позната је рибарска песма: „Кун виљ ла лунтриа...“, и рибарска клетва: „Ако можеш да ме ухватиш...“, жетелачка: „Фрундаз вјарђе ће стурој...“, љубавна: „Дова фјаће, спала лна...“ Карактеристичне за овај крај су дечје разбрајалице: „Елим, белим, бембелија...“, „Еника, беника, кликер де...“, „Ени, мени, дуду мени...“, „Једнич, двичи тричи...“ и „Ој рибице, кесебице...“. У репертоару народних игара и песама најзаступљеније су следеће игре и песме: „Стара Влајна“, „Бе дој“, „Брв“ и „Рикало“.

Загонетки — „гићки“ највише је о разним предметима из домаћинства (секира, коса, чанак, кашика, игла, сат, кола), о животињама (певац, пуж), плодовима (лешник, орах, бели лук) и небеским телима (Месец).

Од прича о суђењима — „урсојкама“ највише је с мотивом родитељске љубави. У причама о немуштом језику износе се предности и тешкоће човека који је то својство добио спасавши змију. Према причама, вампир — морој лута све док му не спале одећу или баце опанке у Дунав, тј. до 40 дана после смрти. „Мума падури“ и „Мјазда н опшлуи“ јављају се пред поноћ, иду као пласт — „купац“ сена или ваљак, притискају и гњече човека. Дунавски ђаволи, међу којима је највећи Тома, захтевају за своје услуге жртву од баба — врачара.

Све до пре неколико година, у селу су се доста често организовале „седенке“ (посела, прела), на којима су жене преле, а мушкарци су некад увртали врпце од козје длаке („цапра“ — коза). На седенки се говоре песме и задају „гићке“ (загонетке). Једна од песама која се певала на прелу је и:

„Фрундаз вјарђе ће стурој (Лист је од „бели лука“)

Ка мај бун мјарџ ла друм бајат (Је ли боље да момак иде на друм).

Од лирских песама забележио сам следеће: Грличича грче, Славуј-птица, Дуће ла порш сјеће плш, као и:

„Дова фјаће спала лна (Две девојке перу вуну)
Адој бајац цн бе мна (А два момка их држе за руке)
Оки његри ка његина (Очи црне као куклољ)
Да гура дулшје ка смокиња (Уста слатка као смоква)

Или:

„Двадесет сати удара,
Тамница се отвара.
У тамници никог нема
Само један попа дрема
Ајде попо напоље,
Да видимо како је.
Како наша снаша љуби кочијаша.
Кочијаш се поноси,
Неће капу да носи.
Ја му купи(х) шубару,
Он је баци у бару.
Ја му купи(х) огледало,
Он ми каже: „Марш, будало...“

Знају и српске и влашке песме, а за српске се може рећи да су већином научене у школи.

Као што сам поменуо, на „седенкама“ се највише казују „гићке“. Кад се „гићка“ каже, упитани мора да постави питање: Што је то? — после чега добије одговор.⁹

- 9 Гурава кобила цело поље побила. (коса)
У гору лаје, без мозга. (секира)
Четири четирке и две бобирке и један ћилимбок. Четири точка — кола, краве, један човек (ћилимбок=човек)
Четири брата путују и дан и ноћ и никад се не стижу. (кола)
Четири брата у једну кошуљу живе. (орак)
Мало грненце, слатко варенце. (лешник)
Чукун-деда по комину гледа. (донац кува у ватриште)
Натоварено магаре уће у воденицу, само реп остане.
(кашика с храном стављена у уста)
Трћи по путићу, па више иса-са иса-са, ал'сам леп ја. (певац)
На глави као тестера, а на леба као диња, а на реп као срп. (певац)
Пуна штала од коњи бели.
Девет брата у једну кошуљу. (бели лук)
Бела њива, црно семе, мудра глава сеје. (књига)
Старије жене имају обичај да кажу: „Ако сам стара, неће ме нико кува“.
За воденицу кажу — „Муара какаурда“
Из анкете међу ученицима основне школе наводим ове „гићке“:
— Ја сам сунчев брат, ал' у самоћу
Мој брат сија дању, а ја само ноћу. (Месец)
— Малено, црно, зове се: Јој. (трн)
— Пет врране око јаме се врте, а ниједна у јаму не падне.
(„игле на плетену чарапу“)
— Ноћу људи одмор траже и он онда ради чак. И кад год му газда каже, ради увек тика-так. (сат)

Од прича најбројније су оне о суђеницама, немуштом језику, о мороју и другим невидљивим бићима, као што су „мјаз-да н опцулуи“, мума-падурџи, дунавски баво и др.

У анкети, ученици су испричали ове кратке приче: „Штурак и мрав“, о лисици и рибама и једну причу о животу људи овога краја у прошлости.

Дечје разбрајалице у Голубињу сличније су онима у деце осталих крајева Србије, неголи српским. Забележио сам и много разбрајалица, од којих наводом неке, као:

Елим, белим, бембелија
Саша, гута, талајлија
Окма, докма, зелена јабука — тумбас.

Еника, беника, кликер де
Еца, веца, граф груф
Елим, белим буф...

Енци, менци на каменци,
Троја врата заперчата
Ем, пем, хороупе
Излижеш... д...¹⁰

А од деце у анкети:
Еника, беника, кликер де,
Абеш, шабеш, домин гле
Еца, веца, граф, груф
Елим, белим буф.

— Ко језика много прича, а нема ни грла ни језика? (књига)
— Од смеха се свако тресе, пита дал'ћу стићи скоро,
Своју кућу нек', понесе ко мисли да идем споро. (пуж)

10 Остале разбрајалице су из ученичких одговора у анкети:

Иде маца око тебе,
Пази да те не огребе.
Чувај мишу реп,
Немој бити слеп.
Ако будеш слеп,
Отпашиће ти реп

Ени, мени, дуду мени
Каран фила, муста фила
Бар, мар, ката пис

Екице, бскице, банда свира
..... па га пита шта му фали,
Њему фали прстић мали

Једничџи, двичџи, тричџи
Паве, шаве
Додин, дрвен, дрскавац

Иде миш пополице,
Носи тикву на гузицу.
Миш прде, тиква пуће
Теби разби нос

Ен, ден, дину
Сава рака тину
Сава рака тика така
Бије баје буф.

Два се петла побише
На Ивино огњиште.
Један вели: „Иш!“
Други вели: „Да жмуриш“.

Ен, ден доре, дубоко је море
Најдубља је Митровица
Где се кисџи киселица.

Киселица кисџи,
ти за мене више ниси.

Ој, рибице, кесебице
Бежи јадна од удице
Удица је врло оштра
Заденеће тебе у грло
Јао, јао, куку, леле.

Оде бела риба мала
Држи да је шала,
И са мрежом около се врза.
Па с удицом Анка трза

На игранци често девојке поведу коло. После, играју мало сами мушкарци, а затим жене или девојке почну да се хватају са леве стране од момка или мужа. Оркестар се састојао од 2 трубе, 1 кларинета, 1 саксофона и 1 бубња с тасовима. Највише свирају кола: четворку, двојку, у шест, али и понеку од влашких песама. Иначе, у Голубињу постоје 3 „партије“ музике. Како све три углавном слабо свирају, ретко их позивају и мештани, а још ређе неко из суседних насеља.

Репертоар оркестра био је половином шездесетих година доста измењен у односу на традиционално свирање, вероватно и због присуства већег броја лица са стране и бројних поруџбина баш мелодија које нису типичне за овај крај.¹¹

Девојке и жене биле су обучене у градску одећу осим две девојке са салаша које о промени можда нису биле обавештене. Међутим, године 1962. све су биле у народној ношњи.

Кад после смрти неког од блиских рођака ожалосћени желе поново да играју, онда „пусте коло“. Шест месеци после смрти блиског рођака, кад је игранка у селу, плате неком од добрих играча и оркестру да поведе коло (нпр. Драгољуб Рајковић после смрти оца или после смрти ујака). Кад се већина играча ухвати у коло, онда неко дете баци завежљај с новцем да он згази и на тај начин „пусти коло“.

Из друштвеног живота занимљиво је још и разговарање (у ствари довикивање) са рођацима који живе у селу Плавишевици, на супротној страни Дунава, у Румунији. Пошто се претходно договоре о дану и часу разговора, рођаци изађу на одређено место на обали и довикују се преко реке. „Разговор“ који потраје један до два часа прекида се повремено због проласка бродова и шлепова.

3.

Ветар који дува с румунске стране називају „горњак“, а с Мироча — „кошава“. Кад престану ветрови, почињу кише. Дању време одређују према Сунцу, а ноћу према звезди коју зову

11 На репертоару су им биле следеће мелодије:

- „Ајд' д'идемо, Јано“
- „Ајд' д'идемо, рано“,
- „Бе дој“ — румунска мелодија (двојка)
- „Јел'ти жао што се растајемо“
- „Стара Влајна“ (четворка)
- „Брв“ — румунска игра, „данац“ (све напред)
- „Чобаница чува козе“
- „Циганка сам вреле крви“
- „Ракино коло“ (Раке Костића)
- Мелодија „Рикало“ (не игра се)
- „Тараба“ — влашко коло некад играно уз гајде — „Бе питару“ (четворка)
- „Марш на Дјину“
- Коло у шест корака (два пута)

„квочка“. Постоје гатања о годишњим добима. Ако је „кориково дрво“ (кисељка) пуно рода — очекује се да ће зима бити јака.

За случај дуготрајне суше, постоји „проверено“ веровање. Потребно је ухватити 3 црна скакавца, везати сваког са по 3 длаке ишчупане из главе (3×3) и киша ће ускоро пасти (голубињска снаха, Немица, родом из Панчева). У самом селу више верују („мада се не испуњава“) да треба убити смука и бацити га у Дунав, што доноси кишу. Лета 1968. по селу су ишле до доле. Старија жена је узела грумен земље, по који је пошла с девојчицом. Девојчица није смела да проговори ниједну реч све док нису дошле до Дунава у који је жена бацила грумен земље.

Виле „иду“ по небу и певају, „иду“ по Мироч-планини и певају. Певају ноћу, а њихову песму нико не може да разуме.

У селу постоји баба која зна нарочите бајалице.

Девојачка гатања обављају се уочи Нове године, и то на више начина: са 2 зрна жита на штедњаку, с тањирима на које се стави чешаљ, огледало, угљен и др. Гата се такође и на Бурђевдан, када се узме „колак“ с рупом кроз који су помузене овце. У њему је сламка, пара, кукурруз, угљен, „шибар“ (прутић од букве или храста — горуна). Девојка која извуче пару, удаће се за службеника; она којој припадне „шибар“, чуваће овце и козе.

Неверног мужа жена може и да „веже“.¹²

У селу има адвентиста од пре другог светског рата, а има их и у Мосни. О њима се често причају „абдерићанске приче“. Иако их сахрањују у сеоском гробљу, истичу да се они укопавају лицем окренути земљи и без свеће. Једу кокошје и овчје месо, а свињско не. Не пију. Не иду „у куп народа“, не играју, не славе. Нико од казивача не би дао своје дете за „нововерца“. Суботом ни воду не дају из куће.

У селу се углавном говори српски, мада део становника у насељу зна влашки. У кућама у којима је призет Влах, његова жена, с обзиром на то што су у српској средини, не говори влашки. Па ипак, у српском језику је знатан број влашких речи,¹³ а запажају се и дијалекатска одступања. Једна од одли-

12 Кад жена жели да „веже“ мужа, да не би посећивао друге жене, онда за време полног односа веже на његовим леђима 9 чворова од куделе (узме онај конач којим су штројили бикове — „што од бикова праве волоче“). После сношаја, обрише се тим канапом, стави катанац на његове крајеве и то закопа („кад се то развеже онда ће и муж отићи код друге жене“.)

13 За хрст кажу — „горун“, за тролисну траву, сличну детелини — „трифој“, за сено — „фн“, сламу — „пае“, траву — „јарба“, за столицу, столицу — „скамну“, ливаду — „појана“, угар — „огор“, бразда — „бразда“, разор — „разор“, склад — „складу“, оре њиву — „аре локу“. Разлике између овдашњег влашког и румунског језика су знатне. Овде се за малу воду каже „мик а апа“, а у Румунији „скулнда апа“.

ка је да већина, и старији и млађи, недовољно разликује „ч“ и „ћ“, нпр. „кећига“, али „куча“). Уместо заменичких облика „тих“ и „ових“, у селу се говори „тија“ и „овија“. Каже се „мама си“ (његова мајка), „сас та управник“ (с тим управником). Карактеристичан је и суперлатив од „много“ — „најмного“; одречна речца „неје“ уместо „није“. Дедин отац је „парадеда“. Чини се да имају специјалну артикулацију; говоре гласно и експлозивно.

Именице „час(т)“, со, зрно, сено, око по правилу су мушког рода: тај час' тај со, тај сено. „Он (око) био је оперисан“. „Леп је зрно“. Множински облик од именице звоно је „звонета“. За трута кажу „трнтор“. Често се чује трајни глаголски облик место тренутног: „Да мећеш крс“! а не „Да метнеш крст“! „Нема да купује кило со“ уместо „Нема да купи кило соли“. Кажу: „Сад будеш близо“!, а не „Сад ћеш бити близу“. Удвајају заменице: „Кој' ће ве носи вама?“, „Ко ће да вас носи?“ „Снимајте нама“, тј. „Снимајте нас! Често се каже: „Сам пошао“, а не „Пошао сам“. Каже се: „За што је ово моје родно село“, а не „Зато што је ово моје родно село“. Уобичајено је да се каже: „Паде под пензију“, тј. пензионисао се. Има још примера удвајања заменица: „Мени ми треба“, „Да ти дам тебе . . .“, „Мене неће да ме чујете . . .“.

Прилог „код“ у облику: „Каже код моју мајку . . .“ „Ја кажем код овога човека . . .“. Кажем код Драгољуба“ (Кажем Драгољубу), „Дај код мене!“ (Дај мени!); а истовремено говоре: с Драгицу, са Драгољуба итд. Реченицу често почињу енклитичким обликом „ће“: „Ће доћем неки пут да је слушам . . .“ Кажу: „кратити дрва“, тј цепати; „Зна да удри“ односно да удари, „сам је скачео у чамац . . .“, „отеће“ уместо утече. За одело кажу „дреје“, за исток „гроновање“, за запад „заћовање“. Рђав је знак, предсказује рат, кад „светлећа мотка иде од гроновање до заћовање“; „жиу (в)“, „Жиу(в)ка“, „цеу(в)ка“, „трошим“ — дробим, зубима, „несам“ (нисам), „Катин прасе“ („пуршјел“ влашки) је мушког рода.

Сличне говорне облике садрже и забележени примери народног стваралаштва.

Résumé

GOLUBINJE DANS LA RÉGION DE POREČ

par

Dušan Drljača

Golubinje est situé sur la rive du Danube, en aval de l'embouchure de la rivière de Porečka reka. Golubinje se compose du „village” au sens propre du terme et de 4 groupes de fermes. Les habitants du village sont des Serbes et la langueserbo-croate y est prédominante. Les Valaques parmi la population serbe sont seulement ces nouveaux récents des villages voisins dans l'arrière-pays et ils parlent encore la langue valaque. En 1961 presque la moitié de toutes les maisons au „village” étaient inhabitées et leurs propriétaires vivaient dans les fermes. Lorsque la construction du barrage et commencé, une vingtaine de familles „descendirent” au village et autant en cherchèrent la résidence dans quelques autres localités.

Quant à la distribution des surfaces agricoles, Golubinje avait un nombre égal d'hectares sous les champs labourables et sous les jardins et des superficies identiques étaient sous les prairies et le sol infertile. Ils possédaient, en outre, assez de forêts. A côté de l'agriculture, ils transportaient également les pierres pour la régularisation de la voie navigable et pratiquaient aussi la pêche dans le Danube. Au cours de la construction de la centrale hydroélectrique „Đerdap” il se produisit d'importants changements dans l'économie de Golubinje: le nombre de ses habitants travaillant dans l'industrie s'accrût, et tout particulièrement dans la construction des routes. Bien qu'au village il y ait plusieurs maisons de dimensions assez importantes et de meilleure qualité, le type fondamental de la maison de Golubinje est la maison basse, construite de troncs d'arbre avec le porche caractéristique, dit „ćinda”. Les maisons au „village” n'ont pour la plupart aucune dépendance. Pourtant, les maisons de ferme sont souvent à deux étages, sans „ćinda” et elles sont entourées de greniers et d'étables. T l'embouchure de la Golubinjska reka il y avait 9 moulins à eau.

Au village il y avait des mariages entre les mineurs. Les époux étaient d'âge identique ou à peu près. Cependant, dans les années soixante il s'y produit un changement, à savoir: les jeunes filles se marient avec les garçons considérablement plus âgés qu'elles et qui ont, en règle général, un emploi régulier. Il y a des cas où le mari vit sur les bien de sa femme. La mortalité infantile est assez considérable. Le cycle de coutumes funéraires au village est très complexe et

très intéressant. La vie sociale traditionnelle des habitants de Golubinje est très animée et variée. La création populaire de la population est très variée — elle présente un éventail depuis la littérature orale jusqu'à la musique, depuis les chansons lyriques jusqu'aux contes des Parques. Du domaine de la vie sociale, intéressantes sont les conversations qu'ils engagent avec leurs parents qui habitent le village de Plaviševica, sur la rive gauche du Danube, au-delà de la frontière roumaine.

Le village a été déplacé sur le nouvel emplacement à cause des eaux du lac d'accumulation, à quelques centaines de mètres au-dessus de l'agglomération actuelle.

Мирко Р. БАРЈАКТАРОВИЋ

МОСНА

(Подаци из 1963. године)

Насеље. Село Мосна налази се на десној страни Поречке реке (на утоку Мосњанског потока у ту реку), на 2,5 km узводно од њеног ушћа у Дунав. Удаљено је 8 km од Доњег Милановца. Старо је око 250 година. На време Турака као да подсећају топоними у оквиру села — Бегова и Беглука, а на даљу старину као да нема успомена. Збијени део Мосне, године 1963, имао је 110 кућа. Осталих 130 сеоских кућа разасуто је по салашима пространог брдовитог и заталасаног сеоског атара. Кроз „село“, то јест збијени део Мосне, пролази колски пут који повезује Доњи Милановац и Неготин. Ту су и школа и црква. На периферији села, недалеко од Поречке реке, налази се и сеоско гробље.

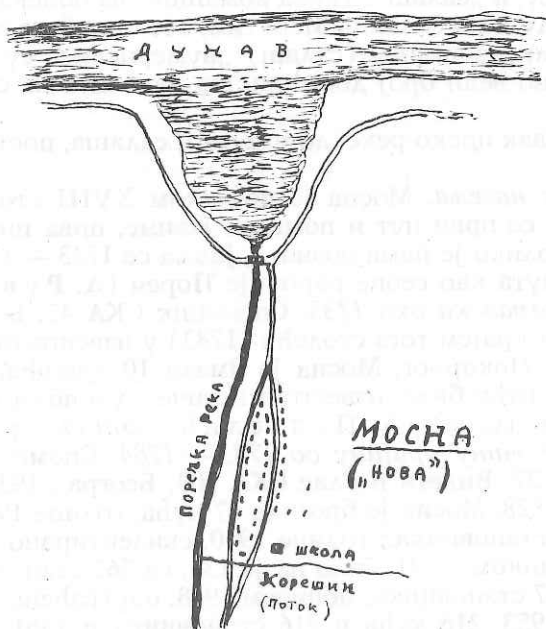
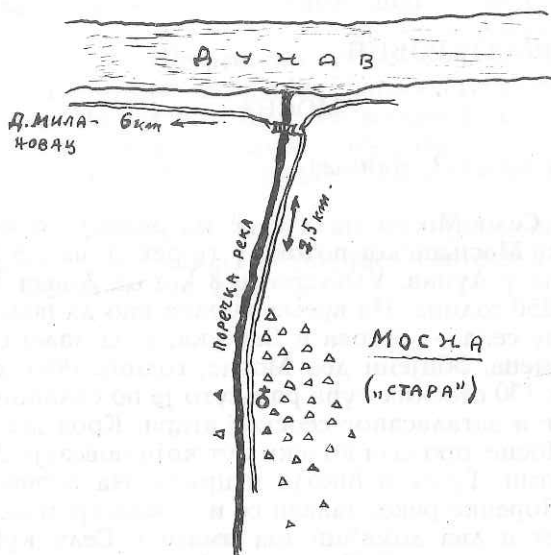
Четрдесет и два домаћинства имају у Селу кућу, а негде даље, на имању, и „салаш“. Таква домаћинства понекад живе предвојено: у Селу и на салашу. Међутим, све стамбене зграде, било оне у Селу или на имању (салаш) „нумерисане“ су, стога се и јавља привидно већи број домаћинства него што их стварно има у селу.

За прелазак преко реке, до имања и салаша, постоје три жичана моста.

Развештач насеља. Мосна је почетком XVIII столећа имала 10 кућа; тада се први пут и помиње. Наиме, прва писана вест о овоме селу, колико је нама познато, јавља се 1723 — 1735. године. Тада је поменуто као сеоце парохије Пореч (Д. Р у в а р а ц, *Митрополија београдска око 1735*. Споменик СКА 42, Београд 1900, 128, 152). Па и крајем тога столећа (1783) у извештајима аустријског уходе Ф. Покорног, Мосна је имала 10 хришћанских породица (чије су куће биле, извештач истиче од шибља направљене и земљом облепљене) (Д. П а н т е л и ћ, *Војно-географски опис Србије пред Кочину крајину од 1783 — 1784*, Споменик СКА 82, Београд 1936, 27. Видети и Глас СКА 103, Београд 1933, 133).

Године 1828. Мосна је бројила 47 кућа, године 1900. било их је 111, са 559 становника.; године 1910. евидентирано је 130 кућа са 641 становником; 1921, било их је 134, са 565 становника; 1931. 173 куће са 747 становника; пописом 1948. обухваћено је 206 и 923 становника; 1953. 216 кућа и 916 становника и 1961. године 240 кућа са 1027 становника.

Од године 1888. село има и основну школу. После другог светског рата, до 1956, била је то шестогодишња, а сада је опет четворогодишња школа (око 80 ученика). Има и припремно одељење (25 ученика).

Од године 1901. село има и црквицу (која је једно време служила и становницима Голубиња, Мироча и Топонице).

У селу постоје и две кафане, две продавнице и три ковачке радње.

Име. Становници овога насеља казују да име њихова села долази по неком мосту. За прелазак с једне стране Поречке реке на другу свагда је било потребе. Али, по кадашњем и којем мосту је ово име дато, тешко је рећи. Мада народ често има своја посебна етимологисања у тумачењу порекла појединих речи, у овом случају, чини се да има права.

Становништво. Становништво Мосне је влашког говорног језика, које се исказује за Србе. Једина два становника села, којима је српски матерњи језик, јесу Љубисав Драгојевић, родом из Штубика и Милутин Бранковић, родом из Сврљига. То су већ стари људи, а својевремено су у ово село дошли као домазети. У Мосни има и шест породица Рома. Припадају такозваним „влашким“ Ромима јер им је матерњи говор влашки.

Најстарија породица у селу је, како недовољно очувана традиција казује, Балаћони, који су досељени пре 4 — 5 генерација из места Балаћа, у Румунији. После њих су досељени Бардакићи, Милосављевићи, Пољаковићи, Симеоновићи, (за ове се казује да су из Березаске у Румунији). Ове породице су најбројније па се вероватно зато и мисли да су оне најпре дошле. Да је ово становништво досељено из Влашке потврђују и ова презимена: Барбуловићи, Микуловићи, Царановићи, Ницуловићи, Журжевићи, Лападатовићи. Нека влашка презимена временом су посрбљена. Тако су од Балаћона делом настали Николићи. Борђевићи су се раније презивали Паурсу. Браћа Светозар и Живојин своју генеалогију данас овако казују: отац им је био Траила, дед Марко, прадед Борђе, прапрадед Илија и чукундеда Павле. Мисле да је Павле био син Урсудов па да је зато и добио презиме Паурсу. Петар Николић, кафеџија из Босне, овако наводи своје претке: отац му је Станимир, дед Петар, прадед Никола а прапрадед Јон, чији се отац опет звао Никола. Поред Николића, од Балаћона су настали и Петровићи и Симоновићи. Пауновићи су се раније презивали Паљацини. Траиловићи су били Бужороњи. Неке породице су овде досељене из суседних села. Тако, на пример, Јовановићи су дошли из Корбова, а Барбуловићи из Плавне.

Занимљиво је да Пољаковићи, који славе св. Петку, везују своју старину за Пољску. Или је ово презиме добијено по томе што је неки од њихових предака био пољак? Рељићи (св. Арханђео), које су раније називали „Арнаутима“, казују да су им преци дошли од Призрена. И иначе су раније по Србији досељенике из правца Арбаније („Арнаутлука“) називали Арнаутима.

У новије време није било приметног ни досељавања нити одсељавања, осим по којег домазета који је настањен у селу или одсељен из њега. Тако је углавном било све до коначне одлуке о грађењу ХЕ „Бердап“, заправо до њене интензивне изградње.

Прираштај у Мосни, рекло би се, налази се у оквирима нормалних бројева за наше прилике; годишње се роди око 20 деце, а склопи се по десетак бракова. Нема видног ограничавања рабања деце као што је случај у неким другим селима Кључа.

Говор. Као и у суседним селима Кључа и уопште североисточне Србије, и у Мосни се говори „влашким“ језиком. Међу старијим женама постоји знатан број оних које не знају српски. Да би лакше пратила наставу у школи (која се обавља на српскохрватском језику), деца прве године похађају такозвани „припремни“ разред. Познато је да у влашком говору има знатан број словенских речи. На пример, за шамију кажу крпа, за кецељу — опрег, за сито — с'та, за цепаницу — цап'лига, за праг — прагар, звоно — клопот, нити — ица итд.

Привреда. Становништво Мосне живи од земљорадње и сточарства. Равни део земље, поред саме Поречке реке, низводно до Дунава, веома је плодан. Ту се највише сеје кукуруз и пшеница. Сеју „црвенку“, или румунску пшеницу, а у новије време почели су да сеју и „талијанку“. Село има 460 ha ораница, дивада нешто мање (340), а највише њихове земље је под шумом (2 670 ha).

Од стоке највише гаје овце и говеда. Коња у селу има врло мало (свега 8). У новије време почели су да набављају сврљишкуну пасмину оваца, која је крупнија и уопште боља од њихове.

Земља се ради старинским оруђима. На салашима се још добрим делом оре ралом, а летина се превлачи дрвеним колима, која немају ни једног металног дела.

Појединци продају дрво и дрвену грађу, јер имају сразмерно доста шуме. Дрвену грађу односе и у Неготин.

Десетак становника села помогну се и ловом. Највише се лове зечеви и веверице. Понеки одлазе и у риболов (на Дунаву), али се то чини више узгред.

Вредније и сиромашније жене привреде и предењем, плећењем и израдом везених предмета. То раде за новац или „на пола“.

У најновије време, откада је настала обилнија изградња кућа, појединци раде као зидари, столари и уопште мајстори. Додуше, више у оквирима самога села.

Тројица мосњанских Рома раде као ковачи.

Пет становника Мосне баве се и свирањем.

Три домаћинства из села имају воденицу (лопатаре), а неколико и обичне поточаре. Један власник поседује и малу вуновлачару.

У време јесењих радова појединци одлазе у Банат у печалбу.

Своје производе (млечне, јаја, кромпир и, ређе, воће), колико их имају за продају, становници Мосне односе у Доњи Милановац. Стоку одгоне на вашаре у Доњи Милановац. Неготин, Брзу Паланку, као и на сеоске локалне вашаре у Рудну Главу, Топоницу, Црнајку, Клокочевац и Штубик. Понеки доносе поврће (паприке и купус) и пиће из Брзе Паланке. Ово тамо обично трампом добију за кромпир (килограм кромпира за литар вина). Од пре неколико година добили су право да и у своме селу одржавају вашар два пута годишње (7. VIII и 10. X).

Ево како изгледа имовно стање три домаћинства из Мосне, која имају различит посед. Најбогатији човек у селу, са пет чланова породице поседује: 4 краве, 25 оваца, 1 коња, 3 ha обрадиве земље, 5 ha ливаде и 24 ha шуме. Има кућу у Селу, али углавном живи на салашу. Средње имућан човек у селу, са осам чланова породице, има 2 краве, 15 оваца 2 ha обрадиве земље, 2 ha ливаде и 4 ha шуме. Има кућу у Селу, али живи на салашу. Треће домаћинство, које се сматра једним од најсиромашнијих, има 2 члана домаћинства и поседује 1 ha обрадиве земље, 1 ha шуме и 5 оваца. Ова породица живи само на салашу јер у Селу нема куће.

Последњих неколико година почели су појединци да се запошљавају и у делатностима ван пољопривреде. Тако у дрвном комбинату „Каменица“, у Доњем Милановцу, из Мосне ради 15 млађих људи, а на пристаништву у Доњем Милановцу запослено је 6 мушкараца. У Београду се запослило, на разним пословима, 10, у Бору 4, Мајданпеку 2, Панчеву 4, Неготину 2, Кучеву 2 и Кладову 2 млађа човека. У селу су двојица запослени у трговини, један у кафани и један у школи. Три сеоска учитеља родом су са стране.

Они који раде у Доњем Милановцу станују у селу. Тројица одлазе на посао бициклима, остали пешке, прецицом — преко Папренице.

У кућама запослених најпре се и највише осећају промене у начину живота (одевање, исхрана). У тим домаћинствима лан и конопља се више не сеју.

Кућа. Када се кућа овога краја гледа споља, запажа се да припада моравском типу, са карактеристичним тремом и капићем на крову. Саграђена је од талпи (цепаница) које су и споља и изнутра облепљене блатом. У приземним просторијама и на спрату под је од поређаних цепаница, преко којих је изравната и набијена земља. Електрично осветљење уведено је свега у неколико кућа, и то од 1960. године. Оно се добија од једне мале централе подигнуте на Мосњанском потоку. Белих штедњака (за дрво и угаљ) у селу има око 20, црних нешто више, док се у већини кућа налазе штедњаци од земље или отворена огњишта, поред којих се у препуљама пече хлеб. Кућу на имању, где се иначе одвија сав привредни живот, називају „салаш“. Салашни један од другог су удаљени по 1—2 km. Куће у Селу су скоро у нeredу направљене, поред узаних сокака, не наслањајући се једна на другу. Ту се, у кући у Селу, обављају друштвене и верске свечаности. Разуме се у оним домаћинствима која имају кућу и у Селу.

Услед изградње ХЕ „Бердап“, у Мосни ће бити потопљено 67 кућа, затим школа, црква, 2 задружне зграде и 1 кафана. Куће на периферној страни Села, у пристранку и око Мосњанског потока, остаће непотопљене. Биће потопљено и 10 салаша поред Поречке реке, који су одвојени од груписаног села. Уосталом, вода ће уз реку, као залив, да се ујезери. Дакле, у Мосни ће бити потопљено око 80 зграда. Од ораница, наћи ће се под водом око

30% сеоске земље (не по површини, већ по вредности обрадиве земље).

За измештање села могла би доћи у обзир два места. Једно је Папреница, превој преко кога се иде за Доњи Милановац, а друго су проширења узводно уз Поречку реку. Папреница је пространа и могла би да прихвати доста велико насеље, окренута је сунцу, али нема воде.

(Неки подаци из 1969. године)

Од године 1966. отпочело је расељавање Мосне (мисли се на Село). Тако, у току 1966 — 1967. одсељено је из села 14 домаћинстава (8 ка Панчеву, 3 ка Костолцу, 2 за Неготин и 1 у суседно село Топоницу). Разуме се, најпре су одлазили они који су тражили запослење или су већ били запослени. Неки су се интересовали за пресељавање у Мајданпек, Бор, Зајечар или у правцу (Новог) Доњег Милановца. Тада је одабрано и одређено и ново место за пресељавање Мосне. То је проширење с десне стране Поречке реке 2,5 km узводно од „старе Мосне“, на месту где се у ову реку улива поток Корешин. Овај простор откупљен је и издељен на педесетак делова („плацева“) од по 400 до 500 m².

У први мах, већина домаћинстава, која су морала кућу да померају, била су се пријавила за сеобу у „Нову Мосну“. Неки су се потом поколебали. Године 1969. било је завршено око 20 нових кућа, а још толико је било у изградњи. То су приземне зграде, планске (варошкога типа), грађене од цигле или монтажних блокова и црепом покривене. Неки су пренели и старе штале и поставили их иза нових кућа. Тако је од самог почетка ново насеље добијало и старих елемената. Стално истичу да се оштећени, да су добили премале исплате за своје старе куће па захтевају од извођача радова да им доведе воду до насеља и уведе струју у нове куће. У новом насељу најпре је била направљена (нова) школа, која је почела да ради још у време пресељавања породица из старе у нову Мосну.

Године 1969. цркву још нису били направили, односно пренели. Ни гробље. Ако буду премештали гробље, а говорило се и о томе, онда ће пренети само споменике сахрањених у последњих десетак година.

У јесен 1969. у новој Мосни радила је и „продавница“ („дућан“) општег типа и једна кафана. Друга кафана се спрема да отпочне са радом.

Од септембра месеца 1969. из нове Мосне „бачки“ аутобус је сабирао ђаке који су учили осмогодишњу школу у Доњем Милановцу. И запослени Мосњани су тада већ одлазили на посао аутобусима.

Résumé

MOSNA

par

Mirko R. Barjaktarović

Dans le présent article on traite de la localité de Mosna, de son historique et de son type, de l'origine de sa population et de l'économie et la façon d'habiter de celle-ci. Au temps où la construction de la centrale hydroélectrique des Portes de Fer a été en cours de construction, et même un peu avant ce temps, les jeunes gens de Mosna ont commencé à chercher un emploi même dans les occupations non-agricoles, surtout à Donji Milanovac.

Dans les années 1968 et 1969 on a commencé à déplacer cette partie de („l'ancienne”) Mosna qui allait être submergée. C'est en effet la partie agglomérée ou le „village” de Mosna. Les maisons paysannes, dispersées sur les fermes (dites „Salaši”) sont restées hors d'atteinte de la submersion. De 240 maisons 80 ont dû être submergées. Pour la „nouvelle” Mosna on avait choisi un emplacement du côté droit de la rivière de Porečka reka, 2,5 km en amont du „village” ancien de Mosna. La nouvelle agglomération a l'air d'un bourg.

MEMORIAL

MEMORIAL

That is, in the first instance, the object of the memorial is to draw attention to the fact that the Royal Society of Medicine has been established for the purpose of promoting the interests of the medical profession and the public. It is a body which has been formed by the union of the various medical societies and associations which have existed in the United Kingdom since the foundation of the Royal College of Physicians in 1534. The object of the memorial is to draw attention to the fact that the Royal Society of Medicine has been established for the purpose of promoting the interests of the medical profession and the public. It is a body which has been formed by the union of the various medical societies and associations which have existed in the United Kingdom since the foundation of the Royal College of Physicians in 1534.

The memorial is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration.

The memorial is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration.

The memorial is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration.

The memorial is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration.

The memorial is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration.

The memorial is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration.

The memorial is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration. It is a document which is presented to the Royal Society of Medicine for its consideration.

Миљана РАДОВАНОВИЋ

ЗАПАЖАЊА О НАСЕЉУ И СТАНОВНИШТВУ ДОЊЕГ МИЛАНОВЦА

1.

Проучавање Доњег Милановца отпочела сам 1962. године у екипи коју су сачињавали Даринка Зечевић, Видосава Стојанчевић, Драгослав Антонијевић и ја. Резултати наших заједничких једнократних истраживања 1962. године изложени су у *Етнолошком елаборату* рађеном за наручиоца, инвеститора ХЕ „Бердап“.

Испитивања у 1962. години обухватила су читав комплекс антропогеографских и етнолошких појава, а „с обзиром на кључни положај и посебно типичан случај Доњег Милановца у целом овом прибрежном подручју“, како је наведено у елаборату, анализи овога насеља посвећена је посебна пажња. У опсегу антропогеографских разматрања приказан је, мада веома кратко, постанак овог насеља, његов географски положај и територијални развитак, као и поглед на његове економске, друштвене и друге функције, пре свега у време испитивања, тј. шездесетих година нашега века. Најзад, приказ начина живота и обичаја пољопривредног становништва Доњег Милановца обухватио је етнографске одлике ратарства, сточарства и домаће радиности, куће и покућства, исхране и одевања, затим, породичног живота и обичаја и народног стваралаштва. Након свега изложеног уследио је образложени предлог оптималне локације у више варијаната, од којих је једна била врло блиска оној која је и реализована изградњом новог Доњег Милановца.

Међутим, када се 1966. године кренуло на даља испитивања бердапских насеља предвиђених за измештање, у Доњем Милановцу смо наставиле истраживања само Даринка Зечевић и ја, а после две године и тај заједнички рад је прекинут тешком болешћу Даринке Зечевић, која се завршила њеном смрћу. Тако се десило да сам проучавања наставила сама, па у овом прилогу чиним покушај да у сажетом облику изнесем запажања о неким антропогеографским и етнолошким појавама и проблемима Доњег Милановца у његовом развиту од четврте деценије прошлог века до седамдесетих година нашега века. При том имам на уму како физичкогеографске услове и саобраћајногеографски положај овог насеља, тако и конкретне околности у друштвено-историјском, економском и етничком развиту североисточне Србије, односно све факторе који су деловали на развитак овог насеља и његовог становништва у појединим периодима означеног раздобља. Краће речено, Доњи Милановац је добар пример преплитања бројних фактора у кретању и променама које се дешавају у јед-

ном насељу, међу којима се могу издвојити они објективно дати, општи, важећи за сва насеља у одређеном периоду друштвено-историјског развика, али и они посебни, специфични, који су карактеристични баш за то насеље.

За Доњи Милановац специфичне чињенице су те, да је он варошица плански изграђена 1832. године са развијеном „чаршијом“, да је он тада административно-управо средиште и најзад, да је, такође по одлуци власти, оближње сеоско насеље Орешковица ускоро затим измештено „ближе к Милановцу“, чиме је за више од једног и по века било предодређено да се Доњи Милановац развија као двоструко, па и троструко насеље, ако се имају на уму орешковички салаши који су заједно са Орешковицом ушли у састав Милановца.

Опширни извештаји о теренским проучавањима у Бердапу од 1966. до 1970, објављени као интерна публикација Етнографског института, садрже многе материјале из којих се види какви су се процеси дешавали у том периоду у животу доњомилановачког становништва које се имало одредити или да напусти своје дотадашње место живљења и пресели се у друго место, по правилу у Србији, што је била ретка појава или ће се, непосредно проживљавајући сам ток нестајања старог Доњег Милановца, постарати за ново станиште у новом насељу које се 1966. године већ увелико изграђивало.

Догод је трајала изградња новог насеља а Милановчани се припремали за пресељење, односно за онај тежак тренутак када ће место њиховог некадашњег живљења прекрити воде Дунава, могло се само назрети какве ће суштинске антропогеографске и етнолошке промене наступити тиме што ће старо насеље нестати и отпочети живот новог насеља. Али су оне постале много јасније када је ток припрема за пресељење завршен и ново насеље примило своје становнике. Наравно, да је било могућности да се истраживања наставе и после 1970. године у новоизграђеном Доњем Милановцу, моје излагање би садржавало много више конкретних чињеница. Међутим, и сама ова најсажетија запажања, сматрам, биће довољна да укажу на антропогеографске и етнолошке проблеме који се отварају у проучавању оваквих наглих промена у животу једног насеља које је, све до пресељења, имало углавном наслеђену из прошлости, ненарушену савременим друштвеним кретањима, структурираност просторних, друштвених, економских и етничких односа.

2.

Да бих могла да истакнем главне одлике Доњег Милановца с обзиром на његове сложене структуре како у урбаногеографском тако и у етничком, етнографском и социјалном смислу, позабавићу се пре свега неким важним моментима из историје нас-

танка и развитка појединих делова овог насеља, у којима сам вршила и непосредна теренска истраживања у тридесетак кућа, уз коришћење и архивске грађе, објављене и необјављене, као и ретке литературе.

Већ сама имена делова односно крајева старог Доњег Милановца, каква су била у време испитивања у употреби код домаћег становништва, Варош, Стара Решковица и Циганија, подразумевала су истицање различитости друштвено-етничких структура сваког појединог краја. Средишни део зван Варош, који представља једну од неколико плански изграбених варошица у Србији XIX века, како је то истакао проф. Б. Којић¹, био је заиста и најстарији у склопу овога насеља насталог 1832. године, када је у новоизграђену варош пресељено становништво из Пореча, варошице на истоименом дунавском острву у његовој непосредној близини узводно. Нова варошица, названа још исте 1832. године Милановац, лежала је на алувијалној тераси десне обале Дунава и на троугластој плавини реке Златице при њеном ушћу у Дунав. Насеље је лежало на темену плавине, и то на левој обали Златице и пружало се до морфолошке границе између алувијалне равни и долине стране Дунава.

Податке о етничкој и социјалној хетерогености становништва тог најстаријег дела Милановца у време његовог оснивања, садржи „Арачки тефтер“ Пореча из 1828. године и списак становништва које се 1832. године преселило из Пореча у новоизграђени Милановац. Ова је документа објавила Видосава Стојанчевић 1965. године² уз опширне коментаре, особито о трговачко-занатлијским одликама овог тадашњег за Србију значајног насеља на дунавском воденом путу, управног средишта Поречке нахије, касније Поречко-речког среза. Да се Милановац у првих тридесетак година на новој локацији на Дунаву развијао и даље као трговачко-занатлијска варошица и важно управно средиште у тадањим условима живота Србије, уверавају нас подаци списка пореских обвезника Доњег Милановца (ово ново име Милановац је добио 1859. године) из 1863. године³, из којих се види још већа разуђеност (но што је то било 1828. године) особито занатских делатности, мада удео земљорадничких домаћинстава, заједно са бројним баштованима, чини тада већ једну четвртину од укупно 400 пописаних домаћинстава Доњег Милановца. Не наводећи укупан број занатлија и њихових делатности по струкама, напомињем да су, према поменутом документу, 1863. године у Доњем Милановцу пописане 22 врсте занатских делатности, да је такође номенклатура чиновничког и помоћно-службеничког апа-

1 *Варошице у Србији XIX века*, Београд 1970, 20, 25.

2 Др Видосава Николић (Стојанчевић), *Насеља и становништво Пореча и Поречке реке у првој половини 19. в.*, I, II, *Развитак V година*, бр. 3, 4 — 5, Зајечар 1965, 60 — 71, 72 — 79.

3 Архив Србије, Министарство финансија и промишљености, бр. 171.

рата обухватала 19 назива, док је трговаца било 13, кафетија (меанџија) 18, слугу 23, надничара 43 итд.

Све то указује на живе привредне активности тадашње варошице. Она је још са Пореча пренела школу, основану 1807. године.⁴ Године 1836. помиње се као њен способан учитељ Исак Облучаревић, родом из Славоније⁵, а од 1867. године у варошици је и читаоница са 34 члана 1874. године, и са десет домаћих часописа и новина, једним страним часописом (Глас Црногорца), разним књигама и мапом Европе.⁶

Свакако да је на такав развитак новоизграђене варошице — мада је у њој било и социјалне беде још у време пресељења из Пореча⁷ — утицало и то што су веома истакнути људи србијанске привреде и политике били блиско везани за Милановац, као, на пример, капетан Стефан Стефановић — Тенка, капетан Миша Анастасијевић и други. Једна од најистакнутијих грађевина у Милановцу, после цркве, био је конак, чијег је претходника у Поречу, према једном допису упућеном кнезу Милошу, било врло тешко снабдевати на острву⁸.

Није било случајно што је Милановац још од прве године када је изграђен као ново варошко насеље, отпочео развитак у двоструком правцу, имајући, с једне стране, своје варошко језгро, и с друге стране, прикључено једно одраније постојеће сеоско насеље. Наиме, како нас обавештава један допис упућен кнезу Милошу 1833. године⁹, „Орешковчани су, пошто су „са селом својим од пре усамљени под једном клисуром били“ ... „у поље, ближе к Милановцу до реке, насељени“ ... „за умножити Милановац“, па и они су „сви добре куће подигли“ ... „без икаква бурдеља“. Као што се види, оснивањем Милановца на новој локацији на Дунаву, дошло је и до других непосредних антропогеографских промена у околном простору, и то такође деловањем власти. Орешковица ће се, затим, још извесно време појављивати као засебно насеље. Године 1844. пописана је као село са 65 кућа и 288 душа¹⁰ али ће се касније сасвим прикључити Милановцу и престати да постоји као засебно насеље. Свакако да је било и

4 Богослав Млад. Пејић, *Поречка Крајина*, Београд 1932, 86.

5 Тихомир Борђевић, *Архивска грађа за насеља у Србији*, Насеља и порекло становништва књ. 22, Београд 1926, 520 — 521.

6 Др Бранко Перуничкић, *Прве читаонице у Србији*, Библиотекар XXIII, бр. 1, 103—104.

7 Тихомир Борђевић, нав. дело. Допис Стефана Стефановића од нов. 1831. кнезу Милошу у коме се, између осталог, наводи да је мало људи који се могу о свом трошку иселити, јер „три части житеља у крајњем оскудију и сиромаштву находе се“. Из другог Стефановићевог дописа види се да је кнез Милош упутио помоћ у новцу за сиромашне за иселење. 159, 160.

8 Исто, 159.

9 Исто, допис од марта 1833, 161.

10 Јован Гавриловић, *Рѣчникъ географійско-статистичный Србіе*, Београд 1846.

даље насељавања Орепковичана још ближе к Вароши. Тако се у Милановцу још од његовог оснивања почиње да формира крај насељен пољопривредним становништвом, који је у време наших испитивања зван Стара Решковица или само Решковица.

Неколико година после оснивања Милановца, 1838, јавља се потреба, такође по схватању локалних власти, да се „сачини између Дебелог Луга и Милановца, где је нови друм (за Мајданпек), село са 20 кућа отприлике, због путника, особито у зимско доба, и као што треба, ушорити“¹¹. У ту сврху био је изабран локалитет Рајкова Река, и већ исте године 11 фамилија се ту населило, живећи у колибама, по одобрењу капетана Стефана Стефановића, али чекајући на одобрење виших власти да ту могу и остати и „да би започели себи куће и друге зграде градити“¹². На локалитету Рајкова Река је затим и настало истоимено село, које је 1844. године чинило једну општину заједно са Милановцем и Орепковицом¹³, али се и оно касније гаси као засебно насеље.

Као и сва сеоска насеља североисточне Србије, Орепковица је имала своје салаше који су поменути променама постали салаши милановачки. И у време наших испитивања било их је у знатном броју у атару милановачком, а с обзиром на то да су многе породице живеле стално на салашима удаљеним и по два сата хода, деца школског узраста са најудаљенијих салаша, да не би свакодневно преваљивала пешице толико растојање до школе у Милановцу и натраг, становала су у Бачком интернату, у коме су се хранила и учила уз помоћ васпитача. Године 1962. око двадесеторо деце становало је у интернату.

Трећи крај Доњег Милановца, Циганија, израстао је спонтано појединачним досељавањима почев од друге половине XIX века, знатним делом становништва ромског порекла. У време наших испитивања била је само једна породица у Циганији (Шајиновић) у којој се, осим српског говорило и ромски. У свим осталим породицама говорило се српски и влашки. Циганија је до измештања Доњег Милановца био крај удаљен од вароши око 1 km према западу.

3.

Као што се види из ових неколико података, стари Доњи Милановац је већ од свога оснивања настао као хетерогено насеље, и у урбаногеографском, и социо-економском и етничком погледу. Он је и трговачко-занатлијска варошица и село, његови становници су и Срби и припадници влашке етничке групе. Ет-

11 Тихомир Борбевећ, нав. дело, 173, 174.

12 Исто, 175.

13 Јован Гавриловић, исто, s. v. Рајкова Река. Број кућа и становника није наведен. Према путопису П. Пејашевића из 1842. село Рајкова Река је ново насеље са 8 кућа и 25 становника, Алекса Ивић, *По Србији кнеза Милоша, СКА*, Споменик LXXIV, 109.

ничку и социјалну хетерогеност овог насеља још сложенијом учинио је настанак Циганије, трећег краја Доњег Милановца. Ако погледамо уназад и покушамо да оценимо каква су се кретања дешавала у историјату Доњег Милановца, можемо запазити да је, у друштвено-економским околностима карактеристичним за поједине периоде развитака насеља и становништва североисточне Србије, иза једне узлазне линије од неколико деценија после оснивања, пред крај XIX века почео да опада, да економски назадује, што је повлачило назадовање и на свим другим секторима друштвеног живота. Његов ранији успон био је повезан и са извођењем хидротехничких радова на осигурању пловидбеног пута Дунавом, и са организовањем извоза мајданпечке руде преко милановачког пристаништа. Тај период је оставио трага и у разновродном етничком пореклу данашњег становништва српске народности у Доњем Милановцу, у оном његовом делу чији су преци насељени овде у време довођења радника са стране на рад у рударству Мајданпека из Аустрије, Мађарске, Румуније, Македоније, Бугарске, о чему има исцрпних података сакупљених на терену у нашим теренским извештајима. Међутим, неповољан саобраћајно-географски положај Доњег Милановца према залебу, опадање у рударској производњи, општа несигурност и пропадање људи и материјалних добара у ратовима у другој деценији нашега века — све је то деловало крајње неповољно на развитак Доњег Милановца. Карактеристична су запажања учитеља Богослава Пејића о Доњем Милановцу 1932. године: иако „лепо и чисто“ насеље, оно нема „ни примерне школе, ни болнице, ни кланице, ни апотеке, па ни среске зграде... Тапка се у месту тако, да варошица даје слику оног насеља из 1840. године“¹⁴.

Доњомилановачки крајеви Варош, Решковица и Циганија, у таквим општим условима, представљали су задуго у погледу етнографских, етничких и социјалних обележја мање или више затворене целине, које су унутар себе чувале посебности и у материјалној и духовној култури и друштвеном животу. У погледу, на пример, стварања брачних веза, ове су целине у прошлости имале углавном ендогамни карактер. Међутим, у време када су наша испитивања отпочела шездесетих година, било је већ извесних појава у друштвено-породичном и уопште друштвеном животу, које су указивале на тенденције отварања, што је одговарало општим кретањима социјалистичког друштвеног развитака у нашој земљи и уопште савременим друштвеним кретањима, а у локалним оквирима, подстицаје су представљали, иако скромни, неки почети развитака индустрије и терцијарних делатности. На пример, у време када сам вршила испитивања у Циганији, она уопште није више била у друштвеном погледу строго одељена од других крајева Доњег Милановца. Тамо су већ биле досељене неке влашке породице из Решковице и других места, често и пу-

14 Б. М. Пејић, *нав. дело*, 56.

тем склапања брака, а и неки становници Циганије већ су били пресељени у Варош.

Међутим, новоизграђени Доњи Милановац на новој локацији на Дунаву, који је своје становнике из старог насеља примио коначно 1971. године, а осим њих и изванредан број дотадашњих становника Мосне, Голубиња, Бољетина, чак и Мајданпека¹⁵ и вероватно и других места¹⁶, у потпуности је разрушио друштвено-етничке структурне односе у просторном размештају и организацији насеља какви су владали у старом насељу. Становници свих крајева старог Доњег Милановца који су морали због потапања напустити ранија места становања¹⁷, били су у могућности да бирају место односно „зону“ новог насеља, како се то тамо говорило, у којој ће изградити своје куће. Избор је зависио и од могућности улагања финансијских средстава, и од броја слободних плацева који су, у тзв. првој зони, уз саму обалу Дунава, били највише тражени. Тако је било могуће да се истовременим избором и куповином плаца у новом насељу унапред обезбеди одговарајући сусед, сродник, пријатељ, комшија, али је било могуће и да сусед буде непредвиђен, уколико су околни плачеви већ били откупљени. У сваком случају пресељење у ново насеље изазвало је бројна прегруписавања у погледу становања и бројна нова досељавања становника оближњих насеља.

Као што је већ у току изградње могло да се запази, нови Доњи Милановац био је нов и модеран не само по времену и начину изградње кућа, окружених по правилу баштама, са свим потребним пратећим објектима потребним за живот једног модерног насеља, већ је нов и по томе што је отворио перспективу изградње потпуно нових односа у друштвеном животу становника, схваћеном у етнолошком смислу.

Изграђени аутопут дуж Дунава преко Доњег Милановца као и модернизација пута према Мајданпеку, данашњем седишту општине којој припада Доњи Милановац, свакако да су пружили његовом становништву веће могућности запошљавања у индустрији и рударству Мајданпека и других оближњих развијених центара. С обзиром на предвиђања још у току изградње но-

15 На терену је забележено да поједини становници Мајданпека подижу куће у Доњем Милановцу с тим да и даље раде у Мајданпеку и свакодневно путују на посао. Становање у Мајданпеку напуштају због нездраве климе и загађености ваздуха, а то им је могуће јер постоји добра редовна аутобуска веза између та два места.

16 Има више случајева досељавања у нови Доњи Милановац ради отварања самосталне занатске радње за потребе аутомобилског превоза. Таквих заната није било у старом насељу.

17 Горњи део Решковице уз реку Златицу није био угрожен потапањем, па није ни пресељен. Но како је на тај начин остао удаљен неколико километара од новог насеља, предвиђало се да ће се и у Решковици изградити неки нови објекти (трговински) као и да ће се увести редовна аутобуска линија за превоз школске деце, како из Решковице тако и са салаша.

вог насеља да ће тако уређено дунавско приобално подручје моћи да буде добар предуслов будућег развитка туристичке делатности, а у оквиру тога и развијања тзв. кућне радиности у туризму — Милановчани су се, особито „варошани“, потрудили да у својим новоизграђеним кућама обезбеде и по једну-две собе више, ради издавања туристима. Ови моменти као и раније изнете чињенице свакако да ће и саме деловати као фактор даљих етнографских промена у овом насељу у коме је особито култура становања доживела прави скок у последњих десетак година, у смислу модернизације, у односу на чврсто очуване традиционалне одлике не само у становању и материјалној култури но у свим областима живота и обичаја, како се то могло установити у старом Доњем Милановцу шездесетих година нашега века.

S u m m a r y

SOME OBSERVATIONS CONCERNING THE SETTLEMENT AND POPULATION OF DONJI MILANOVAC

by

Miljana Radovanović

Donji Milanovac provides a good example of the interpenetration of numerous factors acting upon processes and changes taking place in one settlement; from among these factors those may be separated which are objectively given, general, applying to all settlements in specific periods of their socio-historical development, and also those which are particular, peculiar, characteristic only of the settlement concerned.

Specific facts relating to Donji Milanovac are that it is a small town, built according to a town-planning scheme in 1832, with a developed „Čaršija” (business-district) that since then it has been an administrative centre, and, lastly, that, also by the ruling of the authorities, the nearby settlement of Oreškovića was soon after translocated „closer to Milanovac”, which meant that for more than one and a half century in advance Donji Milanovac was predetermined to develop as a twofold, even a threefold settlement when the „salaši” (farms) which were confined within Milanovac along with Oreškovića are borne in mind.

With regard to their ethnographic, ethnic, and social characteristics, the districts of Donji Milanovac — Varoš, Reškovića, and Ciganija — had for a prolonged period of time constituted more or less self-contained entities which had preserved within themselves their own peculiarities in the spheres of material and spiritual culture, as well as in the social life.

Extensive reports on the field research conducted in Đerdap from 1966 to 1970, which have been printed and issued in the form of the Ethnographic Institute's internal publication, abound in materials showing what kinds of processes were marking the lives of the inhabitants during that period; they had to decide either to leave their former place of abode, and move to another place which, as a rule, was in Serbia — this, however, was of infrequent occurrence — or, directly experiencing the very disappearance of the old town of Donji Milanovac, to arrange for a new domicile in the new settlement the construction of which was already in full sway by 1966.

Built on a new site on the Danube, the new Donji Milanovac, which received its last inhabitants from the old settlement in 1971, and, in addition to them also a number of the former inhabitants of the villages of Mosna, Golubinje, Boljetin, even of the town of Majdanpek (and, probably, the inhabitants of some other settlements), has completely destroyed the socioethnic relations with respect to the structure of the spatial disposition and organization which had prevailed in the old settlement. The inhabitants of all the districts of the old town of Donji Milanovac, who were forced to leave their former places of abode, due to the inundation, had the opportunity of choosing a place, more exactly, a „zone”, as they used to say, of the new settlement, in which they were to build their houses.

It could have been noted already in the course of the construction that the new town of Donji Milanovac was new and modern not only by the standards of the contemporary housing construction — they are encircled by gardens, with all the accompanying facilities necessary for the life of a modern settlement — but also by the fact that it has opened the prospects on developing entirely new relations in the social life of its inhabitants, observed in the ethnological sense.

Миљана РАДОВАНОВИЋ

ДОБРА И ЊЕНО СТАНОВНИШТВО У ПРОШЛОСТИ ДАНАС

1.

Испитивања Добре вршила сам у годинама 1969. и 1970, а то су, према пројекту етнолошких истраживања Бердапских насеља, управо биле завршне године и последње године пре њиховог делимичног или потпуног измештања услед подизања нивоа Дунава. У тим годинама већ се увелико градила и завршавала нова Добра; становници су у свакодневном животу већ били и у новом насељу које се тек градило, ако не физички, онда бар у ишчекивањима шта ће им донети живот у њему када 1971. године буду морали да се преселе на нова места, у нове куће, јер ће места на којима су њихове старе куће, мање или више потопити воде Дунава. Међутим, стицајем околности, обилазила сам Добру и у следећих неколико година радећи на анкети за пројект *Стално праћење промена у народној култури на селу*, тако да сам у овај рад могла да унесем и неке податке и разматрања о променама у животу становника Добре после 1971. године.

Све до испитивања која је у Бердапу предузео Етнографски институт, Добра није била посебно проучавана (као ни Брњица), док су остала Бердапска насеља већ раније била антропогеографски испитивана у оквиру монографија одговарајућих области у којима се она налазе¹ Стога се у етнолошком испитивању Добре, као посебан задатак наметнуло проучавање развитка овог насеља и његовог становништва у прошлости, као и порекла данашњег становништва, као што је то уобичајено у антропогеографским монографијама. Упоредо са тим посвећена је посебна пажња процесима који су се дешавали овде, на овом тлу, у погледу етничког и културног изједначавања и стапања, који су баш за Добру врло карактеристични. Из бројних података, прикупљених из различитих извора, могао се на конкретном материјалу пратити ток тих процеса у једном од мањих слојева досељеника из друге половине XIX века и првих деценија XX века, што је важно с обзиром на то да ови досељеници чине знатан удео у данашњем становништву Добре. Да би

¹ Коста Јовановић, *Неготинска крајина и Кључ*, Српски етнографски зборник, Насеља и порекло становништва 29, Београд 1940; Богосав Млад. Пејић, *Поречка крајина*, Београд 1932; Стеван Вујадиновић, *Пореч*, Српска академија наука и уметности, Посебна издања, Одељење природно-математичких наука 30, Београд 1962.

се добила што тачнија слика о стварном стању, усмена предања о пореклу становништва проверавана су помоћу расположивих, не тако бројних, архивских и других података.

Пошто су испитивања у Бердапу била екипна, њихови резултати садрже обраду и других етнолошких појава и проблема проучених баш у Добри. Др. Оливера Младеновић, виши научни сарадник Етнографског института, предала је архиву Етнографског института обимну рукописну грађу прикупљену на терену², а знатан њен део односи се на народне игре, свадбене и посмртне обичаје, бајања, гробља и надгробне споменике у Добри. Такође је посебно проучила једну особитост традиционалне духовне културе овога насеља, „Добранске краљице“, и о томе објавила испрпну студију³.

Резултати етнолошких проучавања бердапских насеља, објављени у две књиге⁴, изложени по темама и проблемима, свакако да се, тако уопштени, у највећој мери односе и на Добру. Стога, да би се избегла понављања, овај прилог је ограничен само на разматрања напред поменутих питања о Добри као насељу и о пореклу и развојку њеног становништва, укључујући ту и промене запажене у њој после 1971. године, када је Добра пресељена на нову локацију. Скретањем пажње на неке карактеристичне податке из прошлости Добре и на старије и савремене етничке процесе биће, сматрам, још једном потврђено правило да се антропогеографским и етнолошким проучавањима сваког нашег насеља и његовог становништва увек наново открива богатство садржаја и облика у којима се огледа етничка историја народа на нашем тлу.

2.

Насеље се налази на десној обали Дунава, на излазу Добранске реке и при њеном утоку у Дунав. Пре измештања дела насеља, било је приближно симетрично распоређено с обе стране Добранске реке, на простору где она заједно са Дунавом гради релативно пространу алувијалну терасу. Према томе, основни природни предуслов за топографски положај Добре, пре њеног измештања, била је проширена алувијална тераса која се при утоку Добранске реке у Дунав спаја и са плавинам Добранске реке која је, уосталом, и утицала овде на извесно сужење корита и тока Дунава. Долина Добранске реке је уска, изразито стрмих страна и у њу се, у старој позицији насеља, увлачило

2 Рукописна Грађа о народним играма у бердапским насељима, Етнографски институт бр. 213/3, 1971.

3 Гласник Етнографског института (даље Гласник) XIX-XX 1973, 121 — 147.

4 Зборник радова Етнографског института (даље Зборник) 6 и 7, 1973, 1974.

само неколико кућа. Такође је један мањи низ кућа пратио маркантну морфолошку границу између поменуће алувијалне терасе и стрмог одсека који се изнад ње окомото диже.

Пре премештања насеља на нови положај, дуж долине Добранске реке морали су бити изведени обимни заштитни радови на уређењу њеног корита и долинских страна, изградњом широких насипа и на извесним размацима степенасто распоређених устава, јер је по свом ранијем природном току Добранска река представљала и за стару Добру праву опасност због бујица. Још се памти велика поплава коју је изазвала Добранска река 1910. године, када је бујица све пред собом рушила и носила⁵. И сада се ње прибојавају и поред извршених заштитних радова.

Леву и десну страну нове Добре повезују још два моста осим оног који представља део Бердапске магистрале, али је за прелазак с једне на другу страну постављено и више брвана (локални назив је „брв“) да би се избегло обилажење кад се иде послом прекопута.

Подела старе Добре на две мале, „српску“ и „влашку“, лево и десно од Добранске реке, није представљала и стварну поделу данашњег становништва Добре на српско и влашко. Чак ни најстарији становници Добре нису сачували сећања о постанку назива „Влашка мала“. Међутим, на карти 1 : 50 000 (репродукованој према материјалу из 1935. године) налазимо на том месту топоним *Влашко брдо*, свакако старијег порекла, и вероватно отуда назив Влашка мала. После изградње нове Добре, некадашња подела на мале остаће можда још само у усменом предању. Као и у старом насељу, тако и у новом, становници Добре у означавању локалитета на којима су куће, употребљавају називе самих места, наслеђене из старине. Тако, на пример, у старој Добри, кућа старца Филипа Николића, у Влашкој мали, била је на месту званом *Старо гробље*, док су у тзв. Српској мали неке куће биле у *Широком потоку* и ближе одређење њихове локације постизало се упућивањем на Широки поток; у новој Добри неке куће су изграђене у *Сувом потоку*, итд.

У Српској и Влашкој мали старе Добре куће су биле збијене и тај део насеља носио је назив „село“, а по схватању мештана, као и по обавештењу добијеном у Месној канцеларији, Добра има и „заселак“ Чезаву. Међутим, Чезава није нигде у

5 Према казивању Милорада Јовановића, стару њихову кућу тада је бујица однела, а укућани су једва спасли животе. После ове поплаве, Јовановићи су подигли бурдељ у Старчеву, на свом имању, и у њему живели десетак година док се нису опоравили и поново подигли кућу у селу. Тако се десило, како нам овај пример показује, да један врло примитиван облик људског станишта, због невоље буде у употреби читаву деценију у нашем веку. Вероватно је такође нека невоља била узрок што је у једном другом случају, опет у Добри, у Трпичеву, шесточлана породица затечена 1944. године како станује и зими и лети, у најпримитивнијој колиби за становање, у наслону, о чему је писао А. Дероко у Гласнику Етнографског института I, 1952, 503 — 505.

званичној административној подели назначивана као заселак (на пример, приликом пописа становништва 1953. године). Она у ствари представља један удаљенији део добранског атара идући узводно ка Брњици, у коме се, у потоку Чезава, формирала у новије време група од петнаестак кућа досељеника претежно из влашких села суседног предела Звижд. Чезава као насеље, односно као део насеља Добра, није претрпела никакве промене приликом релокације старе Дobre, јер су у њој куће, идући дуж потока узводно, размакнута распоређене на имањима на вишим деловима долинских страна Чезаве. У ствари су, по организацији становања и по начину живота који се води у њима, куће на Чезави сличне салашима осталих добранских становника. Становници Дobre настањени у Чезави немају куће у „селу“, салаш им је у ствари једино станиште.

Салашу су некада у добранском атару били бројнији⁶ јер су многа добранска домаћинства имала и по три или четири салаша, што је било у складу са некадашњом претежно сточарском оријентацијом добранске пољопривреде. У време испитивања 1969—1970. било је још неколико домаћинстава са по три салаша, а по новијим обавештењима ни она их више немају.

Добрански атар је простран. Ограничен је на северној страни Дунавом (који је после изградње ХЕ „Бердап“ потопио некадашње баште и „најбоље њиве“, како кажу мештани, у северном делу атара); на источној, јужној и делимично на западној страни ограничен је великим комплексима „државних“ шума, а само на западу атаром суседне Брњице и крајичком атара Раденке, села у Звижду.

У физичкогеографском погледу територија атара села Дobre одликује се изразитом дисекцијом рељефа долинским системима. Један део тога система непосредно је оријентисан ка Дунаву и састоји се од низа паралелних долина, док је други део, на много већем пространству, посредно управљен ка Дунаву и представља главни долински систем на територији добранског атара, са веома изразитим изворишним челенкама Лева и Десне реке, које формирају Добранску реку.

Овако веома рашчлањени рељеф огледа се и у топономастици, која највећим делом означава имена потока, падина, ртова, врхова, висова, чука. Сами називи, по времену постанка, могу се очигледно везати и за веома старе, али и за новије периоде историје овог насеља. Све су то називи места на којима су, по читавом атару, некада још бројније, били распоређени добрански салаши, односно места на којима су ливаде, браници (шуме), ребе њиве, виногради, шљивици, још ребе баште. На

⁶ Некадашњи салаши, уцртани на поменутој карти 1:50 000, карактеристични су по великој бројности, расутости по целом атару. О улози и организацији живота и рада на салашима вид. рад Душана Бандића, *Традиционална пољопривреда у бердапским насељима*, Зборник 6, 81—109.

некима од тих места налазе се и рудна поља. Називи *потока* су: *Попов (поток), Хајдучки, Јаничарски мали, Јаничарски велики, Шиндерски, Преки, Камениги, Трпичевски, Сињевски, Татарски, Јездин, Ранитов, Максин, Суви, Мајдански, Салков, Гирић, Николин, Црквени, Салчин (Мали, Средњи и Велики), Гроздин, Турски, Асин, Слански, Широки*; затим *Војиново, Старчево, Јас-требово, Крављача, Босман, Чезава, Медовница* (у изговору се чује *Медђница*), *Свињачита, Кожица, Песача*; називи *падина*: *Мајданска (падина), Каменига, Бреткова, Миличина, Андрешова, Тозина, Тошина, Пинтарска* (три претпоследња назива означавају места низ која су радници — Андреш, Тоза и Тоша — спуштали дрвену грађу из добранских шума); називи *врхова, ртова, висова, чука* итд. су: *Вуков, Војинов, Крављача, Средњик, Мандукин, Камениги, Нешанска, Трпичева, Миуцина греда, Јаничарски вис, Сечински врх, Слански мали и велики, Шиндерски врх, Старчев, Кугљев, Кошарник, Соколовац, Кошарник, Ложана, Синерски вис, Преки, Медовница, Кожица, Попов врх, Попова татија, Зидинац мали и велики, Татарски, Слагински рт, Турска главичица, Гола чука, Широки рт, Јездина чука, Влашко брдо, Црквеница, Бабинац, Бабица, Бајна* итд. Називи места уз обалу Дунава указују на неке саобраћајно-географске функције места као што су: *Салдум, Котлук*; *Кључ* је назив за место које се налази на утоку реке Кожице у Дунав, итд.

Особитост добранског атара је и то што је код рудних поља каменог угља на Босману, чија је експлоатација у више махова започињала и престајала, почевши од 1846. године, бивало, упоредо са организовањем производње, оснивано и рударско насеље, зграда управе и бараке за раднике, које би, кад производња престане, остајало празно.

Најзад, последњих година, Чезава као да постаје привлачна за подизање „викендица“. Како се од мештана чује, подижу их Београђани. Свакако да је подстицај за настанак и једног викенд-насеља у атару Добре била изградња новог пута уз дунавску обалу, званог Ђердапска магистрала. До изградње поменутог модерног пута који пролази кроз Добру, она је, у односу на залеће била „забачени“ крај, јер локални лоши путеви нису више одговарали захтевима модерног саобраћаја. Међутим, кад је реч о саобраћајној повезаности Добре на ширем плану, не треба заборавити њен положај на Дунаву и њену посебну улогу у Ђердапској пловидби, о чему ће још бити речи.

Добра је као насеље у административно-политичким поделама земље, и у прошлости и у наше доба, у више махова подвргавана променама своје административно-политичке припадности, чему је свакако разлог њен географски положај и однос према предеоним целинама које је окружују и у чијим се граничним зонама налази.

Приликом испитивања је више пута проверавано и увек наново утврђено да се Добрани данас изразито дистанцирају и

од свога залеђа, предела Звижд (без обзира на блиске друштвено-породичне везе Добре и неких насеља у Звижду), и од Браничева за које се у говору и не употребљава то његово име већ га Добрани, и старији и млађи, називају „Вилајетом“, како им је „од старине остало“. Такође, Добрани не сматрају себе ни припадницима Пореча, са којим такође имају блиске друштвене везе (особито са Бољетином и Доњим Милановцем). Добрани своје место убрајају у Подунавље, у наше време наглашавају да је то Ђердапско Подунавље. Међутим, административно-политички, Добра је у својој историји заиста припадала свим поменутиим пределима, односно административно-политичким јединицама формираним у њиховим оквирима.

Вук Караџић је у прегледу имена села у Србији, сачињеном према „арачком тефтеру“ из 1822⁷, приказао Добру у кнежини Звижд Пожаревачке нахије, што је свакако било стање наслеђено из турске администрације од пре ослобођења земље. Један податак из 1818. године указује на то да је Добра тада била у кнежини Марка Абдуле (та кнежина имала је 85 села међу којима су била и звишка) у Пожаревачкој нахији. Од следеће, 1819. године па све до закључно 1831, Добра је у кнежини Звижд коју сачињава укупно 13 села, а међу њима је и Добра. После тога, Добра се једанпут убраја у Пореч (1832. године), други пут у капетанију Голубачку (1833. године)⁸. Владимир Карић је у својој монографији *Србија*, објављеној 1887. године, о Добри и њеним рудницима писао у одељку о Пеку, обухватајући њиме и Звижд, као и „насеља уз Дунав“ — Брњицу и Добру⁹. Напомињемо да је Карић, пишући о добранским рудницима, оштро осудио пљачку земље и народа коју врши страни капитал користећи добранске мајдане и шумско благо овога краја, немилице га уништавајући.

У нашем веку Добра није више административно враћана Звижду, већ је припадала срезовима рамском, пожаревачком или голубачком, а према данас важећој административно-политичкој подели Србије, припада општини Голубац.

Подаци о ранијој и скоријој прошлости Добре и њеног становништва, иако су још увек недовољни за изграђивање једне континуиране историје овог насеља, дају могућност да се, према појединим карактеристичним чињеницама, закључи да Добра у различитим епохама друштвено-историјског развоја у прошлости није увек била типично село, већ насеље које је имало и друге вишеструке функције у одговарајућим системима насеља. Поменимо, на пример, археолошке налазе из римског и средњовековног доба на локалитетима у атару данашње Добре,

7 *Географическо — статистическо описаније Србије*, Даница, Забавник за годину 1827, Дела Вука Караџића, Просвета, Београд 1969, 109.

8 Мита Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије II*. Београд 1898, 469, 678, 688.

9 *Србија*, опис земље, народа и државе, Београд 1887, 865, 873.

на Чезави, Зидинцу, Салдуму, Босману, Падини и међу њима особито истакнимо римско утврђење на Чезави, и касније византијско на истом месту¹⁰ Један податак говори о томе да је око 1540. године *Варош Добра* давала 48 мартоласа које су, у пограничном подручју, каквом је и у то доба припадала Добра, регрутовани углавном од домаћег хришћанског становништва¹¹, које је укључивано у турски одбрамбени систем. Топоними *Јастребово* и *Соколовац* опомињу можда на полувојни ред соколара и јастребара, састављен такође од хришћанског становништва, поготову кад нам је познат податак да је 1467 — 1468. године у суседном Браничеву било 48 шахинџија хришћана у служби паше¹². Неколико података из прве половине XVIII века — времена у коме су многа насеља северне Србије, двадесетих година, после аустријско-турских ратова, нађена расељена, јер се становништво разбежало — сведочи да је Добра у то доба била насељена српским становништвом. Око 1730. године, у време аустријске окупације северне Србије (1718 — 1739), Добра је село са 35 српских кућа¹³ Али је још и у нашем веку било очувано предање да је у почетку XVIII века било бегунаца из Добре, како је то забележио Љ. Јовановић, испитујући род Добријења у Млави¹⁴. Аустријске уходе пред Кочину крајину бележе у Добри, 1782. године 6 турских и 30 српских кућа, као и једну зидану цркву.¹⁵ Данашње становништво Добре очувало је предање да је пре оне цркве која је разграђена да је не би потопаио Дунав, те је нова, сазидана, постојала једна још старија црква. Предање се свакако односи на цркву која се помиње у аустријском извештају из 1782. године. Није познато како је та црква порушена, али је познато да је 1810. године била сазидана нова црква у Добри¹⁶. Један податак из 1824. године сведочи да је било покушаја да се „обнови“ „манастир Госпоћин код Добре“¹⁷.

Добра је у XIX веку, већ са првим устанком, а поготову касније, у кнез-Милошевој Србији, имала континуирани развитак као насеље, пре свега сточарско, уз различите допунске делат-

10 Археолошка истраживања на подручју Бердана I, Београд 1965, 75 — 78, 105.

11 Олга Зиројевић, *Турско војно уређење у Србији 1459 — 1683*, Историјски институт, Посебна издања 18, Београд 1974, 184, 187.

12 Исто, 212.

13 Д. Руварац, *Митрополија београдска око 1735. године*, Споменик СКА XLII, 37, Београд 1905.

14 Млава, Српски етнографски зборник, Насеља српских земаља 2, Београд 1903, 290, 351, 352.

15 Душан Пантелић, *Војно-географски описи Србије од 1783. и 1784*, Споменик СКА, други разред 64, Београд 1936.

16 Тихомир Борђевић, *Архивска грађа за насеља у Србији*, Насеља и порекло становништва 22, Београд 1926, 379.

17 Тихомир Борђевић, *Архивска грађа за занате и еснафе у Србији од другог устанка до еснафске уредбе 1847*, Српски етнографски зборник, Живот и обичаји народни 15, Београд 1925, 21.

ности становништва, у које се убрајају земљорадња, риболов¹⁸, спровођење бродова. У другој половини XIX века и касније, све до 1941. године, врши се и експлоатација шумског и рудног блага, у чему, уз домаћи, учествује и инострани капитал, што све, на изврстан начин, утиче на живот становништва Добре и уопште на развитак овога насеља. Стицајем таквих околности у Добри се био развио на обали Дунава један невелики центар друштвеног живота радника и пословних људи — трговаца, чије су функције у многоме биле сличне онима какве су се развиле у такозваним „сеоским варошицама“ у Србији¹⁹. Из сећања данашњих старијих људи зна се да су им очеви и дедови причали о некадашњој живости у том делу Добре, на Дунаву, где је била кафана Благоја „Бугарина“, такође и касапница.

У време испитивања 1969—1970. године у старој Добри, у средселу, недалеко од споменика изгинулим ратницима, на Попином брегу, били су угоститељски објекти (један у друштвеном, један у приватном сектору), задружна продавница и пекара. Ту се налазила и аутобуска станица. Добра се тада одликовала нарочитом живошћу друштвеног живота на улици и у кафани, с обзиром на велики број присутних радника са стране, из других крајева земље и из околине, који су изграђивали пут, друштвене објекте у новој Добри и приватне куће.

Траса новог пута дуж Дунава захватила је и део гробља у Добри, тако да је морало бити пресељено. Неки старији становници Добре теже су поднели прекопавање и премештање гробља него премештање кућа у којима су живели.

3.

Испитивања о пореклу данашњег становништва Добре и о етничким процесима у прошлости ослањају се на очувана предања о пореклу и старини родова, о времену, условима и узроцима појединачних досељавања, као и о занимањима дошљака. Такође је, за разматрања поменутих питања, значајно и познавање процеса њиховог прилагођавања по досељењу, о чему нас уверава материјал о брачним везама које су овде склапали са затеченим домаћим становништвом, укључивали се у друштвени живот села и прихватили овде уобичајене норме друштвеног живота. Тако утврђене чињенице забележене из усмене традиције, провера-

18 О овоме су веома јасно очувана предања која сам забележила од пок. Филипа Николића, Селимира Новаковића и Селимира Стојановића. Селимир Стојановић, размишљајући о садашњој Добри, види њену будућност у обнови сточарства и рударства.

19 Селимир Стојановић, пензионер, који се у разговорима увек враћа на питање будућности Добре, која је сада модерно изграђено насеље, верује да ће она ускоро моћи да прерасте у варошицу, али је важно обезбедити њене локалне економске основе, да се становништво не би даље иселаваало.

ване су и допуњаване подацима из других извора (матичне књиге рођених, венчаних и умрлих у Добри од 1845. године до 1900, које се чувају у Месној канцеларији Добре и друга, објављена и необјављена архивска грађа).

Теренска грађа о пореклу становништва показује да су боље очувана предања у породицама досељеним из других крајева и земаља, док су у оним породицама које истичу да су ту „одувек“ биле, тј. да су најстарије, очувана сећања једино о именима њихових предака до прадеде или чукундеде, као и предање да су њихови преци ту били „у старо време“, кад је у селу било само седам (или девет) кућа, које су се налазиле на самом излазу Добранске реке у Дунав (непосредно око старе цркве) и када је ту, у Реци, била воденица „јумара“, „ајмара). Та свакако наслеђена од предака представа да су село чиниле само неколике куће, веома је карактеристична, и свакако одражава схватање данашњег старијег становништва Добре о некадашњој насељености Србије као и о историјским околностима у којима је услед честих ратова, становништво, особито пограничних зона, каквој је и Добра припадала све до 1918. године, било изложено многим страдањима, па се разбежавало и поново окупљало. Међутим, оваквом предању противурече подаци и из турског периода (сетимо се 48 мартолоса у Добри у XVI веку), као и подаци у изворима из XVIII века, а поготову у статистичким изворима XIX века.

Већ су поменути подаци о Добри из времена аустријске окупације северне Србије, са 35 српских кућа 1830—1833, и пред аустријско-турски рат, код нас познат као Кочина крајина, када је Добра имала 30 српских и 6 турских кућа²⁰. За другу и трећу деценију XIX века наводимо, примера ради, преглед растућег броја кућа и пореских и арачких глава у Добри, у „обновљеној“ Србији кнеза Милоша²¹. Године 1818. Добра је имала 84 куће, а пореских (и арачких) глава 177; године 1819: 86 кућа, пореских (ожењених) глава 100, арачких 185; године 1822: 94 куће, пореских глава 106, арачких 200, итд.

Међутим, извори потврђују до данас живо очувана предања о добранским думенијама, које овде помињемо да бисмо указали на једно посебно занимање становништва Добре у прошлости, за које је било потребно много вештине, физичке снаге и познавања терена²². У пореском списку из 1822. године напомиње се: „Вади се за послугу вилајетску из Добре пореских глава 20“.²³ Такође, једна напомена у пореском списку из 1835. об-

20 Вид. белешку 13 и 15 овога рада.

21 Мита Петровић, наведено дело, 469, 511, 551.

22 Вук Караџић је у *Српском рјечнику* из 1852, s.v. *Бердап* споменуо као једну особитост пловидбе кроз Бердап, добранске „корманоше“ (и текијске на нашој страни, а љупковске и оршавске на румунској).

23 Мита Петровић, наведено дело, 586.

јашњава да је 20 думенција из Добре ослобођено пореза²⁴. Међутим два документа из 1830. године указују на то да је било и насилног приморавања сељака да вуку бродове и приватним трговцима, на шта су се они жалили, јер им остаје летина неурабена — како се наводи у раду Н. Павковића²⁵.

Године 1844. Добра је била село са 120 кућа и 627 становника, а и следећих година наставља се пораст броја кућа, домаћинства и становништва. Особито подробне податке не само о броју кућа и становника већ и о структури породице, о друштвеном раслојавању, занимањима становништва, структури поседа и пољопривредних површина нуди поименични списак пореских обвезника и свих њихових укућана у години 1863.²⁶ Поменимо овде да су непољопривредна занимања, као што се види из тога списка, била особито карактеристична за дошљаке. Најчешће категорије међу њима су слуге, као и различите врсте занатлија: дунђери, пинтери, ковачи, меанције, касапи. Податке о наведеним занимањима налазимо делимично у списковима из 1863. године, а и у другој архивској грађи бележена су имена са занимањима (нпр. Петар пинтер).

Поименични списак из 1863. послужио нам је за покушај утврђивања сродничких веза између данашњег становништва Добре и оног тада пописаног, у чему се само делимично могло успети, мање због различитих презимена у различитим генерацијама истих родова, што је ређе (нпр. у роду Жикића неки носе презиме Николић), а више због нестајања презимена односно изумирања родова без мушких потомака, затим због одсељавања мушких лица. Наведимо један низ презимена из пореског списка из 1863. године, од којих су многа већ тада била родовска имена и такво су својство задржала до данас, с тим што су родови, услед изумирања и одсељавања, особито новијих, остали мали и окрњени. То су: Анокићи, Богдановићи, Бранковићи, Дражићи, Борђевићи, Жикићи (Жујкићи), Живковићи, Зарићи (Заријићи), Илићи (Илијићи), Јосимовићи, Јовићи, Јовановићи, Мијатовићи, Марковићи, Миленковићи (носе надимак („Арвати“), а у списак уведени по данашњем надимку), Мишићи, Николићи, Петрашковићи, Перићи, Петровићи, Попићи, Радосављевићи, Рајићи, Ракићи, Рашићи, Стокићи, Стојковићи, Стојановићи, Томићи.

Повећавање броја становника Добре текло је, с једне стране, репродукцијом становништва, и, с друге стране, досељавањем појединаца и читавих породица. Наталитет је у прошлости био висок. Из матичних књига рођених у Добри од 1916. до 1919.

24 Тихомир Борђевић, *Архивска грађа за насеља у Србији*, 506 — 507.

25 Зборник 6, 147.

26 *Рѣчникъ географійско-статистичный Србіе*, Београд 1846. Подаци за 1863. су из Архива Србије, Министарство финансија и промишљености, бр. 176.

године види се да није био редак случај рабања шестога, седмог или осмог детета у породицама.

Међутим, теренским истраживањима није ни био циљ да се установи ко се све досељавао у Добру, на пример, од друге половине XIX. века до данас, нити се то сада може у потпуности реконструисати, јер свих података нема ни у сећању ни у изворима, а било је и привремених досељавања односно одсељавања.

Добра је у XIX веку, а свакако и раније, била, у извесном смислу, транзитно место за досељенике и пребеглице у Србију из аустријског царства, и обратно, што потврђују подаци из архивских извора о везама Добре и Горње и Доње Љупкове, насељима у Банату на наспрамној страни Дунава, и уопште о досељеницима у Србију „из прека“, преко Добре. Навешћемо неколико таквих података.

Љ. Јовановић је у Млави, у селу Рашанцу²⁷, забележио предање да су Добријењи, у Добријењској мали, пореклом из Добре (на Дунаву), а да су старином „из прека“. Њихови преци су „бегунци“ из Добре негде с почетка XVIII века. Године 1807. прешао је у Србију, „у Добру више Пореча“ Димитрије Михаиловић, рођен у Банату, у селу Горња Љупкова (од оца Михаила и мајке Марине), који је касније, 1818. примио свештенство у манастиру Боговаћи, а 1821. био свештеник у Забучју (Ваљевска нахија)²⁸. Сава Бугарин из „Љупкове у Цесарији“, боравио је у Добри више од десет година (1825 — 1835), како обавештава Стефан Стефановић кнеза Милоша 1835. године, када је поменути Сава Бугарин прешао на цесарку страну са још два житеља Добре (Јованом Грујићем и Глигоријем Димитријевићем), и тамо, у свом родном месту и остао, док су се два Добранина вратила²⁹. Године 1925. умро је у Добри педесетогодишњи Јован Стелик, родом из Љупкове (извор: матична књига умрлих). Новембра и децембра 1918. године, у време епидемије, када је у појединим кућама Добрана у једном дану умирао и по двоје или троје укућана, особито деце, умрле је сахрањивао свештеник из Љупкове, Милан Болгарић, како то показује матична књига умрлих у Добри. У време наших испитивања било је у Добри неколико удатих жена рођених Љупковчанки. Најзад, старији људи су причали да су их као децу очеви водили лекару у Љупкову.

У матичним књигама рођених и умрлих у Добри у другој половини XIX века, као и у другим изворима (нпр. у поменутом списку пореских обвезника из 1863. године) налазимо имена многих становника који су очигледно привремено боравили у Добри као слуге, занатлије или радници са стране, запослени у добранским рудницима. Тако, на пример, 1893. године уписано је рођење детета од оца Антона Макштајнера, рудара из Добре и мајке Веронике. Назначено је да су „Срби православни“ (мно-

27 Млава, 290, 351 — 352.

28 Тихомир Борђевић, *Архивска грађа за насеља у Србији*, 41.

29 Исто, 369 — 370.

ги су примали правосавну веру да би могли децу крштавати), дете је названо Јован, кум Димитрије Јовановић, крманош; године 1917. уписано је крштено име детета (Иванка) чији су родитељи Јаков и Мара Бетмен, Немци по народности, источно-православне вере. Бетмен је био по занимању ковач.

Веома инструктивне податке о условима под којима су довођени радници са стране на рад у добранским рудницима садржи књига Данице Милић *Страни капитал у рударству Србије до 1918.*³⁰ С обзиром на то да рад добранских рудника представља веома важан фактор у развоју Добре и њеног становништва почевши од друге половине XIX века, фактор који је утицао на сложеност структуре према пореклу становништва Добре, као и на етничке процесе који су се ту дешавали, наведимо неколико података из књиге Д. Милић.

Рудник у Добри отворен је 1846. године приватним капиталом, али је, свакако због лошег пословања, убрзо затворен.³¹ Следећа фаза почиње 1865. године, када је са енглеским друштвом склопљен уговор о експлоатацији рудника угља у Добри (такође и у Раденки и Сиколу), па му је уступљено у атару села Добре 80 рудних поља на местима Сечински и Босман³². После две године експлоатације, добрански рудници опет долазе у фазу веома слабог коришћења, углавном од приватних лица у току следеће две деценије, о чему нема ближих података. Године 1887. поново се успоставља активна експлоатација угљенокопа у Добри, када га је узео у закуп београдски трговац и индустријалац Аврам Озеровић³³, да би најзад, 1898. године поново дошао у руке страног капитала, овога пута белгијског³⁴.

Подаци о страниј радној снази у књизи Д. Милић односе се на рударство читаве североисточне Србије (Мајданпек, Добра, Сиколе, Раденка, Кучајна, Црнајка, Рудна глава), али у њима налазимо многа објашњења баш за Добру. Радници са стране довођени су за различите послове у поменутих рудницима. Из Влашке су довођени радници ђумурције, из Баната — рудари и рабације, из Саксоније — дрвосече и ђумурције, док су Бугари долазили у току лета као сезонска радна снага.³⁵ Касније, после 1845, преовлађује оријентација на довођење радника из Босне, Бугарске и Турске. Једино се за стручњаке за Мајданпек желео да буду радници из Аустрије и Ердеља.

У свим данашњим породицама српске народности, чији је предак као момак дошао на рад у Добру па ту остао и оженио се Добранком, или чији је предак дошао са породицом и ту остао, а синови његови се женили Добранкама, очувано је преда-

30 Издање Историјског института, Београд 1970.

31 Исто, 69.

32 Исто, 68.

33 Исто, 141.

34 Исто, 143.

35 Исто, 181, 201, 202.

ње о њиховом несловенском, мађарском или немачком пореклу, и то не тако давнашњем. Међутим, потребно је напоменути да је међу досељеницима из Мађарске и Аустрије било и оних који су били словенске крви. На пример, браћа Стелик, из тадашњег аустријског царства, били су чешке народности, али је један од њих рођен у Љупкови, насељу у данашњој Румунији. Међутим, Стелика данас нема у Добри.

Из Румуније се досељавало, осим румунског и влашког, и становништво српске народности, из Турске су се досељавали Македонци, а из Босне, касније и из Лике, такође српско становништво. Чињеница је да су, по правилу, у другој половини XIX века у Добру довођени радници, односно да су умољаване власти дотичних земаља да упуте позив радницима да су пријаве за рад у рудницима североисточне Србије. Као што је већ поменуто, привременог боравка страних радника у Добри било је много више од оних појединаца који су се у Добри настанили за стално. Али је за етничке процесе, узете у најширем смислу, односно не само у погледу етнобиолошких, него и етнокултурних процеса, значајна и прва категорија радника који су привремено боравили у Добри, а не само они који су се у Добри и настанили.

Као што се види, етничка припадност досељеника у Добри била је веома сложена, а свакако и затечено становништво, које се, према схватањима данашњих становника сматра стариначким, садржавало је у себи етнички такође различите слојеве, стариначког српског становништва, старијих досељеника влашког говора из данашње Румуније, вероватно словенског порекла. Међутим, процеси етничког и културног изједначавања били су свакако знатног интензитета, јер у релативно кратком раздобљу долази до хомогенизације у етнолошком и културном погледу.

Сложено је питање које су све конкретне околности деловале на ове процесе, али свакако да је веома значајна била нужност интегрисања по свим линијама у једној невеликој локалној заједници ствараној у Добри од давнина, у којој је, напореда са бројним постепеним променама које су се у њој дешавале, на пример, у систему породице, чуван континуитет и традиција. Није за занемаривање ни улога цркве, односно добранске парохије која је 1846. припадала неготинском протопресвитерату Тимочке крајине³⁶.

Захваљујући извесним посебним друштвено-економским и друштвено-историјским условима развика, Добра и њено становништво, као што се види из изложеног, издвајају се од суседних села у погледу етничких и етнографских обележја, па се не могу изједначити са селима Звижда, нити са Брњицом — узводно Дунавом, ни Бољетином — низводно, као што је то

36 *Географско-статистички речник из 1846*, св. Неготински протопресвитерат.

Одевање у свечаним приликама тридесетих година нашега века у Добри

приказано на етнографској карти североисточне Србије В. Карића³⁷. Добра је на тој карти укључена у територију са више од 90% влашког становништва, што не одговара стварним чињеницама из друге половине XIX века, а још мање у каснијем њеном развоју. У првим деценијама нашега века и надаље, све до 1941. године, за Добру је карактеристично да је даље примала досељенике, иако су то били појединци или појединачне породице, и то сад претежно Босанци и Личани које је запошљавао рудник или шумска привреда, за извожење дрвене грађе.

37 В. Карић, наведено дело, 94.

Добранке у свакодневном оделу четрдесетих година нашега века

Уочи првог светског рата добрански рудник био је у власништву белгијског друштва, а за време окупације Србије у првом светском рату рудник је користила бугарска војна управа. Добрански рудник био је у периоду окупације упропашћен, ратна штета била је процењена на три милиона динара.³⁸ У међуратном периоду добрански рудник експлоатисан је домаћим капиталом, па је и у том периоду било у Добри радника из других крајева земље, а мање из редова домаћег становништва.

Чињеница је да у данашњој етничкој структури становништва Добре има удела и влашка компонента новијих досељеника, претежно настањених у Чезави, као и у самом селу у породицама које су их примиле као зетове.

38 Д. М и л и ћ, наведено дело, 458, 497.

Навешћемо неколико података из различитих слојева данашњег становништва Добре према њиховом етничком пореклу (и времену досељавања), и то као примере којима ће се потврдити претпоставка о интензивним етничким процесима у Добри у времену од око двеста година, тј. од последњих деценија XVIII века до нашега времена.

Према казивању свих информатора, најстарији родови у Добри су: Петрашковићи, Николићи (слава Петковица), Перићи, Рајковићи, Жикићи (део тога рода носи презиме Николићи, сл. Јовањдан). Тиме што се сматра да су то најстарије породице, тј. да су њихови преци били ту још онда када је Добра имала седам (или девет) кућа, како предање гласи, не тврди се да њихови преци нису однекуд и досељени. Свакако да је у пореклу ових најстаријих заступљена и компонента инверсне струје влашких досељеника, али се предање о томе изгубило, а етничким процесима на овом тлу извршена је диференцијација у односу на касније, млађе досељенике из прекодунавских крајева, којих у Добри такође има, као што је већ поменуто, али су се овде настанили у току XIX века или у нашем веку миграцијом из суседних предела, Звижда и Браничева. Има још родова који су, као и наведени, непознатог порекла, али се зна да су и они данашњи у Добри. То су: *Јовићи, Павловићи, Богдановићи, Јосимовићи, Ракићи, Стокићи* итд. Зна се још за неке старије родове који су изумрли по мушкој линији, као *Милићевићи, Станковићи*. I. За ове последње има индиција да су „из прека“. Непознатог порекла су и *Јовановићи I* (сл. Петковица); од њих је остала само 1 к, неке су се иселиле, друге су без мушких потомака. Али се за њих зна да су дошли „однекуд из Турске“ (кажу и: „као неко турско порекло“). У прошлости су називани „Ванчоњи“, а уз то и „Фараони“. Има предање да је њихов предак Ванча „жиропаћом подигао цркву у Добри“, ону која је, према једном податку, подигнута 1810. године³⁹.

За млађе досељенике из Румуније очувана су предања у самим родовима тога порекла, али и уопште у селу. Предак *Јовановића II*, деда-Никола, дошао је из Румуније, из с. Оравице, као момак, радио у рудницима „Босман“ и „Рудна глава“, и овде се оженио девојком из рода Бранковића. Из Румуније су пореклом и *Адамовићи, Зарићи, Пајићи* итд. Из архивске грађе се види да је у XIX веку било у Добри и више становника пореклом из Румуније, али се многим данас изгубио траг, јер су неки боравили привремено, вероватно радећи у руднику, а другима се можда име затрло. На пример, Зарићима и Пантићима (1858, 1862, 1878 итд.) годинама је кумовао, што се види из матичне књиге рођених, Јовица Попеску, рођен у селу Бошњак, у Румунији. Године 1917. умро је у Добри Никола Маран, у 80. години живота, рођен такође у селу Бошњаку. Напоменуто је

39 Вид. белешку 16 овога рада.

да је највећи део живота провео у Добри. Његове потомке *Мариловиће* називају Буфанима.

У становништво пореклом из Румуније треба уврстити и већ поменуће досељенике из суседних села у Звижду и у другим пределима, као што су, на пример, *Попићи, Стојковићи, Пауновићи, Белановићи, Радојковићи, Стојановићи II, Тодоровићи, Илићи, Пљештиши, Јовановићи III* (зв. „Босић“) итд., али су то већином појединачне породице у Добри, од којих многе представљају у ствари огранке њихових родова развијених у насељима из којих су се доселили (Ракова Бора, Пожежена, Сена, Туррија, Дубока, Војилово, Кучево итд.). Ови појединци су у Добру долазили или да раде, па касније куповали земљу, или, пак, као домазети. На сличан начин досељавали су се становници и из српских села у оближњим пределима. На пример, предак *Мијатовића* дошао је овде из „пожаревачког краја“, из села Армно, пре око сто година, и овде „радио пинтарлук“ па бурад „терао у Крајину“ на продају. Међутим, предак *Станковића II* дошао је жени у кућу из неког села „у Вилајету“, итд.

Само два од данашњих, додуше знатно окрњених родова, воде порекло из Македоније а очувана предања говоре да је било дошљака из Македоније, од којих данас нема мушких потомака па се и име изгубило. Иако су неким таквим досељеницима мештани давали надимак „Бугарин“, а место где су становали звано је „Бугар-мала“, у породицама пореклом из Македоније очувано је предање да су њихови преци дошли „из Арнаутлука“ или „из Старе Србије“. Међутим, данас у таквим породицама истичу да су пореклом Македонци.

Карактеристично је за њихова предања о пореклу да садрже онај веома познат, чест мотив, распрострањен и познат и у другим нашим крајевима, да су њихови преци „пребегли“ односно „избегли“ из свога краја због неког зулума који нису могли подносити или да је њихов предак „убио Турчина“. Међутим, с обзиром на околности досељавања у Добру становништва у другој половини XIX века у вези са радом рудника и уопште потребом за различитим занатским делатностима, вероватно је да је предање односно његов мотив потенциран више но што је то у ствари било и да у основи ових досељавања јаку компоненту представља печалбарско кретање.

Претка данашњих *Стојановића* (сл. свети Илија), деда-Николу, повео је собом као дете његов стриц — гласи предање — када је морао побећи из свог родног села Мороиште (Струга), пошто је тамо као рибар на Црном Дриму дошао у сукоб са неким „Арнаутима“, јер су му „крали вршке“. Побегли су у Влашку, и тамо је дете Никола, растући уз свога стрица, „испекао дунђерски занат“. После су кренули „уз Дунав редом“, и тако стигли у Добру. Ту се задрже, отворе кафану поред Благоја Бугарина (кафане), а радили су и као трговци грађом, касније отворили и касалницу. Никола је дошао у Добру као момак и

ту се оженио девојком Стојаном. У пореском списку из 1863. године, Никола је (са 37 година старости) уписан као земљорадник, већ је ожењен Стојаном и има троје деце: Милену Богдана и Јеврема. Тада су имали само кућевни плац (не и кућу), три и по дана ораће земље и један дан шљивара, што значи да се он занимао трговином, према сећању данашњих Стојановића, после 1863. године. Касније се родио Николи и син Светозар, па су од њега и Јеврема *Стојановићи I*, којих је у Добри 1969. године било 5 кућа, али зато исељених Стојановића има у Голупцу, Великом Градишту, Баваништу, Београду, Чикагу (САД). Стојановићи су се брачним везама ородили у Добри са *Милићевићима* (род изумро по мушкој линији), *Стефановићима*, *Радосављевићима*, *Коцмановићима* итд. Женских потомака Стојановића уда тих, осим у Добри, има и у Голупцу, Великом Градишту, Мајданпеку, Хрватској. Од Стојановића има данас пољопривредника, радника, занатлија, рибара, хармоникаша, рударских пензионера. Младе генерације се по правилу школују.

Петковићи (3 к. у Добри 1969. године, 1, к. у Великом Градишту) потомци су Благоја Бугарина, пореклом такође од Струге. Остало је у сећању Добрана да је био богат.

Било је у Добри још досељеника из Македоније, који се данас више памте по надимку и занатима којима су се бавили него по потомцима које су оставили. Стева дунђерин, родом из Македоније, овде се оженио из рода поменутих Стојановића I, али је без мушког потомства; Глигорије, мајстор Глиша, такође од Струге, живео је у Бугар-мали; Петар Пинтер, уствари Петар Стојановић „радио је пинтарлук“ у Добри, и, као што се види из матичне књиге умрлих 1918, умро је у 85. години а родом је био из с. Топлица, срез прилепски. Траило Бугарин, звани Трајко дошљак, по занимању „ачија“ (ашчија), био је од Тетова, у Србију „пребегао“ као момак и ту „ушао девојци у кућу“, али остао без мушких потомака. Памти се да је носио димије кад је дошао у Добру. Из матичне књиге рођених види се да је крштавао децу Сави Петрашковићу а уписан је као „Траило Бугарин“.

Пореклом из Мађарске, по прадеди односно чукундеди мађарске народности Јозефу Штефану, јесу данашњи *Стефановићи* (5 к. 1969. године). Већ Јозефов син Алекса почео је да носи презиме Стефановић (из матичне књиге рођених 1875. и 1883. види се да је Алексину децу крштавао Јован Видић, пореклом Босанац, који је иначе кумовао и другим породицама у Добри), а Алексин син Светолик добио је надимак „Толе“, очуван до данас, па млађе потомке називају „Толић“. Интересантно је да су Стефановићи до 1949. године живели неподељени, као „задружна кућа“ коју су чинили: отац и мајка, два ожењена сина са по троје деце и један неожењени син (11 чланова породице). Становали су у средишњем делу старе Добре, на месту где је касније подигнут задружни дом.

Живановићи су такође мађарског порекла, од дедова Јозефа и Јаноша.

Коцмановићи су немачког порекла. Године 1969. било је у Добри 5 к., а три су одсељене у Велико Градиште и Голубац. Од добранских Коцмановића три брата: Милорад, Живојин и Миливоје, године 1969. бавили су се ковачким занатом. Предак Јозеф, Коцман, пореклом из Баварске дошао је са својом породицом, женом Немецом и троје деце, најпре у Берзаску, да ради на монтирању моста. По завршетку тога посла прешао је из Берзаске у Добру на рад у Босману, и ту остао. У Добри се родило још троје деце (Јован, Антун и Пешик) и она су крштена у добранској цркви по православном обреду. Јозефова мушка деца изучила су металски занат. Поженили су се Добранкама, примили славе на имање, радили у руднику као „машинисти“, а у првом светском рату Јован и Антун били војници у српској војсци. Постали су веома угледни људи и домаћини у Добри. Антун је, како је данас у Добри остало у сећању, предано радио у сеоским одборима, био школски и општински благајник, итд. Коцмановићи старији (Јован и Антун) ородили су се са Јовићима и Ракићима изродили једанаесторо деце, од којих петоро мушке, Девојке од рода Коцмановића удавале су се и изван Добре.

Подаци о досељеницима у Добру у другој половини XIX века говоре да је међу њима било и оних који потичу из западних и средишњих крајева наше земље — из Лике, Босне, Херцеговине, Црне Горе. То су биле изразито економске миграције у тадашњу Србију. Од бројних таквих досељеника само је мањи број остао присутан у данашњој структури становништва Добре по пореклу. Међутим, остала су у сећању њихова презимена; налазимо их и у матичним књигама, али су се многа изгубила. Један број оних који су остали да живе у Добри касније су се одсељавали, а неки су остали без мушког потомства па се и име изгубило. То су биле породице *Беслаћ*, *Ивашковић*, *Гардијан*, *Рајиновић*, *Вујовић*, *Перковић*, *Вучетић* (Сава, звани „Црногорац“), *Миленковић*, звани „Арват“. Предак Никола *Хрват*, забележен у матичној књизи умрлих 1918. године, као рођен у Добри око 1850. године. *Видићи* су пореклом из Босне (око Дервенте), али је њихов предак Јован дошао у Добру пошто је занат изучио у Пешти, преко Лупкове. Карактеристично је за претка *Видића*, као и за неке друге, да су убрзо по доласку у ову средину, орођавањем женидбом (Јован се оженио ћерком пароха Васе Борђевића) и успостављањем других друштвених веза, особито кумства, постајали угледни и активни чланови сеоске заједнице. Из матичне књиге крштених у Добри види се да је Јован *Видић*, од 1857, кад је био крштени кум детету Јанка Бојанића, па до 1892. кумовао дванаест пута у Добри: Бојанићима, Вучетићима, Голубовићима, Марковићима и Стефановићима.

Појединачна досељавања у Добру наставила су се и у нашем веку, и у времену до 1918, и у међуратном периоду, као и у

данашње време. Међутим, ако је још и до 1941. године било досељавања у вези са повременим отварањем рудника, у наше време то су искључиво женидбено-уздабене миграције у погледу досељавања у Добру. Према матичним књигама венчаних види се да, на пример, у периоду од 1919 до 1948, женско становништво које се досељавало у Добру удајом, потиче највећим делом из Звижда, у мањој мери из села у околном Подунављу, а врло ретко из других крајева земље. Исто важи и за мушко становништво које се женидбом досељавало у Добру, најчешће уласком „жени у кућу“. Међутим, наглашавамо да у укупном броју бракова склопљених у Добри у том периоду, много је мањи удео оних бракова код којих је место становања једно од супружника пре брака било изван Добре него оних у којима су оба супружника рођени Добрани.

И без упуштања у посебно анализирање статистичких података по пописима становништва вршеним у Србији у току XIX века и све до данас, помињемо да је Добра све до 1961. године непрекидно показивала благи пораст броја становника и домаћинства. Чак и у послератном периоду, до 1961. године, у коме је, као што је познато, отпочело, у складу са општим економским кретањима и социјалистичком индустријализацијом, интензивније напуштање села и пољопривреде и пресељавање у градове ради запошљавања. Међутим, за Добру представља преломни период, у погледу демографског развика, онај који почиње приближно 1962. године припремама за изградњу ХЕ „Бердап“ и свим променама у приобалном простору које су морале да уследе. Подаци пописа становништва 1961. и 1971. године показују да се у Добри, исељавањем становника и читавих породица у том периоду, смањило број становника од 1603 на 1139 односно број домаћинства од 398 на 311, о чему сам исцрпније писала у раду *Демографске промене у ћердапским насељима од 1961. до 1971.*⁴⁰

Добра је у ратовима Србије 1912—1918. поднела велике жртве, људске и материјалне, и то је веома јасно очувано у сећањима данашњих старијих генерација Добрана. О томе сведоче и десетине имена погинулих ратника исписаних на споменику чије је раније место било у средселу старе Добре, на Попином брегу, а данас је у новоизграђеном центру Добре. На споменику читамо породична имена Алексића, Арсића, Драгановића, Живковића, Илића, Јовића, Јовановића, Јовичића, Крстића, Лазића, Мишића, Милосављевића, Младеновића, Николића, Новаковића, Пантића, Перића, Петровића, Пошића, Радивојевића, Ракића, Станковића, Стефановића. Међу погинулим било је блиских сродника, неке су куће дале и више него једну жртву.

По завршетку другог светског рата Добрани су на старом споменику изгинулим ратницима уписали нова имена жртава које је Добра дала у другом светском рату и ослободилачкој

40 Зборник 6, 39 — 55.

борби народа Југославије 1941—1945. И на добранском гробљу многи натписи на надгробним споменицима говоре о погинулим борцима за време другог светског рата. Ево имена палих бораца, уписаних на споменику: Адамовић Сава, Анокић Стеван, Благојевић Андреја, Богосављевић Витомир, Јовановић Сретен, Јовановић Милан, Јосимовић Милорад, Мирковић Александар, Михајловић Никола, Мишић Миодраг, Николић Милан, Пајић С. Милан, Пајкић М. Миодраг, Пантић Александар, Перић Б. Милан, Петрашковић Светомир, Рајковић Андреја, Радивојевић Радосав, Станојевић Димитрије, Стефановић Александар, Стојановић М. Љубиша, Стојић Драгутин, Стојковић Драгутин, Стојићевић Војислав.

Неколико напомена о новијим етнографским променама у Добри односе се, с једне стране, на промене које су резултат планске изградње новог дела Добре, а, с друге стране, указује се на неке тенденције у погледу етнографских промена које се, наравно, схватају као законита појава у склопу општих друштвених и економских промена у наше време.

Већ је напоменуто да је Добра у току последњих деценија XIX века на самој обали Дунава имала центар друштвеног и економског живота, који се спонтано развио у време рударских радова и интензивне експлоатације шумског блага. У време испитивања такав центар налазио се на Попином брегу, у сределу. Тада су ту биле две продавнице, две кафане (једна у друштвеном сектору), задружна пекара. У време када је изграђиван нови пут дуж Дунава и када је отпочето рушење старих и подизање нових кућа, у Добри је спонтано образована и једна мала пијаца воћа и поврћа, чији су потрошачи били грађевински радници уписани на изградњи пута и нове Добре. Пијачне производе доносиле су само жене из села у околини Голушца, из „Вилајета”, а из Добре ниједна. После завршетка изградње нове Добре, пијаца је нестала.

Новоизграђени део Добре, дуж Добранске реке, је модерно насеље, у коме су куће „планске”. Насеље је добило водовод и канализацију. У све новоподигнуте куће није био уведен водовод и канализација, због недостатка средстава, али је већина грађена тако да ће се накнадно прикључити. У новом насељу формиран је модерно изграђени центар, у коме су јавне установе. У једној згради је Месна канцеларија и пошта, затим зграда земљорадничке задруге, где је смештена откупна станица и самоуслуга. Дом културе и школска зграда имају по неколико сала, библиотеке, спортске терене. Амбуланта се налази у посебној згради, затим угоститељски објект, итд. У близини су још две специјализоване продавнице: текстилна и гвожђарска. Изграђено је и двадесетак станова у друштвеној својини, за просветне

раднике и друге. У новом средишту Добре, где је постављен споменик, уређени су травњаци и алеје цвећа, и све се то пажљиво и уредно одржава. Ту је и аутобуско стајалиште. Добра је, после изградње новог пута дуж Дунава, аутобуском линијом Београд — Доњи Милановац — Кладово повезана редовно и више пута дневно. Отварање ове аутобуске линије умногоме је олакшало путовање бацама и радницима који раде изван Добре (највише у Голушцу и Великом Градишту) а станују у Добри.

Регулисано корите Добранске реке и горњи део новог насеља. Петочлана породица Стефановића са комшијом и комшијском децом (снимак из 1974).

Сви наведени подаци говоре о заиста значајним променама у Добри у погледу степена урбанизације. Међутим, резултат демографских промена у периоду изградње нове Добре било је знатно исељавање и целокупних домаћинстава (највише у Велико Градиште) и појединаца, тако да Добра од свих проучених ћердапских насеља има најнегативнији биланс у кретању становништва у том периоду, о чему сам дала подробне податке у поменутом раду *Демографске промене у ћердапским насељима*. Вероватно да се исељавање из Добре неће наставити таквим темпом и да ће можда бити и повратника у Добру сада када је насеље изграђено и саобраћајно добро повезано (засад има само неколико таквих примера). Према новијим обавештењима из 1975. године постоји нада код домаћег женског становништва да ће у Добри бити отворен погон конфекције па је ради тога организован и курс за обучавање женске радне снаге у шивењу, на коме су учествовале девојке и млађе жене из Добре и Брњице (око 35).

Посебну тему чиниле би све новије етнографске промене у Добри, под којима не подразумевам само оне од пре десетак година већ и оне од почетка социјалистичке изградње код нас или, чак, можда од почетка нашега века. Међутим, овде ми није било могуће позабавити се тим питањима шире. Ипак, поменућу два примера „увођења” обичаја који су очито доказ прилагодљивости Добрана времену у коме живе али, истовремено, и њихове чврсте, жилаве везаности за традицију неговану у прошлости на други начин. После ослобођења, на Видовдан 1945. године, одржан је у старој Добри, код споменика изгинулим ратницима и борцима, велики „помен”, „парастос”. Столове су поставили свуда око споменика; учествовало је „цело село”. Већ идуће године овакав помен није одржан код споменика, али јесте код цркве, такође на Видовдан, па се овакви помени и даље одржавају, сад и код новоизграђене цркве у новој Добри. Међутим, последњих година Добрани овај „дан мртвих” на Видовдан посвећују не само изгинулим ратницима и борцима већ и свим умрлим мушким становницима Добре. За овај помен породице покојника доносе жито, поскуру, вино, колаче, пале свеће, итд., у ствари одржавају типичан обред култа мртвих, а изводе га колективно код цркве, на Видовдан. Други пример односи се на празновање светог Саве. Када је, у новим друштвеним условима, почетком изградње социјализма, код нас одвојена црква од државе, Добрани су прослављање светог Саве пренели из школе у цркву. Ток овога славља није унео неке нове ритуалне елементе већ је та прослава подражавање ранијих школских прослава светог Саве. За колачара се прима неко од бачких родитеља, изврши се славски обред сечења колача, а остали садржај је певање песама и рецитоване познатих стихова о светом Сави. На крају, свакако дете добије пакетић бомбона. Иначе, Добрани, по традицији, заветину одржавају на Спасовдан; она траје три дана и за сваки дан се бира колачар.

Најзад, у неколико завршних речи, напоменула бих да је Добра са својим становницима веома привлачна и за даља истраживања, за праћење њеног садашњег развитка и етнографских промена. Било је веома корисно проматрати и проучавати једно насеље и његово становништво у периоду који је представљао прекретницу у његовом развоју, периоду који је највећи део становништва схватио као судбоносно раздобље. У многим разговорима одржаним у Добри, на пример са Селимиром Стојановићем, са његовим синовцем Животом, Селимиром Новаковићем, Јовом Николићем, Лубинком Стефановић, Босиљком Јовић и другима, могла сам да запазим колико је традиционални начин усменог казивања део њих самих, њиховог начина мишљења и изражавања. Ови су разговори били често прилика да се чује и пословица, пословички израз, предање, анегдота. Спонтано, уз реч, Селимир би споменуо пословицу па је затим и објас-

нио, као, на пример; „Пусти добро низ воду, а ти 'ајде уз воду, па ће те добро стићи”, или: „Беж'те, Турци, иза рана, ето попа Карана” (објашњавајући да је био неки поп Каран из Лике или Босне, што је дизао устанак на Турке, па га се они бојали), или: „Ни у тикви суда, ни у Вла'у друга” (како је чуо од свога деде), итд. А Јова Николић и Љубинка Стефановић, сасвим независно и у различитим ситуацијама, да би народном мудрошћу потврдили своје схватање о свакојаким опасностима од зла у људима, поменуше: „Што казали: у свако жито има кукоља” — са додатком: „Па тако и народа”, и: „Двоје без душе, трећи без главе” итд.

Ових неколико примера пословичког изражавања Добрана, чини се, такође потврђују напред изнету тврђу да је у Добри, у њеним конкретним условима развитка, био веома интензиван процес етничког изједначавања. А кад је реч о пословицама, оне показују не усколокалну затвореност духовне културе, већ напротив отвореност за сва духовна богатства која су одвајкада стварана широм Југославије и изван ње.

Résumé

DOBRA ET SA POPULATION AUTREFOIS ET AUJOURD'HUI

par

Miljana Radovanović

Se basant sur les recherches de terrain, faites à Dobra en 1969 et 1970, au temps où la construction de la nouvelle Dobra, située dans la vallée de la rivière de Dobranska Reka, a été déjà en plein essor, ainsi que sur les sources et la littérature étudiées, l'auteur a traité les questions suivantes: la situation de la localité de Dobra et les changements qui se sont produits en conséquence de l'édification de la nouvelle Dobra ainsi que de la construction du grand chemin des Portes de Fer; la structure morphologique de l'ancienne et de la nouvelle Dobra; les caractéristiques du finage de Dobra; les toponymes dans le finage de Dobra; les fonctions de l'habitat de Dobra par le passé sur la base des données obtenues par les fouilles archéologiques, des recensements faits par les autorités turques et les autorités autrichiennes, ainsi que des recensements dans la principauté et le royaume de Serbie au 19e siècle; l'origine de la population actuelle et les processus caractéristiques de fusion et d'assimilation ethniques et culturelles à Dobra autrefois et à présent; les observations sur les changements qui se sont produits dans la vie de la population de Dobra dans la période après la construction de la nouvelle Dobra.

Душан ДРЉАЧА

БРЊИЦА

Село Брњица се налази на 12 km низводно од Голушца, на ушћу реке Брњице у Дунав. Сеоске куће распоређене су углавном с десне стране речног тока, који се ближе Дунаву све више спушта. Изградњом великом акумулационог басена за ХЕ „Бердап“ делимично су потопљене плодне ратарске површине „испод Села“ (Мољак, Обљешће, Књишиће). Остали делови сеоског атара називају се: Скела (на левој страни Брњичке Реке), Ку извору, Брњичка река, Лисац, Длбочки пут (Куламје длбос), Бука морљ, Беир (пасиште), Бука мјеи. Осим Брњичке реке, кроз село протиче и поток Свиња. Село се граничи насељима: Раденка, Кривача, Воршћа, Добра и Голубац.

Као и у Звижду и Горњем Пеку, како је то приметио С. Вујадиновић, села се састоје из два дела: Села и салаша. „Села“ су у узаним долинама, а салаши око њих, на великом простору, по равнијим површинама ближих и даљих планинских коса (Раковица, Црни Врх).¹

Према речима казивача, оближњи Црни Врх је старије насеље од Брњице. Најстарији међу њима памте кад је у Црном Врху било свега 7 кућа. Према легенди, неки деда који је тамо живео у „бурдељу“ (земуници) довукао је дрва до Дунава на предњем „дрику“ кола и на штеку их продао Турцима. Они су му за то напунили шубару аспрама и дали му крупицу за овце. Једно време је поред Дунава, изгледа, био турски збег, а у близини села постоје остаци римских насеља. Касније се овде формирало влашко насеље, које су суседи дуго називали „ајдучко село“, вероватно по Карапанцићима (Карапанцоњ) који су се међу првима доселили из Румуније, а били су преки људи — „гадне нарави“.

Према мишљењу мештана, име села је изведено од назива реке — Брна, а он је, опет, настао по томе што су све куће на обали реке биле од брвана.

Највише становника у Брњици пореклом је из Румуније.² У почетку су се насељавали у средишту села — „царина“. Били су углавном „паори“, али су држали 15 — 20 грла крупне стоке, претежно говеда. Највише породица у селу слави Аранђеловдан и св. Алимпија, а друге славе донели су у село махом домазети. У време испитивања, најстарији Брњичани су били Петар Благојевић (90), који није говорио српски, а сасвим је слабо и разумео наш језик и његов две године млађи брат Јеврем. Досељавање

1 С. Вујадиновић, *Насеља у сливу Пека — Антропогеографска испитивања*, Посебна издања Српског географског друштва, св. 27, Београд, 1949.

2 Најстарија породица у селу су Винудовић — Винудешти (у време испитивања 8 кућа, славе Аранђеловдан); Борђевићи — Ивицоњ (3 к., св. Аранђео; досељени пре 100 — 150 година, као и неки други, с леве обале Дунава из Горње Сикевине, Шумице и других села); Борђевићи (2 к., св. Јован); Владићи — Суроњ (7 к., име „парадеде“ Јанко Суроњ, нису из Румуније); славе: св. Алимпија, а један од домазета св. Николу); Траиловићи (6 к., — Јанош, Богоје, Данил, Љуба, Виду — славе св. Аранђеа); Курићи (5 к., 4 славе св. Аранђеа; 1. св. Петку — у ствари је примио славу „Не живи у то имање“); Јанковићи — Лазоњ (2 к., св. Алимпија) и Јанковићи — Миуцањ (2 к., „парадела“ им се доселило из Волује; славили св. Алимпија, али овде примили св. Николу — као заштитника бродараца); Романовићи — Романешти (домазет из Дворишта, у кући Траиловића, слави Митровдан); Дрикићи (св. Петка); Јермејићи (св. Аранђео); Пауновићи (св. Аранђео); Јовановићи (домазет примио женину славу св. Петку и преславља св. Николу).

из Румуније трајало је све до првог светског рата. Са оне стране долазили су и неки који су говорили „лемски“. Одсељавања читавих породица није било; одлазили су само младићи у суседна села — као домазети. У време између два рата (1921 — 1931) рабен је пут Голубац — Брњица и Брњица — Добра (1931 — 1941), те је у том периоду било доста радника из разних крајева наше земље.⁸ Иначе, брњички момци су и тада, а и сада то чине, доводили невесте из Триброда, Дворишта и Раденке, а као домазети одлазили су у прва два села, као и у Војилово, Усје, затим Голубац и Велико Градиште, углавном у живнија насеља.

Од пописа 1948. до резултата пописа 1961, тј. за 13 година, број домаћинстава се повећао за 23 (од 147 на 170), а број становника за 93 (од 632 на 725). Међутим, у следећој деценији, број становника се смањио за 130, а број домаћинстава за 12 (158). Изградњом ХЕ „Бердап“ и Бердапске саобраћајнице, проширењем рада у каменолому Јеленска стена у близини села, створене су могућности да млади добију посао у селу или у оближњем Голупцу.

1.

У привредном погледу, истиче се да је сточарство значајније од ратарства, а да је главно допунско занимање — сезонски рад у каменолому (пре почетка изградње ХЕ „Бердап“) и експлоатација шуме, као и то да се у селу не би могло живети без такозваних ванпољопривредних занимања. Према подацима из катастарских књига, Брњичани поседују 529 ha обрадиве површине (од тога највише — 264 ha ораница и башта, 234 ha ливада, под воћњацима је 28 ha, а виногради заузимају само 3 ha); у пољопривредну површину убрајају се и пашњаци 276 ha и 2 ha трстица и бара. Најзад, Брњичани поседују 1491 ha шумског земљишта.

За повољан развој ратарских култура, овде је неопходна умерена киша, бар једном недељно, јер стални ветар исушује земљу. Кад кише нема, деси се да добију само једну петину приноса. Највише гаје кукуруз, а оvas на високим салапима. Других житарица скоро и нема. На већ поменутиим потесима поред Дунава (Мољак, Обљешће, Књишиће) већина сељака је имала само по 40 — 50 ари земљишта, а само два власника више од тога (и то један 1,2 а други 1,3 ha). На том делу је углавном посејан кукуруз, мало повртарских култура и изврстан број чокота винове лозе. Слична је ситуација и поред Брњичке реке. Старији казивачи разликују месец сејања житарица — „дуна смантулор“ од месеца копања усева — „дуна сапатлор“. Памте да је почетком овога века па све до првог светског рата у селу била „царина“. Иначе, у пољопривреди углавном раде девојке, жене и момци до одласка у војску, а тако је, истичу, било и пре рата, јер су Брњичани одвајкада морали да траже хлеба ван села. Шљиве највише прерађују у ракију. Власници казана узимају по 2 оке (око 3 l) „уштура“ (влашки „вама“) од казана.

Од 5 воденица на Брњичкој реци, у 4 ради по 30 — 40 ортака а у петог су само 4 ортака.

Сеју и детелину. Косе је три пута годишње. Понегде косе и жене (коса је и на влашком „коса“; брус је — „кућа“, тоцило — „фок“; прут додат уз држалицу косе — „крљик“). Пласт дигнут на ограду или на рачвасто дрво, да стока не би појела сено, назива се „патул“, као и кош у дворишту. Понегде је испод патула „струнга“ — како на влашком називају ограду за ситну стоку.

У сточном фонду, који је у време великих грађевинских радова постајао све сиромашнији, доминирају овце. Године 1962 било је 1248 бржава

3 Тако се Лазар Блануша, из околине Бихаћа, оженио Иконијом Суроњ — Владић и, према обичају, примио славу од имања — св. Алимпија. Кад је Иконија 1943. године умрла, Лазар се годину дана касније оженио по други пут, задржавши женину славу.

оваца (1971 — 1099), говеда — 224 (према 197), свиња 162 (78), док су држали свега два коња (и то у једној породици). До доношења Закона о забрани гајења коза, просечно домаћинство у Брњици држало је 10 — 15 коза, а понеки домаћини и двоструко више. Бачијање је, као и у Добри, било развијено, али овде само до 1965. године. Пре напуштања овог облика заједничког чувања оваца, удруживало се 18 — 20 домаћина у 5 — 6 бачија. Овце су се истеривале недељу дана после Бурбевдана, а на бачији задржавале само два месеца. Чобанину се за услугу плаћало 1,5 д. по овци. У време испитивања, углавном су деца истеривала 16 — 34 овце и 2 — 4 краве на испашу, у непосредну близину села и по околним стрмим странама. Чинила су то два пута дневно; ујутро (од 5 па до 10 часова) и по подне кад „прелади“, па до сумрака. Иначе, стока се дозива и тера на следећи начин: кокоши — „пи, пи“, а терају са „иш“ („ш“ је умекшано); ћурке — са „пуј, пуј“, гуске (гска) — са „бир, бир“; патке (рца) — са „рце, рце“; пас (кње) позива се узвиком: „на“, свиње (порк) — са „ћика, ћика“, а терају их „туга, туга“; краве (вак“), које имају следећа имена: Рушка, Зора, Шара, Неда (отелила се у недељу) — као и пса са, „на, на“; коње (кал), а зову их Драга, Турчин — позивају са: „прими!“ а терају узвиком: „Ајде“ и „О“; упрегнутим кравама и воловима, кад се жели да скрену удесно, вичу: „Ајс!“, а улево: „Ба!“ и уз то се дола име животиње; на крају бразде, приликом орања, узвикује се: „Ајс, ту!“

У каменолому предузећа „Иван Милутиновић“ из Београда радило је у време испитивања око 70% за рад способних Брњичана. Пре рато радило их је мање. Рад у каменолому је сезонски посао. До почетка радова на ХЕ „Бердап“, већина је у јесен престајала да ради да би се у пролеће поново пријавила за посао. Брњичани који су радили у каменолому били су углавном неквалификовани и подквалификовани радници, тј. утоварачи шлепова и сл. У шумарству се највише радило 1954. и 1955. године, када су Брњичани продавали јамску грађу из својих шума за рудник Ракова бара. Тројица Брњичана пекла је креч. Сваки је пекао по 10 т и више. Рибарством су се, у време испитивања, бавила шесторица пољопривредника, а тројици службеника то је био допунски извор прихода. Иако раде на читавој деоници од Голупца до Добре, највише су ловили на месту званом Мала орлова, код балона. Као и у Добри, радили су у паровима, бацајући алове и удице. Ловили су највише мрене. Спортских риболоваца било је у селу 13. Стално запослених бродараца било је 9, и то у ЈРБ — 4 (1 морнар и 3 крмара), у ББП — 3 и у предузећу „Иван Милутиновић“ — 2. Ови бродарци су већи део године проводили на пловидби, док им породице живе у селу. Већина од њих гради нове куће. У селу су била 3 ковача, 2 колара („на дук ла тишљер“) који су по потреби и пинтери, као и 2 кројачице. Столарски алат је дрвени чекић („ћокан Ђ љем“), секира („сакур“), кратка секира („топор“), ногаре („кораш“), длето („далта“). Ови, као и неки други влашки називи, занимљиви су по томе што у њима има доста старих словенских речи.

У домаћој радности доминира прерада вуне, и то ткањем („ршки-тор“) и плетењем („фак ла лајбр“), док се некад прерађивала знатна количина конопље. Осим тога, жене и кукичају („фак ла ћипка“). Вуна се, иначе, пере, прочешља рукама („скрманем ла лине“), затим се гребена („дарак“), преде („торшје“), удаја („ундојешћ“), премотава у клупко („гем“). За ткање служи хоризонтални разбој („брђе“), чији су делови „спата“ и „суа“. Основа за ткање је „натра“ а потка — „баћац“, суваљка је „свјејка“. Такају крпаре и ћилиме, а плету понајвише цемпере („лај-бер“) и чарапе.

Сачувало се и сећање на старе облике трговине, трампе („преме-њеск“), а позајмица је и данас уобичајена („унпрогут“).

У народној исхрани доминирао је, па и сада значајно место заузима качамак („кољеша“). Хлеб („пње“) и то са квасцем („олоцел“) месе сваки дан, нарочито од другог светског рата. Главна су три obroка: до-ручак („фруштук“), и то рано ујутро, ручак („ла прендз“) око подне, и вечера („сињ“). Обичним даном доручкује се хлеб, сир, кафа, а за

ручак и вечеру једу: пасуљ, купус, сир и млеко. Риба је често заступљена у исхрани, и то као: риба чорба („дзама Ђ пјешће“) — („дзама Ђ пјешће кукучешће селовјешће“ — „Уз рибу чорбу најбоље иде качмак!“) коју припремају са паприком, парадајзом („патлиџан“), миробијом („макар“) и сирћетом („оцет“); кувају и чорбу од ракова („дзама Ђ рак“); рибли паприкаш се спрема од две врсте рибе (обавезна је кечига — „носвица“ и још једна врста рибе), са додатком лука („шјапа“) и масноће; ту је још рибли Ђувеч („Ђувеч Ђ пјешће“), затим пржене рибе („пјешће пржит“). Риба (кечига, сом, мрена) усоли се и тако држи десетак дана, а потом суши на сунцу. Месне чорбе (од свињетине, па и од голубијег меса) увек су киселе („дзама акра“). Као салату, најчешће једу краставце. Лети се, због жеђи, прави салата од краставаца са доста воде („салат Ђа краставјен“), која се једе кашиком као додатак јелима. Лети остављају и краставце у соли по неколико дана, а потом их једу. О слави, када није посни дан, спремају: чорбу, купус са месом, паприкаш, сарму и кољу овцу или прасе; кад слава није „мрсна“, припремају та иста јела, али без меса и, обавезно, пасуљ. За Бадње вече („азјун“) спремају се посна јела: сарма, риба, посни колачи, а за Божић („краћун“) пече се прасе („фритурa Ђ пурсјел“). О Ускрсу се фарбају јаја („уава рошеј“) или, како једноставно кажу — „фарба“.

Почетком овога века, мушка ношња у Брњици састојала се из следећих хаљетака: панталона од козје коже, са бочним прорезима („шјориш км гизде“), блузе („шуба“) прслука („лајбер“), зубуна („кожок“), кошуге и гаћа од кучине, тј. конопље. На глави се носила шубара („калбц“) или пешир („паларије“), а на ногама опанци од свињске коже („опинш Ђа порк“). У међуратном периоду, Брњичани су почели да носе и шајкаче, чакшире су се све чешће израђивале од сукна, а гүмене опанке су куповали.

Женска ношња, између два рата, састојала се од ових одевних предмета: бела сукња, са везеном доњом ивицом; бела, везена блуза, две кецеље, и то предња („опријег“) и стражња („шјукур“); коса уплетена; марамa са црним ресама, слична српској, а подвезивала се под брадом.⁴

До првог светског рата, куће у селу су биле приземне, покривене сламом или папрати; ћерамида је новији кровни покривач, као и даска. После ослобођења, у Брњици је подигнуто око 50 кућа, и то претежно у случају када се браћа поделе. Десетак новоподигнутих зграда је од цигле, а остале су од шепера, са обавезном оставом у приземљу. Од привредних зграда обавезан је кош за кукуруз („патул“), стаја за стоку, а само понеко има ископан хладник, у који остављају лед за лето. Пушницу нема нико у селу; воће и месо мештани суше на отвореном огњишту, уз кућни зид или у кући. Уз кућу је хлебна пећ („коптур“). Дворишта су ограђена прүћем („чакма“) или летвама (баскије). Иначе, све куће имале су, у време испитивања, отворено огњиште. Од покућства, у кући имају трношце („скамја“), колевку („кљаган“), карлицу за мешање хлеба и разливање млека („карљица“), преслице („фурка“) врг за хватање воде („Ау-дук пар трок“) и др.

2.

Сеоска заветина је Мала тројица (четвртак после Духова — „Русалка“), а затим св. Илија. Заветина се веома свечано прославља, и то 4 дана, са богатом трпезом, забавом и игранком на којој свира „диганска

4 Према мишљењу Брњичанки, ова ношња се знатно разликује од одеће коју носе Влахиње на пример у Кладушници, код Кладова. Наиме жене тамо носе: сукњу — ткану, шарену; белу блузу са подвезаним рукавима, имају само предњу, шивену кецељу (стражње немају!), а мaramу подвезују око ушију.

банда“ из Бродице. Игранка („зјок“) траје и целу ноћ. Долазе гости из Раденке, Дворишта, Криваче.

На пијану Голубац иде се четвртком и недељом, и на вашар који се одржава на Малу госпојину. На вашару се, поред осталог, продаје поврће (парадајз, купус, лук, лубенице) и стока (краве и коњи); тамо се купује људска и сточна храна и индустријски производи, забављају се и „праве помане“ умрлим и живим, за коју сврху се закупљују чак и целе шатре.

За Брњицу се не може рећи да је то село са малим бројем деце; већина породица има по 3—4 деце у школи, која има припремни разред за учење српскохрватског језика, а у њој се школује просечно око 100 ученика. Иначе, у селу се просечно годишње рађа 12—15 деце, од којих двоје—троје „ваибрачне“ и којој се углавном признаје очинство. До 1960. године, деца су се рађала скоро искључиво у селу, а дешавало се да се жена породи и на њиви. Уобичајено је да се жена после порођа одмара 2—3 дана, а одмах затим иде и на најтеже пољске послове. Иначе, за трудну жену кажу „мујере греоња“.

Пупак („бурик“) детету се сече ножем на варјачи за мешање качамака, такозваном качамилу („кољаншер“) а веже се белим свиленим концем. Дете купа лице које му је везало пупак. За крштење долази кума („наша“, „нашица“), која детету даје име, али то не саопштава до „гозбе“, која се приређује најдаље три седмице по рођењу. До тога дана, девојчицу називају „беба“, а дечака неким привременим именом. Старија мушка лична имена, често с краја прошлога века, су ова: Петрика (Карапанџић), Марјан (Јанковић, Карапанџић), Дрика (Пауновић), Јосим, Сава, Милутин, Новак, Алекса (Ђеко), Милосав, Селимир, Павле (Винуловић); а женска: Илијана (Станојевић), Саринка (Јанковић), Кристина (Карапанџић), Лападата, Флора (Досељена), Петра, Божана Бурђија, Даринка, Љубица. Мушкарци немају надимке, коју су уобичајени у доњим Бердапским насељима. Рођаци и пријатељи доносе деци поклоне у одећи. На црвеном кончићу детету око руке нанижу бели лук („бајер“). Прве три ноћи породица се труди да не спава како би сазнала шта говоре сућенице („урситоре“); има их три: две су добре а једна зла. Глас ове треће је одлучујући. Кад дете напуни шест месеци, кума га шиша („Нашу виња зај та кта пр дн кап“). Ошишана коса се чува док дете не проговори. Тада га питају, показујући му прамен косе: „Од чега је ово?“ Ако дете каже да је прамен од овце, козе, краве, пилета — значи да ће у животу најбоље успевати ако гају ту врсту стоке или живине. Дете учи да стоји у специјалној оградници („Скам ун градит ће копил мик“), а за прве кораке има покретни дубак („капуц“). И у прошлости је било уобичајено, па се то и данас чини, да породица без деце усвоји дете рођака или суседа. Најрадије се усваја дете док је мало. Усвајање се административно спроводи у Месној канцеларији и суду, а у појединим случајевима још и у цркви. Усвојено дете назива се „боћен“, а лице које о њему води бригу — „стараоц“. Проигравање детета, тј. његово прво хватање у коло неког из фамилије некад се обављало после завршеног четвртог разреда основне школе, а данас по завршеном осмогодишњем школовању.

У прошевину девојке иду момков отац и стриц. Кад је споразум постигнут, млади размене дарове („токма“). У прошлости се сматрало да је момак од 20 година престарио. Међутим, у последње две деценије момци се жене касније, углавном после одслужења војног рока. Младић који је добио запослење може да се жени кад хоће — кажу Брњичани. Девојке, се међутим, удају раније, мада се ни оне данас не удају пре осамнаесте године. Помније се да у селу има два случаја узимања блиских сродника, чак су у питању деца рођене браће. До првог светског рата, свадба („нунта“) обављала се уз музику с гајди („крб“) и уз пратњу бубња („тоба“). Један од казивача сећа се своје свадбе, на којој је био обучен у црно сукнено одело; имао је 28 година, а млада („говје“) само 17. Са женом је

живео најпре у „бурдељу“ на салашу, а са његовим оцем у заједници су били 5—6 година.

Уз млади пар и њихове родитеље, главне личности на свадби су ове: кум („наш“), „старојка“, девер („кумнат д мна“). Сва три ова лица долазе на дан свадбе ујутро у младожењину кућу, у којој његови родитељи припремају гозбу, а у томе им помажу и друга лица („акције“). Потом одлазе по младу. У шали, кум наговара девера да износи ствари којих у кући нема, све док не изведе младу. Девер најпре изнесе мало дете, а понекад и мачку. За то време, младожења је уз кума. Најзад, речима: „Ово је!“ кум потврђује да је изведена особа невеста. Девер на то пита: По чему је познајеш? Кум одговара: „Обележена је!“ итд.

После доручка, иду на венчање. Данас се многи не венчавају у цркви. Ручак је у младожењиној кући. Свадбу нико не прави у време поста, јер не може ништа од стоке да закоље и обогати јеловник. Недељу дана после свадбе, млада одлази својој родбини у посету. Годишње се склопи 5—6 бракова, углавном од фебруара до новембра, тј. нема венчавања у време божићног поста. Девојке се доводе из оближњег села Раденке, одакле се и многи момци призећују у Брњицу (око 1960. године — 4 девојке и 3 домазета). Занимљиво је напоменути да се Брњичанке удају и у Голубац и браничевска села, па и у Усје, које је српско насеље, али никад у Добру. Као домазети, Брњичани одлазе у Бикиње или у жупија села, као што је, на пример, Тополовник, у околини Великог Градншта. Није редак случај да је млада годину—две старија од младожење. Око 1960. године у селу је био случај снохачества (прича се да је свекар живео са снахом док је син био у војсци).

Влашка терминологија сродства у селу је следећа: за оца и мајку се каже: „тата“ и „мама“, за деду и бабу — „мама“ и „дједа“, за сина и ћерку — „копил“ и „фата“, за синовца и синовцицу — „вер“ и „вара“, за ујаку и ујака и ујну — „ујка“ и „ујна“, за течу и тетку — „мотушоњу“ и „ћејка“, за сестрића и сестричину — „њпоту“ и „њплота“, за зета и снаху — „жињере“ и „нора“, за таста — свекра и ташту свекрву „соукру“ и „соукра“ за заову — „сора“, за девера — „кумнат“, за кума и куму — „наш“ и „нашица“. Млађи свет старијег човека ословљава са „дједа“, а старију жену са „мама“, што значи бака, баба.

Од предзнака смрти, помиње се глас кукавице или мале сове („шју-реп“); човек који тај глас чује ујутро, а да пре тога ништа није јео — умреће. У предзнаке смрти се убраја и ситуација када изненадно угине животиња — петао, крава. Има старијих људи који сањају да ће умрети. Старији свет спрема за живота укупу одећу („дреје“), а понеко и мртвачки сандук („сакрињ“) и крст („крушја“). До другог светског рата, човека на издисају стављали су на земљу, а затим закућавали ексер изнад главе умрлог. Није добро ако мачка прескочи мртваца (За ово веровање немају објашњења!). У кући где је покојник, отворе се прозори, окрене огледало. Уз покојника, у сандук се обавезно ставља огледало, штап, метални новац, шибица. Кад умре млада особа, до гробља је носе на рукама, а старије превозе на коњима. С обзиром на то што је гробље на узвишењу, то чине на првом „дрику“ кола. У Брњици има 4—5 жена које знају да „певају“ умрлог, уз карактеристичан припев ле-ле. Неожењеном или неудојатој понекад свирају на сахрани као да је свадба, али евентуално играње на погребу није познато у селу. Још увек се већина умрлих у Брњици сахрањује уз верски обред. Сандук, по правилу, отварају на гробу, где родбина љуби покојника. Земљу не бацају непосредно на сандук, већ на „талпе“ које се као лабарски под поставе отприлике на половини раке. Зато су у почетку хумке врло високе, све док не иструну талпе и земља се заруши. На гробу паде 44 свеће, а за пробадање надгробне хумке вретенима, којег иначе има у овим крајевима, не знају. Сваком покојнику засади се на гробу дрво, нај-

чешће шљива („пруна“), крушка (сирјеш“) или орах („нук“). С гробља се враћају истим путем којим су дошли. По повратку са гробља даје се у покојничкој кући вечера („цара“). Крстаче на гробовима и старе и новије, на ивицама су зарезане. За те зарезе се причвршћује цвеће и вешају траке. Неки ограде гробнице својих умрлих плотом и поставе дрвене столове. Изван централног дела гробља сахрањују се само „ајдучи“. У жалости се шест месеци носи црна трака („пантљика њагра“), везана око врата.

После смрти сродника дају циклус помана, и то 4 у првој години: 2 мрсне („косласте“) и 2 „постне“ (главно јело је риба), а затим може да се даје сваке године по једна, све до седме године. За поману која се даје шест недеља после смрти обавезна су 44 „колака“: велики колач („колак маре“) и други, проскура („прескура“), а после две — три године тај број колача није најбитнији. За умрлим се излива вода („пуштање воде“). На помани се на столицу стављало одело, покојничково, али шивено по мери онога који поману даје — да га носи и исцеха. За подушје умрлим сродницима може да се веже и такозвана помана за живота, тј. да се даје уједно и себи. Такве помане приређују се, на пример, на пример, на Голушцу, са богатом трпезом, на којој су: печено прасе, пуњене паприке, неколико торти, ледедерски колачи, свеће и вештачко цвеће. О гробовима умрлих сродника брину се о задушницама — божићним, покладним (Младенци), ускршњим (Велики четвртак) и др.

Скоро половина домаћинстава у Брњици, укључујући ту и Црни Врх, тј. њих 41, слави Аранђеловдан, 21 кућа (у селу и Раковици) празнује св. Петку, а 20 свечара слави св. Николу („свићи Никола“). Слава („празник“) прославља се прилично скромно.

Од годишњих празника, Цветна недеља („Флуриј“) слави се са зеленим, врбовим гранчицама („мујеље Ђ салка вјерз“), које доносе деца, док се девојке умивају у цвећу. О Бурђевдану се коље јагње, али ако је овај празник у среду или петак, онда гозбу одлажу за дан — два.

Према народном праву, отац дели имање синовима на једнаке делове — „на равно“, а ћеркама даје у облику „мираза“ спреме: 1—2 краве краве или неколико оваца и намештај. Увек је боље да отац подели иметак још за живота. У селу нема случајева да отац живи у заједници са ожењеним сином.

У Брњици се годишња доба рачунају на овај начин: пролеће („примавара“) од Младенаца („Смци) каже се: „Смцим вара“ — „Долази пролеће!“; лето („вара“) траје до св. Илије; јесен („томна“) је до Митровдана („Сумиедру“) од када настаје зима „јарна“, „фриг“. Млад месец је „луна цинре“ а пун месец „луна пљина“. Посао почињу „кад се месец повлачи“, јер прве недеље може да пада киша. После тога, ако је време лепо, надају се да ће тако потрајати све док се „месец не обрне“ (киша ће пасти „кад је трбух напред, а рогови горе!“). Предвиђањем времена бави се видовити људи („вловс“). Такав је у селу био Алекса Брњичан — Батанбере који се овамо доселио из Румуније. Дан почиње зором („азориљи“), а јутро („Вимињаца“) траје све до 9 часова; дан („дзва“) траје затим, преко зенита („амњазац“) све до сумрака („сара“) и заласка сунца.

У народној медицини, зубобоља се лечи ракијом, сољу, тамјаном; главобоља — хладним облогом („крпа решје“); рана — травом званом корњача „корнашје“; оболео стомак „шарбетом“ од липовог цвета („флоре д њеј“); око мајчиним млеком („муми цице воће“), уво — намоченом, на пример у зејтину, неопраном вуном „аву њеспазата“; од уједа змије — исецканим листом лешника, помешаним са сољу, или несланом брнзом („брнза њеспарата“), али, пак, спермом.

Према мишљењу већине Брњичана, њихов влашки говор, тј. унгурјански знатно се разликује од говора Влаха, на пример, у Кладушници

(Царана).⁵ Што се тиче српскохрватског језика, жене слабије говоре од мушкараца. И кад говоре, греше обично у роду, броју и падежу. О себи, на пример, говоре у мушком роду: „Ја сам био, „Ја сам мислио“. У њиховом српскохрватском језику су говорна обетежја својствена говору Срба у овом крају, као: „Они долазу“, „средина“ и сл. У неким влашким породицама (нпр. Селмира Винуловића) договорили су се још пре две деценије да у кући говоре српскохрватски како им деца не би била обавезна да похађају припремни разред основне школе.

Од народних изрека, честа је ова: „Дка ће стрнџ ај, дка ну ће стрнџ ај!“, „Ко штеди имаће, ко не штеди неће имати!“. Загонетке („шумјелка“) и погађања су ове врсте: „Наршкодел кс пуј јест лала лок?“ На влашком броје овако: „Уно дој, три . . . , а неке дечје разбрајалице су наводно на циганском: кње, доње, трењи, њењи, шава, рава, унтрај, кунтрај, ристин, ѓок. Деца се за игру разбрајају као и другде: „Енци, менци, на каменци тамо доле 12 сати; ен, бен, цара бен, цара бен, цараупе, гризнеш д“

Најзад, да се помене да у селу живи и једна адвентистка Б. И., жена досељена у Брњицу; њен муж се опире да приступи суботарима. Иначе, ова верска секта је веома експанзивна у овим крајевима Србије.

5 Ево тих разлика:

за врата се у Брњици каже вратница, а у Кладушници порта

млада, невеста	говја	мираса
алева паприка	пипарка аљива	пшу аржј
чарапе	ширепи	штримфи
качамак	кољош	мамаљига
блато	моршјило	марој
хаљина	сукна	роки, рокица
прозор	ферјаста	зјам
риба, пржена	пјешће фрипт	пјешће копт
пиринач, риж	пиринџ	ориз
пијаница	беџиос	беџу
миш	рће	шокће
дођавола!	дуће дракул	дракул
опанци, гүмени	кондур	опинџј
леп	фрумос	мнору
мртвачки сандук	сакрин	љем
шерпа	шјерпа	шјарпијела
шерпица	стракина	рајна
сто	астал	пјастал
Како живиш?	Км трајешће?	Км ће дај?
момак	бекјар	бајат
шећер	зар	дзар
река	ру	пру
дуње	гүтње	гүтје
учитељица	учитолојка	даскалица й
болестан	бећар	болнав
скупање	астрн	адун

затим, у Брњици кажу, исто као и Срби — палачинке, а у Кладушници — сковјери; куатлача а тамо каук; вапсар, панаџур — блшј; сарма — сармаље; ракија — пујка; лаба, брод — вапор: кафана кафања; кукуруз — пормб; задруга, продавница — дугаје; виљушка — фүркуљица; пуг, друм — шљау сијалица — латарка.

R é s u m é

BRNJICA

par

Dušan Drljača

Le village de Brnjica est situé à 12 km en aval de Golubac, à l'endroit où la rivière de Brnjica se jette dans le Danube. Les maisons du village sont disposées principalement du côté droit du cours d'eau qui, en s'approchant du Danube, baisse de plus en plus. Par la construction du grand bassin d'accumulation pour la centrale hydroélectrique „Đerdap” ont été en partie submergées les surfaces agricoles au-dessous du village, mais l'habitat même n'a pas été déplacé. L'habitant y est également composé de deux parties, à savoir: le „village” et les fermes (salaš), mais, différence de Golubinje, le „village” y est habité de façon permanente. La plupart des habitants de Brnjica sont originaires de la Roumanie. Dans les années soixante de ce siècle il y avait des émigrations de Brnjica. Pourtant, la construction du grand chemin qui mène à travers le défilé et l'élargissement des travaux dans la carrière voisine ont créé la possibilité pour les jeunes gens d'être embauchés au village ou à Golubac.

En ce qui concerne l'économie du village, l'élevage y occupe une place plus importante que l'agriculture au sens strict et parmi les occupations complémentaires il faut souligner le travail dans la carrière et l'exploitation des forêts. Il y a au village cinq moulins à eau, tous situés sur la rivière de Brnjička reka. Le cheptel du village se composait autrefois pour la plupart de chèvres, tandis qu'à présent les moutons sont prédominants. L'élevage de montagne y a été développé, tout comme à Dobra, mais ici uniquement jusqu'en 1965. La principale activité dans l'industrie domestique est le travail de la laine par le tissage. On garde encore le souvenir de certaines formes anciennes du commerce — trocs. Dans l'alimentation populaire, la polenta (kačamak — „kolješa”) occupe toujours une place importante. Jusqu'à la première guerre mondiale, les maisons du village étaient sans étages, recouvertes de paille ou de fougère; les tuiles concaves sont ici une couverture de toit d'origine plus récente, ainsi que les bardeaux.

Quant à Brnjica, on ne pourrait nullement dire que c'est un village où les enfants sont peu nombreux; la plupart des familles ont de 3—4 enfants d'âge scolaire. L'école a une classe préparatoire où les enfants apprennent la langue serbo-croate. Dans le village il y a de 12 à 15 nouveaux-nés par an en moyenne, dont 2—3 sont „illégitimes” auxquels on généralement reconnaît la paternité ultérieurement. Les hommes n'ont pas de sobriquets qui sont usuels dans

les localités de Đerdap inférieur. Ces dernières décennies les jeunes hommes se marient en général après leur retour de service militaire, tandis qu'autrefois ils se mariaient trop jeunes. Il y a au village de 5 — 6 mariages par an et ils sont contractés pour la plupart dans l'intervalle du mois de février au mois de novembre, c. à d. il n'y a pas de mariages pendant les six semaines de jeûne qui précèdent Noël. Intéressante est la terminologie valaque pour désigner la parenté et l'alliance dans laquelle sont conservés de nombreux vestiges de l'antiquité slave. Leur parler valaque, c. à d. langue des Oun-gouryans, diffère considérablement de la langue que parlent les Valaques par ex. à Kladušnica (qui sont d'origine Tsarane).

Бреда ВЛАХОВИЋ

ПРОМЕНЕ У НАРОДНОЈ КУЛТУРИ У НЕКИМ НАСЕЉИМА НИЗВОДНО
ОД ХИДРОЕЛЕКТРАНЕ БЕРДАП

1.

Етнографски институт Српске академије наука и уметности, у ширем плану проучавања бердапских насеља која су на било који начин претрпела промене изградњом хидроелектране „Бердап“, обухватио је, у првој фази рада, током 1963 — 1964. године и три насеља која леже низводно од данашње бердапске бране. То су села Давидовац и Кладушница и градско насеље Кладово. Претпостављало се да ће изградња хидроелектране имати несумњиво велики утицај на даљи развој ових насеља, што се касније и потврдило јер леже у непосредној близини овог грандиозног објекта. На жалост, због ограничених финансијских средстава, истраживања се у овим насељима нису могла извршити онако као у насељима узводно од хидроелектране, која су се наша под водом акумулационог језера. Ипак, током 1963. и 1964. године, као и каснијим макар и делимичним проматрањима живота и развоја у овим насељима, сакупљени су извесни подаци о Кладову као административном, привредном и културном центру овога подручја, као и о суседним селима Кладушници и Давидовцу. Због тога ће у овом прилогу бити речи и о неким променама у овим насељима, на основу грађе сакупљене у време испитивања, а која се налази у Етнографском институту САНУ. Између осталог, на промене до којих је дошло у овим насељима неопходно је скренути пажњу, макар и у најкраћим цртама, тим пре што је раније стање описано у етнолошкој литератури, па се лакше могу уочити промене које су наступиле у последње време.

2.

О ранијем изгледу и етнолошким специфичностима Кладова, Кладушнице и Давидовца писали су Коста Јовановић и Милосав Лутовац.¹ Из њихових радова произлази да су Кладушница и Давидовац села збијеног типа, која леже на десној обали Дунава, дуж пута Кладово — Текија.

Становништво Кладушнице и Давидовца бави се земљорадњом и сточарством као основним привредним гранама. Међутим, осим ових основних делатности, знатан део прихода становништву доноси и занимања која су везана за воде Дунава. Део становништва запослен је на разним радовима у речном бродарству. Ово „допунско привређивање“, које је обезбеђивало стални извор прихода, одразио се, пре свега, у материјалној култури². Наиме, запажа се да су сви становници Кладушнице и Давидовца, који су били запослени у привредним делатностима везаним

1 Коста Јовановић, *Неготинска крајина и Кључ*, Српски етнографски зборник, књ. 29, Београд 1940, с. 3 — 299.
М. Лутовац, *Неготинска крајина и Кључ*, Зборник радова књ. LXII, Географски институт, књ. 15, Београд 1959, с. 1 — 84.

2 Б. Влаховић, *Бродарство као привредна грана* — са етнолошког становишта, Зборник радова Етнографског института, књ. 6, Београд 1973,

за Дунав, временом подизали нове куће, које су се по спољашњем изгледу разликовале од оних у којима су боравили становници који су се бавили искључиво пољопривредом. Према архивској грађи коју је забележио М. Барјактаровић) из Давидовца је, на пример, радило у то време у Југословенском речном бродарству 45 људи, у багерско-бродском предузећу 13, у дунавском „Лојду“ 1, у грађевинском предузећу 3, а у рибарском газдинству и још неким предузећима у Кладову 5 радника. Ако се овом броју додају 2 учитеља, 1 помоћни службеник, 13 пензионера и 6 породичних инвалида са сталним месечним приходима, онда је схватљивије што је број материјално релативно добро ситуираних становника Давидовца, који је, према попису становништва из 1961. године, имао 520 становника³, био прилично велики за једно сеоско насеље. Изградњом хидроелектране број запослених из Давидовца, као и из других суседних насеља још више се повећао, па је и то утицало, у извесној мери, на економски преображај села. Сличне промене десиле су се и у Кладушници, за коју, на жалост, немамо прецизних података из тог периода већ се о променама може једино аналогно закључивати.

Изградња хидроелектране Бердап омогућила је становништву Давидова и Кладушнице укључивање у разноврсне делатности. Један број становника укључио се као неквалификована радна снага у изградњу електране, а изван број нашао је запослење у изградњи пратећих објеката. На пример, упоредо са електраном грађен је и нови пут, који је повезао Кладово са Београдом. У изградњу овог пута укључио се изван број неквалификованих радника, поред осталих из Давидовца и Кладушнице. Према подацима забележеним у Матичним књигама запослених у предузећу „Партизански пут“ током 1963. године, види се да је из Давидовца радио 41 радник, а из Кладушнице 49. Разуме се, поред њих било је и радника и из других околних насеља (Подвршке 72, Манастирце 18, Корбова 5, Кладова 7) који су заједно са радницима из Србије и других република учествовали у изградњи деонице пута Кладово — Текија.

Иако је трајало релативно кратко, запослење становништва из поменутог два насеља, вишеструко се одразило на њихов живот. Промене су се најпре осетиле у породичном животу и спољном изгледу куће.

Релативно велики број људи, који је био запослен на градилиштима хидроелектране и изградњи пута, одлучио се да подигне нове куће, које су просторно знатно премашивале сопствене потребе. Желели су, наиме, да из тренутне ситуације извуку максималну корист. Вишак стамбеног простора у новоподигнутим кућама (као и у старим) издавао се радницима са стране који су били запослени на овом великом градилишту. Ово је нарочито било уочљиво пре него што је подигнуто радничко насеље Караташ. На пример, један пензионер из Давидовца изградио је у то време кућу са 8 просторија, од којих је неке издавао радницима и на тај начин побољшао своју економску ситуацију; било је више оваквих примера. Нове куће су грађене по савременим грађевинским прописима и од модерних материјала. Материјал за градњу кућа и осталих објеката углавном су сами припремали, а са стране су набављали само оно што им је било најнужније, што иначе нису могли сами урадити у сопственој режији.

Становништво Давидовца и Кладушнице, као и осталих насеља, повећало је материјалне приходе и продајом пољопривредних производа. Велико градилиште, са концентрисаном радном снагом, било је потрошач свега што се на тржиште могло изнети. Због тога је економска стабилност становништва ових насеља у време изградње хидроелектране и пратећих објеката била знатно већа него било кад раније.

Становници поменутих насеља нашли су запослење и у новоподигнутој индустрији у Кладову. Све то омогућило је да се у живот овог становништва унесе нови ритам и из основа измени изглед њихових на-

³ Попис становништва из 1961. године, књига 17, Београд 1965, стр. 73.

сеља. Уосталом, то се и данас може запазити дуж новоизграђене магистрале од Кладова до Текије.

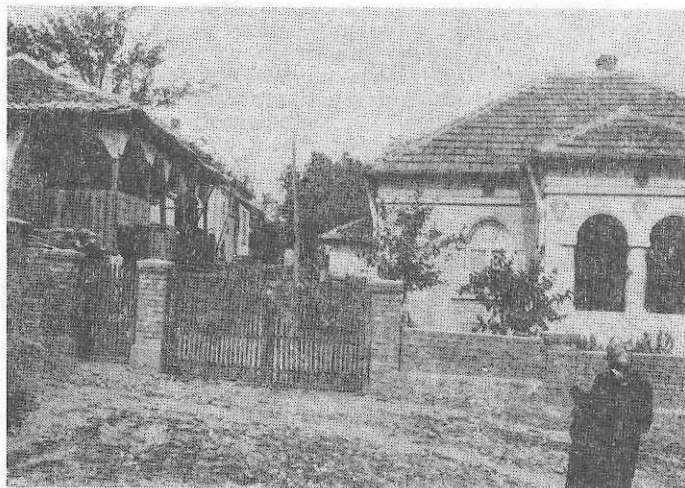
О променама које су настале у овим насељима у последње време, поред осталог, најбоље сведочи Попис становништва и станова из 1971. године. Према овом попису, у Давидовцу је од укупно 180 домова 93 изграђено после 1960. године, а од 307 кућа у Кладушници, после 1960. године изграђено је 162. Друго је питање да ли су изградњу нових кућа пратиле и друге одговарајуће промене које би се у оваквом случају могле очекивати. Пре би се рекло да су нову архитектуру и у Кладушници и у Давидовцу пратили традиционални облици у начину становања.

Попис становништва и станова из 1971. године указује на то да је велики број новоподигнутих кућа задржао извесне елементе својствене ранијем начину становања. Један од тих елемената је земљани под, који је задржан и у новим условима становања. Према попису, у Давидовцу је у 124 куће задржан земљани под, што значи да су у тај број укључене и неке од новоподигнутих јер насеље има укупно 180 домова. Према истом попису, од 307 домова у Кладушници 204 је са земљаним подом. Ако се овај број упореди са укупним бројем кућа у насељу (307) и подигнутих после 1960. године (162), јасно је да су и овде неке нове куће задржале земљани под. Слично је са осталим „иновацијама”. У оба насеља само по једна кућа има купатило. Такође је мали број кућа у које је уведен водовод. У Давидовцу водоводом имају свега 4 куће, а у Кладушници само 1. У малом броју кућа остало је у употреби и отворено огњиште. У Кладушници су, на пример, регистроване 3 куће са оваквим огњиштем. Електрично осветљење су оба насеља добила 1959. године; међутим, још увек има кућа које немају ово осветљење. У Давидовцу је 10 (од укупно 180), а у Кладушници 20 (од 307) домова у које није уведено електрично осветљење. Према томе, у оба насеља извршен број кућа је савремено опремљен за становање, по чему је сличан кућама у насељима која су услед изградње хидроелектране у целини или делимично наново подигнута. Истраживања су показала да су нове куће у Давидовцу и Кладушници подизане због новонастале ситуације. Основни разлог за њихово подизање је, по свему судећи, жеља за што већом зарадом.

Изградња хидроелектране и објеката око ње вишеструко је утицала на промене у животу села и породице. Преломни тренутак је наступио увођењем електричне енергије, која је пратила не само осветљавање станова и помоћних зграда већ је са собом донела и друге новине у домаћинство. На пример, радио и грамофон постали су нераздвојни предмети у сваком домаћинству и отворили становништву хоризонте са знања. У новије време све већи број домаћинстава поседује и телевизор, чиме се такође остварује додир са светом на знатно ширим релацијама. Новину у домаћинству представља и такозвана бела техника. Сви ови елементи, уз друге чињенице, нема сумње, утичу на промене у култури становања, схватањима и менталитету становника ових насеља. Ако се има у виду чињеница да се читав овај предео, па самим тим и ова насеља, до шездесетих година нашега века убрајао у најзаосталије и забаченије крајеве Србије, онда су промене које су наступиле у релативно кратком временском периоду тим пре уочљиве и карактеристичније. Ипак, „нагли скок” и преображај није могао тако брзо и заувек избрисати стара схватања о сеоској кући и одбацити традиционалне навике у начину живота. Становништво је понекад и из практичних разлога задржавало из традиционалног начина становања оно што се показало практичним. Сматра се, на пример, да се у сеоској кући, где се из дворишта уноси прљавштина, чистоћа најлакше одржава када је под од набијене земље, јер се једноставно помете и полије водом, која се упије у земљу. Али и ово традиционално схватање није остало нетакнуто новинама савременог доба. Многи су земљане подове, у новије време, прекрили материјалима од пластике (страгула, линолеум или топли под), што се такође лако одржава.

У време испитивања велики број сеоских кућа био је изграђен од дрвене грабе. То су стандардне куће из традиционалног наслеђа овога

краја⁴. Ове куће су углавном намештене на уобичајени начин. Из „ћинде“ се улази у просторију која се овде назива „каза“ (кухиња). У њој се налази огњиште, чува храна и посуђе. Отворено огњиште је, по правилу, у једном углу просторије у коју се улази кроз полукружан отвор у преградном зиду⁵. Изнад огњишта висе вериге („зељ ла цст“, или „зеје“) које су састављене од издужених алки. Ова огњишта, међутим, само су ретко у употреби; храна се данас припрема на штедњацима (прни гвоздени шпорет или „смедеревац“). На зиду који одваја огњиште од целокупне просторије, на страни окренутој према вратима, окачене су шерпе и тепсије разних величина и боја, што је не само практично него и лепо и декоративно. У овој просторији од покућства се налазе још 2 „рафта“, у којима се такође држи посуђе. Доњи део „рафта“ је затворен, а на гор-

Стара и нова кућа у Давидовцу, снимљено 1963. г.

њем су отворене полице. Између улазних врата и врата која воде у десну просторију у „кази“ смештен је и „долап“, са масивним дрвеним вратима. У долапу се чува храна, односно брашно, маст и друго што се троши за исхрану у сеоском домаћинству. Нека домаћинства поред „долапа“ имају и „ладу“. То је овећи дрвени сандук, у коме се чува брашно. „Лада“ има преграде, слично онима у амбару, за разне врсте брашна. Намештај у осталим просторијама доста је оскудан и најчешће је домаће израде.

Кућа којима је било речи има сразмерно више у Кладушници него у Давидовцу. Већи број кућа новијег типа у Давидовцу су подигли бродари, односно они који су запослени у бродарству, па су имали више услова. Спољашњи изглед и унутрашњи распоред просторија је друкчији у односу на куће од дрвета. Ћинда је смањена и претворена у веранду, па је због тога изгубила многе функције „ћинде“. На пример, средиште породичног живота у новим кућама премештено је у кухињу, у којој се одвија највећи део породичног живота; у њој се чељад окупљају и најдуже борави (за разлику од раније кухиње односно „казе“ где се само кувало). Сличне промене уочене су и у осталим елементима културе становња. Куће овог типа су скоро идентичне савремено подигнутим ку-

4 Видети рад о Текији Б. Влаховић у овом Зборнику, где је са више појединости описан овај тип куће.

5 У време наших испитивања било је релативно доста кућа са отвореним огњиштем, али она нису била у употреби.

нама. Ове куће су намештене савременим намештајем, који је купљен у радњама и који се може наћи у било којој кући у другим крајевима где је прихваћен савремени начин становања.

Напоменуто је да су Давидовац и Кладушница претежно пољопривредна насеља. Због тога се, када је реч о њиховим спољном изгледу, као карактеристика могу истаћи поједине пољопривредне зграде у двориштима. Од економских зграда, у дворишту је највећи и најлепши „патул“ (кош за кукуруз). Увек је постављен тако да се може видети са друма. Постоје већи и мањи кошеви. Већи кошеви имају доњи део озидан, док је код мањих тај део од дрвене грабе. Када је „патул“ изразито простран, доњи део служи као појата и штала. Каткада је у том делу и летња кухиња. Иначе, економске зграде у овим селима нису нарочито велике. Ово су крајеви у којима нема много обрадиве земље, а и она која се обрађује није нарочито квалитетна па су, према томе, и приноси релативно мали. Због тога су и потребе за смештајним простором минималне. Стока борави већином на салашима, па за њен смештај у селу нису потребне зграде. Подижу се штале у којима се чува понека крава. Салаше и у овим селима доста брзо напуштају. Све економске зграде које су у дворишту, било за смештај стокe, или пољопривредних производа, малих су димензија. Домаћинства која се не баве пољопривредом, а то само у последње време, не подижу никакве економске зграде поред кућа.

3.

Кладово је такође изградњом хидроелектране вишеструко изменило свој ранији изглед. Ово бивше трговачко-административно средиште, у најновије доба постало је и значајан привредни центар. Захваљујући стицају околности које су се одвијале у протеклим годинама на овом простору, Кладово је прерасло у релативно велико и модерно насеље, које је привукло бројно становништво не само из залеђа већ и из шире области.

Из постојеће литературе је познато да је Кладово седамдесетих година прошлог века било живо трговачко место на прелазу за Румунију. Развијало се као значајан трговачки и занатски, као и административни центар, па је ту улогу сачувало све до почетка изградње хидроелектране. С друге стране, очувало је управне и привредне функције за своју ширу околину. Упоредо са тим, развијало се и као центар речног саобраћаја. Дакле, имало је улогу пристаништа и тржишта за околину, а развијало се и као земљорадничко насеље. Према томе, развијало се под утицајем привредних, саобраћајних и административних функција. Истина, у почетним фазама његов већи замах ометала је турске чаршија. Међутим, после ослобођења, а особито после коначног одласка Турака из Фетислама 1968. године, Кладово је добило данашњи облик. Његову основу чине две улице. Једна се развијала дуж пута Кадово — Неготин, у правцу север-југ, а друга паралелно са обалом Дунава. У првој су концентрисане готово све занатске и трговачке радње. Од ове две главне артерије полазе све друге улице Кладова. По свему судећи, ова је варош настала по узору на нека војвођанска насеља. Није искључено да су му првобитни изглед дали досељеници из војвођанских насеља, који су око 1860. године основали такозвану Банатску малу⁶. У Кладову је, као и у свим другим подунавским насељима пре другог светског рата постојао велики број кафана (14). Осим у трговачким радњама, трговачки послови су се обављали и на вапшарима, који су одржавани 2 пута годишње: на Велику Госпојину (28. августа) и св. Луку (31. октобра). Први је трајао 3 дана, а други само један дан. У време вапшара осећала се посебна ужурбаност у граду. Међутим, ова живахност је после другог светског рата све више замирала. Трговине, кафане и занатске радње сведене су на минимум.

6 Упоредити: М. Лутовац, нав. рад.

Вашари такође нису, ни у друштвеном ни у економском смислу, могли задржати значај који су пре тога имали.

До шездесетих година XX века Кладово је не само стагнирало у односу на предратни период него је у извесном смислу и назадало. Једноставно је постало мало административно средиште, које није имало готово никакве економске привлачности за ужу и ширу околину.

Међутим, шездесетих година XX века у Кладову се подиже прва индустрија. Била је то нискоакумулативна производња или, боље речено, мало развијенији облик занатског пословања, који је извесном броју људи нудио, уз бродарство, сталнију зараду. У оквиру Комуналног предузећа развило се, 1959. године, предузеће „Напредак“; у њему су израђивали дугмад од шкољки које су вадили из Дунава, а касније су то чинили и од других сировина. Осим поменутих предузећа извесно време радио је погон за израду буради и црепа. Од 1962. године основана су два посебна предузећа, а „дугметари“ се придружио погон трикотаже „Тимочанка“, из Зајечара. Током 1963. године у „Тимочанки“ је радило око 170 радника, углавном женска радна снага, из Кладова и непосредне околине. Осим овога, у Кладову је у то време основана индустрија вијчане робе (такозвана „шрафара“); уз ово постојало је речно бродарство и Рибарско предузеће „Кладово“. Ово предузеће је запошљавало у самом Кладову мали број радника, а по селима су имали поверенике којима су рибари продавали и предавали (по уговору, рибари су морали предати предузећу уговорену количину уловљене рибе, а вишак су могли да продају). Рибарско предузеће „Кладово“ је, дакле, на овај начин учествовало у привређивању великог дела становништва у прошлости, а данас све мање. У Кладову се налази и трговачко предузеће „Мироч“, са 11 продавница разних профила у којима су такође запослени становници из ове територије. Осим тога, велики број људи запослен је у администрацији, школству, здравству и неким другим службама.

Као што се види, занатство, трговина и индустрија развијали су се у Кладову у доста скромним размерама. Упркос томе, међутим, оно је постало привлачно степиште и сабирни центар ближе и даље околине. Осим дневних миграција радне снаге, на пример из Текије, Давидовца, Кладушнице и других места, од 1964. године била је веома карактеристична појава насељавања становништва из црногорске оазе, које је живело у изолату у Петровом Селу.⁷

Тако се у веома кратком периоду у Кладову населило око 30 породица из Петровог Села. Махом су долазили земљорадници, који су се запошљавали у индустрији и грађевинарству. Временом су овде подизали своје куће и тако постепено кидали везу са традиционалним занимањем — земљорадњом и сточарством, а макар и минимално, својим присуством истовремено утицали на етнички састав становништва Кладова.

За промене у етничкој структури становништва Кладова особно значајно било је отварање градилишта и почетак изградње хидроенергетског система „Бердап“. У то време у Кладово је доспео велики број радника са стране, из разних крајева наше земље, који су били запослени по градилиштима. Каткада су то били радници који су дошли и краће се задржавали због посла. Али и ови кратки боравци често су утицали на промене навика и схватања становника овога краја (пре свега брачне везе девојака са радницима са стране).

Утицај радника који су долазили са стране посебно се осећао док није изграђен „Караташ“, велико радничко насеље. Радници су до тада, наиме, становали по кућама и били у непосредном додиру са становништвом. Када је реч о досељавањима, морамо се сетити још једног момента. Наиме, укидањем Бердапске речне управе у Текији, изградњом бродске преводнице на брани, део до тада запослених у Бердапској речној управи

⁷ Опширније о томе видети у раду М. Барјактаровић, *Петрово Село и живот његових становника*, ГЕМ 22—23, Београд 1960, с. 123 — 158.

из Текије прелази на рад у Кладово, који се овде стално настањују. Дакле, као што се види, Кладово је постепено, од мале трговачке варошице, израстало у модерно насеље савременог облика.

У ком обиму и у којој мери је Кладово напредовало као насеље може се закључити на основу неких података. Зна се да је у време изградње хидроелектране подигнут један нови, модерни део насеља, у непосредној близини данашње пијаце. Подигнути су станбени блокови, са канализацијом, водоводом, централним грејањем и другим потребама за савремено становање. Док је трајала изградња хидроелектране, у овим становима становале су породице радника и стручњака запослених на градилишту. После завршеног посла, када радници и стручњаци оду на друга градилишта, планирано је да се у ове станове насеље становници Текије, који су у почетку одбијали да им се изгради ново насеље. Као што је познато, Текијанци нису насељени у ове станове, јер је изграђена нова Текија, а у ново насеље у Кладову насељени су радници запослени у индустрији, речном бродарству и другим службама у Кладову. На овај начин, рекло би се случајношћу, Кладово је добило потпуно нову станбenu четврт. У коликој мери је Кладово ново насеље види се из Пописа станова из 1971. године, по коме је Кладово готово нов град. Од 1969 станова, колико их је било приликом пописа, 1360 је изграђено после 1960. године, управо од времена када је почела изградња Хидроелектране „Бердап“ и индустрије у Кладову. За разлику од новоподигнутих објеката сличне врсте у сеским насељима, у Кладову је велики број станова са комплетном електричном инсталацијом, водоводом и канализацијом (816). Међу новоподигнутим становима у Кладову 783 је и са купатилима. У 1111 станова уведене су само електричне инсталације. Упркос свему, у Кладову постоји 42 стана без модерних инсталација, а у 498 налази се под од земље.

Као што се види, Кладово је данас насеље углавном новог типа, у коме и у друштвеном и економском погледу живот добија нове облике. Због тога се ново Кладово знатно разликује од онога које је својевремено описао М. Луговац крајем шездесетих година нашега века. У то време није се могло ни помишљати о смерницама новог развоја. Међутим, градилиште је из основа изменило традиционалне природне услове па кроз то утицало и на обликовање модерног урбаног простора. Захваљујући измењеној економској и друштвеној ситуацији, Кладово је, као центар, данас у могућности да у извесном смислу веома позитивно утиче и на ширу околину. Повезано речним и копненим саобраћајницама, ово насеље се приближило другима а и она њему, па се међусобни утицаји и иновације све више осећају чак и у овом релативно кратком раздобљу.

4.

На основи непосредних проматрања и изнетих најоштренијих чињеница може се с разлогом констатовати да је изградња ХЕ „Бердап“ веома позитивно утицала и на развој насеља низводно од бране која нису пресељавана. Становништво у овим насељима није ништа изгубило у просторном погледу. Остала је сва обрадива земља коју су у насељима узводно од њих становници потапањем изгубили у великој мери. У насељима низводно од бране развиле су се, на постојећој основи, могућности економског престојавања, а упоредо са тим отворили су се извори нових зарада. Све ово битно је утицало на просперитет и економски напредак и појединца и целине коју они сачињавају. Данас, када се ова насеља укључују у процес развоја и модернизације могуће је једино претпоставити пут и смернице њиховог даљег развитка. Овај процес изградњом хидроелектране ни у ком случају није коначно завршен већ је, заправо, тек отпочео. Својом изградњом и постојањем хидроелектрана је разорила вековима затворене границе и омогућила укључивање у опште токове економског напретка. Због тога ће неке од овде изнетих конста-

тација послужити само као основа за праћење промена у условима савременог друштвеног развитка, у првом реду са етнолошке тачке гледишта, као и свима који на било који начин проучавају народни живот и његова кретања.

Résumé

CHANGEMENTS SURVENUS DANS LA CULTURE POPULAIRE DE CERTAINS HABITATS SITUÉS EN AVAL DE LA CENTRALE HYDROÉLECTRIQUE DES PORTES DE FER

par

Breda Vlahović

Dans la première phase de recherches ethnologiques, faites dans les habitats de la région des Portes de Fer, qui avaient subi l'influence de la construction de la centrale hydroélectrique de Djerdap, les investigations ont embrassé aussi certaines localités, situées en aval du barrage. Ce sont les agglomérations de Kladovo, Kladušnica et Davidovac. Dans ce travail ont été présentés quelques changements fondamentaux qui se sont produits dans la manière de vivre de la population à cause de la construction de la centrale hydroélectrique sur le Danube. On a donné quelques observations sur les changements dans l'occupation des habitants, aussi bien dans l'habitat rural que dans l'habitat urbaine. Les conséquences des nouvelles conditions économiques, causées par l'accroissement des salaires et des revenus en argent en général, sont manifestes dans l'aspect extérieur de la maison et dans la manière d'habitation. L'industrie et le chantier de construction ont influé indirectement sur les changements dans la structure ethnique de la population. Le fait de travailler dans les conditions sociales et économiques modifiées a influé sur le changement de certaines normes séculaires, établies fermement dans l'ancienne manière de vivre. Les rapports ont été modifiés et avec eux aussi de nombreuses coutumes, normes de comportement, la mentalité des hommes a également commencé à changer. Les changements se sont produits dans tous les domaines de la culture matérielle et spirituelle populaire, ainsi que dans les rapports sociaux au sens plus large.